


УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
“ВІЦЕБСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ П.М. МАШЭРАВА”

Факультэт педагагічны

Кафедра дашкольнай і пачатковай адукацыі

УЗГОДНЕНА


Загадчык кафедры

 Н.У. Шчапяткова

23.11.2021

УЗГОДНЕНА

Дэкан факультэта

 І.А. Шарапава

23.11.2021

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

АЙЧЫННАЯ ДЗІЦЯЧАЯ ЛІТАРАТУРА

для спецыяльнасці

1-01 01 01 Дашкольная адукацыя

Складальнік: В.І. Пушкіна

Разгледжаны і зацверджаны

на пасяджэнні навукова-метадычнага савета 05.01.2022, пратакол № 2

УДК 821.161.3-93(075.8)
ББК 83.8(4Бен)я73
А37

Друкуецца па рашэнні навукова-метадычнага савета ўстановы адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”. Пратакол № 2 ад 05.01.2022.

Складальнік: старшы выкладчык кафедры дашкольнай і пачатковай адукацыі ВДУ імя П.М. Машэрава **В.І. Пушкіна**

Р э ц э н з е н т ы :

кафедра замежных моў і міжкультурных камунікацый
ВФ УА ФПБ “Міжнародны ўніверсітэт «МІТСО»”;
загадчык кафедры карэкцыйнай работы ВДУ імя П.М. Машэрава,
кандыдат педагагічных навук, дацэнт *Н.І. Бумажэнка*

Айчынная дзіцячая літаратура для спецыяльнасці 1-01 01 01
А37 Дашкольная адукацыя : вучэбна-метадычны комплекс
па вучэбнай дысцыпліне / склад. В.І. Пушкіна. – Віцебск : ВДУ
імя П.М. Машэрава, 2022. – 71 с.
ISBN 978-985-517-867-6.

У вучэбна-метадычным комплексе прадстаўлены матэрыялы для лекцыйных і практычных заняткаў, пытанні для кантроля ведаў студэнтаў. Прызначаны для студэнтаў педагагічных спецыяльнасцей і ўсіх, хто цікавіцца беларускай літаратурай.

УДК 821.161.3-93(075.8)
ББК 83.8(4Бен)я73

ISBN 978-985-517-867-6

© ВДУ імя П.М. Машэрава, 2022

ЗМЕСТ

Глумачальная запіска	4
Прыкладны тэматычны план	5
Модуль 1. Айчынная дзіцячая літаратура (станаўленне і развіццё да першай паловы XX стагоддзя)	6
Тэма 1. Станаўленне і развіццё айчыннай дзіцячай літаратуры ...	6
Тэма 2. Дзіцячая літаратура пачатку XX стагоддзя	16
Тэма 3. Дзіцячая літаратура ў 20–30-я гады XX стагоддзя	18
Тэма 4. Творчая спадчына Я. Купалы і Я. Коласа дзецям	23
Тэма 5. Творчасць Я. Маўра ў дзіцячым чытанні	32
Практычныя заняткі. Модуль 1	36
Модуль 2. Айчынная дзіцячая літаратура (ад другой паловы XX стагоддзя да нашага часу)	40
Тэма 6. Дзіцячая літаратура першага пасляваеннага дзесяцігоддзя	40
Тэма 7. Дзіцячая літаратура 1955–1965 гадоў	42
Тэма 8. Дзіцячая літаратура 1965–1985 гадоў	48
Тэма 9. Дзіцячая літаратура канца XX стагоддзя	53
Тэма 10. Дзіцячая літаратура на сучасным этапе	57
Практычныя заняткі. Модуль 2	63
Пытанні для кантроля ведаў	67
Літаратура	69

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Комплекс “Айчынная дзіцячая літаратура” распрацаваны для спецыяльнасці 1-01 01 01 Дашкольная адукацыя і накіраваны на вывучэнне студэнтамі айчыннай літаратуры, літаратурнага працэса для дзяцей і фармавання здольнасцей па літаратурнаму аналізу тэкстаў. Ён распрацаваны з улікам патрабаванняў, якія прад’яўляюцца да адукацыі на сучасным этапе, да ўдасканалення метадаў і прыёмаў выкладання слоўнага мастацтва ва ўмовах пераходу да новай педагагічнай парадыгмы асобасна арыентаванага навучання беларускай літаратуры і інтэграцыі нацыянальнай сістэмы адукацыі ў агульную сусветную адукацыйную прастору.

Мэта – фармаванне ў студэнтаў прафесійнай кампетэнтнасці ў галіне айчыннай літаратуры.

Задачы:

- авалоданне студэнтамі асноўнымі накірункамі развіцця айчыннага літаратурнага працэса;
- стымуляванне літаратурнага развіцця студэнтаў;
- фарміраванне эстэтычнага густу студэнтаў;
- фарміраванне і развіццё сацыяльна-асобасных кампетэнцый студэнтаў;
- выпрацоўка навыкаў аналізу мастацкага твора, умення ацэньваць ідэйна-эстэтычныя вартасці мастацкіх з’яў, вызначаць пазнавальны і выхаваўчы патэнцыял твора;
- выпрацаваць навыкі аналізу мастацкага твора, уменне ацэньваць і вызначаць пазнавальны і выхаваўчы патэнцыял твора;
- садзейнічаць выхаванню добрага эстэтычнага густу, развіццю самастойнага творчага мыслення.

Курс айчыннай дзіцячай літаратуры складаецца з лекцыйных, семінарскіх заняткаў. У лекцыйным курсе раскрываюцца агульныя развіцця беларускай дзіцячай літаратуры, абгрунтоўваюцца важнейшыя прынцыпы выкладання вучэбнага прадмета “Айчынная дзіцячая літаратура”, метады, і прыёмы вывучэння мастацкіх твораў. Акцэнтуюцца ўвага на праблемах развіцця вуснага і пісьмовага маўлення сродкамі мастацкай літаратуры і інш. Практычныя заданні арыентуюць студэнтаў на грунтоўнае самастойнае вывучэнне літаратуры.

ПРЫКЛАДНЫ ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ тэмы	Назва тэмы	Колькасць аудыторных гадзін	
		Лекцыі	Практычныя заняткі
1	2	3	4
Модуль 1. Айчынная дзіцячая літаратура (станаўленне і развіццё да першай паловы XX стагоддзя)			
1	Тэма 1. Станаўленне і развіццё айчынная дзіцячай літаратуры	2	2
2	Тэма 2. Дзіцячая літаратура пачатку XX стагоддзя	2	4
3	Тэма 3. Дзіцячая літаратура ў 20–30-я гады XX стагоддзя	2	2
4	Тэма 4. Творчая спадчына Я. Купалы і Я. Коласа дзецям	2	4
5	Тэма 5. Творчасць Я. Маўра ў дзіцячым чытанні	2	2
Модуль 2. Айчынная дзіцячая літаратура (ад другой паловы XX стагоддзя да нашага часу)			
1	Тэма 6. Дзіцячая літаратура першага пасляваеннага дзесяцігоддзя	2	2
2	Тэма 7. Дзіцячая літаратура 1955–1965 гадоў	2	2
3	Тэма 8. Дзіцячая літаратура 1965–1985 гадоў	2	4
4	Тэма 9. Дзіцячая літаратура канца XX стагоддзя	2	4
5	Тэма 10. Дзіцячая літаратура на сучасным этапе	2	2
	Усяго:	20	28

МОДУЛЬ 1. АЙЧЫННАЯ ДЗІЦЯЧАЯ ЛІТАРАТУРА (СТАНАЎЛЕННЕ І РАЗВІЦЦЁ ДА ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ XX СТАГОДДЗЯ)

Тэма 1. Станаўленне і развіццё айчынная дзіцячай літаратуры

Беларуская дзіцячая літаратура – літаратура на беларускай мове, прызначаная для дзяцей і падлеткаў, іх выхавання і адукацыі праз мову мастацкіх вобразаў.

Яна бярэ свой пачатак з даўніх часоў ад дзіцячага фальклору (казкі, калыханкі, прыгаворы, загадкі, песні, дзіцячыя гульні і г.д.). Станаўленне, як жанру літаратуры, адносіцца да XVI стагоддзя, часу ўзнікнення беларускага кнігадрукавання. Спачатку развіваецца пераважна як літаратура рэлігійнай скіраванасці. Больш выразна накіраванасць на дзіцячую аўдыторыю фарміруецца ў XIX стагоддзі. Найбольшы росквіт адносіцца да XX стагоддзя, калі зарадзіўся і стаў развівацца рух беларускага нацыянальнага адраджэння. У гэты час дзіцячая літаратура ўзбагацілася новымі яркімі імёнамі, жанрамі і творамі, якія даходзілі да юнага чытача праз дзіцячыя газеты, часопісы, кнігі, сцэнічныя пастаноўкі. Багата развіваецца і ў XXI стагоддзі, папаўняючыся не толькі новымі імёнамі і яркімі творамі, але і новымі формамі падачы матэрыялу з дапамогай сучасных сродкаў і іншых.

Пісьменнасць на Русі. У канцы X стагоддзя – на нашы землі прыйшло хрысціянства, разам з ім і пісьменнасць на стараславянскай (царкоўна-славянскай) мове – першай літаратурна-пісьмовай мове ўсходніх славян. Кнігадрукавання яшчэ не было, таму ўсе помнікі рукапісных (буйныя цэнтры старажытнай пісьменнасці на Беларусі: Полацк, Тураў, Пінск, Смаленск, Слуцк, Мазыр). Культурна-асветніцкая дзейнасць К. Тураўскага, Златавуста, Клімента Смаляціча, Аўраама Смаленскага, Ефрасінні Полацкай. Дзяржаўная мова Кіеўскай Русі – старажытнаўсходнеславянская (старажытнаруская), утвораная шляхам сінтэзу стараславянскай мовы і жывой гутарковай мовы ўсходніх славян. “Слова пра паход Ігаравы”, “Аповесць мінулых гадоў”, “Слова мітрапаліта Іларыёна”, творы Уладзіміра Манамаха.

У 988 г. кіеўскім князем Уладзімірам Святаслававічам была прынята хрысціянская рэлігія візантыйскага ўзору. У 992 г. князь Ізяслаў ў Полацку заснаваў епархію (епархія – царкоўная акруга, якой кіраваў епіскап), што дало магчымасць распаўсюдзіць пісьменнасць. У XI ст. у полацкай зямлі асвойвалася кірылічная азбука (яе склалі для старабалгарскай мовы ў 863 г. браты Кірыла і Мяфодзій). Выдатнымі помнікамі пісьменнасці з’яўляюцца так званыя “Барысавы” і “Рагвалодавы” камяні. Каля Оршы знаходзіцца “Рагвалодаў камень” вышыняй 3 м з вялікай колькасцю надпісаў. (У часы сталінскай

барацьбы з рэлігіяй ён быў узарваны.) У Падзвінні іх вядома дзевяць. На шасці з іх значыцца імя Барыса, у сувязі з чым камяні называюць “Барысавымі”. Гэта былі язычніцкія культавыя камяні, на якіх полацкія князі загадвалі выбіваць надпісы хрысціянскага зместу. (Язычніцтва – рэлігійныя вераванні, калі чалавек абагаўляе розныя сілы прыроды.) Такім чынам яны дамагаліся пакланення язычнікаў хрысціянскім святыням, а таксама увекавечвалі свае імёны. Выключную навуковую каштоўнасць маюць берасцяныя граматы-пісьмы і дакументы XI–XV стст. на бярозавай кары – берасце. Знойдзены берасцяныя граматы ў Віцебску, Мсціслаўлі. У Бярэці знойдзены грэбень з дрэва (самшыту) з паслядоўна размешчанымі славянскімі літарамі (XIII ст.), які выконваў ролю “буквара”. Пісьменнымі у старажытных гарадах былі не толькі прадстаўнікі духавенства і знаці, але і простыя гараджане.

У першай палове XI ст. пачалося летапісанне. Рукапісных царкоўных кніг XI–XIII стст. захавалася няшмат. Ёсць звесткі аб існаванні Полацкага летапісу, страчанага ў XVIII ст. Самай ранняй рукапіснай кнігай на Беларусі з’яўляецца Тураўскае евангелле (XI ст.). Летапісам гісторыі Кіеўскага, Тураўскага і іншых княстваў з’яўляецца “Аповесць мінулых гадоў”, напісаная манахам Нестарам у пачатку XII ст., а таксама Іпацьеўскі летапісны звод. Вяршыняй мастацкай літаратуры Старажытнай Русі лічыцца “Слова аб палку Ігаравым”. У ёй прадстаўляюць цікавасць паведамленні аб полацкіх князях, асабліва аб Усяславе Чарадзеі. Кнігі пісалі на пергаменце (пергамент – спецыяльна вырабленая тонкая скура маладых жывёл). Рукапіс складалі ў сшыткі, вокладкамі служылі дзве дошкі.

У вольны ад малітваў час Ефрасіння перапісвала царкоўныя кнігі, а прыбытак ад іх продажу аддавала бедным. Заснавала жаночы і мужчынскі манастыры, якія сталі цэнтрамі асветы ў Полацкім княстве. У канцы жыцця Ефрасіння здзейсніла падарожжа ў Палесціну да “гроба гасподня”, дзе і памерла 23 мая 1173 г. Яна – першая жанчына з усходніх славян, якая была кананізавана ў святых. Мошчы Ефрасінні знаходзяцца ў Спаса-Ефрасіннеўскім манастыры з 1910 г.

Кірыла Тураўскі (1130–1182) нарадзіўся ў Тураве ў багатай сям’і. Па жаданні гараджан быў пастаўлены епіскапам Турава. З таго ж часу пачалася яго пісьменніцкая дзейнасць. Вёў перапіску з Андрэем Багалюбскім. Словы і прытчы Тураўскага яшчэ пры жыцці карысталіся шырокай папулярнасцю і яго празвалі Златавустам.

Клімент Смаляціч (?–1164) нарадзіўся ў Смаленску. З’яўляўся кіеўскім мітрапалітам і вялікім кніжнікам. На жаль, захаваліся толькі адзін яго твор “Пасланне Фаме прасвітару”. Гэты твор сведчыць аб зараджэнні вальнадумства ў царкоўнай пісьменнасці ва ўсходніх славян, а таксама аб тым, што Клімент Смаляціч ведаў Гамера, Платона, Арыстоцеля.

Аўрамій Смаленскі нарадзіўся ў сярэдзіне XII ст. у Смаленску ў заможных бацькоў, якія да яго мелі 12 дачок. Пасля смерці бацькоў раздаў іх маёмасць манастырам, цэрквам, бедным, а сам пайшоў у манастыр. Яфрэм

(вучань Аўрамія) напісаў “Жыццё Аўрамія Смаленскага” (каля 1240), дзе паказаў Аўрамія як чалавека, які пераносіў пакуты, здзекі, пакуль да яго не прыйшло сапраўднае прызнанне. У манастыры Аўрамій пражыў каля 50 гадоў.

Дзейнасць Кірылы і Мяфодзія. Кірыл (у міру Канстанцін, па мянушцы Філасаф, 827–869, Рым) і Мяфодзій (у міру Міхаіл; 815–885, Велеград, Маравія), браты з горада Салунь (Салонікі) – стваральнікі славянскай азбукі і царкоўнаславянскай мовы, прапаведнікі хрысціянства. Кананізаваныя і шануюцца як святыя і на Усходзе, і на Захадзе. У славянскім праваслаўі шануюцца як святыя роўнаапостальныя “настаўнікі славенскія”; прынятая чарговасць – “Мяфодзій і Кірыл”.

Кірыл і Мяфодзій ажыццявілі пераклад кніг Святога Пісання з грэчаскай на славянскую мову, а таксама літаратуру, неабходную для ажыццяўлення набажэнстваў. У аснову перакладу ляглі добра вядомыя ім ўсходне-балгарскія дыялекты. У адрозненне ад іншых, хто практыкаваўся ў тую эпоху ў спосабах запісу славянскай гаворкі, вынік працы Кірыла і Мяфодзія ўяўляў сабой скончаную сістэму, створаную з улікам усіх спецыфічных асаблівасцяў славянскіх моваў. Для тэкстаў перакладаў імі была створана адмысловая азбука – глаголіца. Браты таксама навучылі мясцовых святароў здзяйсняць набажэнства па-славянску. Гэты вопыт атрымаў распаўсюджанне і ў суседніх населеных славянамі землях. У выніку перакладчыцкай дзейнасці Кірылы і Мяфодзія быў створаны корпус тэкстаў на славянскай мове, які даваў уяўленне аб асноўных нормах хрысціянскага свету. Разам з тым была створана і літаратурная мова, здольная на гэтакім жа высокім узроўні, як грэцкі і лацінскі, абслугоўваць усе сферы жыцця славянскага грамадства.

На самай справе па летапісах пісьменнасць ўжо існавала ў славян, і гэта пацверджана неаднаразова рознымі крыніцамі. Аднак неабходна адзначыць, што Кірыл і Мяфодзій стваралі на самай справе не славянскую пісьменнасць. Яны стваралі царкоўна-славянскую азбуку для хрысціянскай царквы. Кірыл і Мяфодзій ўзялі старажытнаславянскую “буквіцу”, у якой было 49 літар, 5 літар выкінулі, таму што не было ў грэцкай мове такіх гукаў, а для чатырох далі грэцкія назвы.

Уклад гэтых святых несумненна вялікі. Перш за ўсё, менавіта дзякуючы Кірылу і Мяфодзію мы маем сучасны алфавіт. Па-другое, яны першыя перавялі на славянскую мову Святое пісанне і богаслужбовыя кнігі. Самае галоўнае, што яны зрабілі першыя крокі да таго, што сёння мы можам служыць літургію на сваёй роднай мове.

Узнікненне друкарства. Дзейнасць Ф. Скарыны. Францішак Скарына пакінуў нашчадкам 23 перакладзеныя на беларускую мову біблійныя кнігі і гэтым увёў Беларусь у сям’ю перадавых еўрапейскіх народаў. Скарынавая Біблія выйшла ў свет раней за нямецкую Лютэраву. Кніга кніг выдатнага палачаніна стала першай друкаванаю Бібліяй ва ўсходне- і паўднёvasлавянскіх народаў. Яна з’явілася амаль на паўстагодззя раней за польскую Біблію.

Скарынаў “Псалтыр” убачыў свет на 47 гадоў раней за кнігу “Апостал” Івана Фёдарова і Пятра Мсціслаўца, з якой пачалося расейскае кнігадрукаванне.

Апрача сваіх пражскіх выданняў, у 1522 і 1525 гг. ён выдаў у Вільні яшчэ “Малую падарожную кніжку” і “Апостала”. Заснаваная Скарынам Віленская друкарня была першай ва Усходняй Еўропе.

Ён увайшоў у гісторыю як беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. Як пісьменнік – празаік і паэт – што служыў не эліце або нейкаму аднаму стану, а ўсяму народу. Як выдатны перакладнік з некалькіх старажытных і новых моваў. Як рэдактар і выдавец, што дасягнуў найвялікшай гармоніі слова і друкарскага мастацтва. Як патрыёт, пярэ якога належыць самы пра-чулы за ўсю беларускую гісторыю, геніяльна прасты хваласпеў любові да Бацькаўшчыны: “Панежэ ад прыраджэння звяры, ходзячыя ў пустыні, знаюць ямы свая, пціцы, лятаючыя па воздуху, ведаюць гнёзды свая, рыбы, плываючыя па мору і ў рэках, чуюць віры свая, пчолы і тым падобная баро-няць вулляў сваіх, – така ж і людзі, ігдзе здразіліся і ўскормлены суць па Бозе, к таму месту вялікую ласку імаюць”.

Сын народа, што жыве на еўрапейскім памежжы, Скарына геніяльна знітаваў у сваёй творчасці традыцыі візантыйскага Усходу і лацінскага За-хаду. Ён аздобіў свае кнігі высокамастацкімі гравюрамі, па якіх можна вы-вучаць тагачаснае беларускае жыццё – побыт, адзенне, тэхніку будоўлі. Смела адступаючы ад канонаў, ён змясціў у Бібліі ўласны партрэт. Нават самога Бога чытачы ўбачылі без узаконенага німбу. За парушэнне царкоўных правілаў выдання Бібліі Скарыну маглі б не меней за трынаццаць разоў спаліць на вогнішчы як ерэтыка.

Імкнучыся пашырыць святло навукі сярод усходніх суседзяў, Францішак Скарына прывёз вялікую партыю сваіх выданняў у Маскву, пра-панаваўшы свецкім і духоўным уладарам наладзіць кнігадрукаванне. І замест удзячнасці ўбачыў, як на загад маскоўскага князя з ягоных кніг склалі вялізнае вогнішча.

Першая друкаваная скарынаўская кніга – Псалтыр выйшла ў свет 6 жніўня 1517 г. Затым на працягу 1517–19 г. у Празе ён выдаў яшчэ 22 кнігі Бібліі: “Іоў” (датавана 10.9.1517), “Прытчы Саламона” (6.10.1517), “Ісус Сіра-хаў” (5.12.1517), “Эклезіяст” (2.1.1518), “Песня песняў” (9.1.1518), “Праму-драсць божая” (19.1.1518), 4 кнігі “Царстваў” (10.8.1518), “Ісус Навін” (20.12.1518), “Юдзіф” (9.2.1519), “Суддэі” (15.12.1519), пазначаныя 1519 кнігі “Быцце”, “Руф”, “Эсфір”, “Плач Ераммі” і “Прарок Данііл”, а таксама не дата-ваныя кнігі “Выхад”, “Левіт”, “Лічбы” і “Другі закон”. Чатыры кнігі “Царстваў” выпушчаны з суцэльнай нумарацыяй аркушаў і пазначаны адной датай. Таму можна лічыць, што Скарына выдаў у Празе 23 кнігі Бібліі ў 20 выпусках. Магчыма, што некаторыя з недатаваных кніг выйшлі нават у пачатку 1520. Тыраж кожнай Скарынавай кнігі быў у межах 500–1000 зкз, У пачатку кнігі “Быцце”, якая адкрывае біблейскі звод, Скарына змясціў прадмову да ўсёй Бібліі і асобны тытульны ліст з агульным загаловам:

“Бивлия руска, выложена доктором Франциском Скориною из славнаго града Полоцька богу ко чти и людем посполитым к доброму научению”. Змест гэтай і некаторых іншых прадмоў беларускага асветніка сведчыць, што ён збіраўся надрукаваць у сваім перакладзе ўсю Біблію, але па невядомых нам прычынах не змог ажыццявіць задуму. Магчыма, асобныя яго кнігі не дайшлі да нашага часу. На жаль, не захаваліся і гістарычныя дакументы, звязаныя з першым перыядам прабывання Скарыны ў Празе (1517–19).

Свае кнігі беларускі гуманіст адрасаваў шырокаму чытачу, “людзям простым паспалітым”, і надаў ім выразна дэмакратычны і навучальна-асветніцкі характар. Ён выдаваў Біблію асобнымі выпускамі, зручным фарматам. Кожная яго кніга адкрываецца тытульным лістом з гравюрай і загалоўкам, завяршаецца кароткім пасляслоўем, у якім паведамляецца кім, для каго і дзе яна выдадзена. Кнігі Скарыны аздоблены рэалістычнымі, свецкімі, у рэнесансным стылі гравюрамі, застаўкамі і ініцыяламі, у якіх улаўляюцца прырода і чалавек. Усяго ў скарынаўскіх кнігах змешчана 52 дрэварыты, каля 1000 ініцыялаў, шмат іншых, выкананых на высокім мастацкім узроўні элементаў кніжнага аздаблення, якія надаюць яго выданням непаўторнае аблічча і характэрнае. Беларускі першадрукар стварыў вельмі выразны, арыгінальны і надзвычай прыгожы друкарскі шрыфт, заснаваны на лепшых традыцыях беларускага і заходнееўрапейскага каліграфічнага пісьма эпохі Адраджэння, у якім некаторыя вучоныя справядліва бачаць своеасаблівы прататып таго шрыфта, якім мы карыстаемся сёння. Больш таго, у двух кнігах (“Ісус Сірахаў” і 4-й кнізе “Царствы”) ён змясціў свой гравюрны партрэт, які стаў першым свецкім партрэтам вучонага-гуманіста, пісьменніка і кнігадрукара ва Усходняй Еўропе, выдатным помнікам кніжнага мастацтва. Шмат якія гравюры і застаўкі скарынаўскіх выданняў пазначаны яго асабістым знакам-сігнетам, своеасаблівым гербам – змешчанай на шчыце выявай сонца і сярпа месяца з чалавечымі тварамі, што сімвалізуе кнігу як крыніцу мудрасці, ведаў, асветы, адраджэння. Сігнет указвае таксама на аўтарскую належнасць Скарыне гэтых твораў мастацтва і саміх выданняў, у якіх яны змешчаны. Скарына быў сапраўдным наватарам кнігі. Упершыню ў гісторыі ўсходнеславянскай кнігі ён увёў тытульны ліст, тлумачальныя падзагаловкі, пааркушавую нумарацыю, багата ілюстраваў выданні сродкамі друкарскай тэхнікі, зрабіў неабходным іх элементам прадмовы і пасляслоўі, г. зн. прыдаў кнізе сучасны выгляд. Паводле паліграфічнага майстэрства і мастацкай дасканаласці Скарынавыя кнігі – шэдэўры славянскага кнігадруку і стаяць упоравень з італьянскімі і нямецкімі выданнямі таго часу, найлепшымі ў Еўропе, на працягу стагоддзяў яны былі недасягальным узорам для ўсходнеславянскіх кнігадрукароў.

Яго пераклады вызначаюцца творчай самастойнасцю, прастатой і дакладнасцю, высокай літаратурнай дасканаласцю, выразным гуманістычным характарам. Скарынавы пераклады Свяшчэннага пісання ўзнімалі прэстыж беларускай мовы, садзейнічалі выпрацоўцы і ўдасканаленню яе высокага

кніжнага стылю. Моватворчая праца Скарыны спрыяла вельмі важнаму працэсу, які пачаўся тады на Беларусі, – беларусізацыі мовы канфесійнай літаратуры. Беларуская Біблія 1517–19 была другой у славянскім свеце (пасля чэшскай) друкаванай Бібліяй. Нездарма сваю падзвіжніцкую дзейнасць беларускі асветнік параўноўваў духоўным подзвігам сваіх вялікіх папярэднікаў, у прыватнасці св. Ераніма, і ставіў свой пераклад у адзін рад з этапнымі ў гісторыі біблейскіх перакладаў з’явамі.

Ф. Скарына ўвайшоў у беларускую літаратуру не толькі як выдатны перакладчык, заснавальнік беларускай школы перакладу, але і як таленавіты пісьменнік, аўтар цікавых твораў розных жанраў. Яго пярэ належаць першыя ва ўсходнеславянсам свеце вопыты кніжнага вершаскладання: чатырохрадковая эпіграма на тытульным лісце кнігі “Іоў”, вершаваны пераказ дзесяці заповедзяў у прадмове да кнігі “Выход” і кароткі дыдактычны вірш у кнізе “Эсфір”, заснаваны на прынцеце біблейскага паралелізму. Беларускі гуманіст – пачынальнік жанру акафіста ва ўсходнеславянскай гімнаграфіі. Творча выкарыстаўшы візантыйскія і стараславянскія літаратурныя традыцыі, ён склаў “Акафіст Іаану Прадцечы” і “Акафіст Ісусу”, у якіх чытаюцца таксама першыя беларускія імянныя акравершы: “Писал доктор Скоринич Францискус” і “Делал доктор Скоринич Францискус”. Каб аблегчыць простама чытачу ўспрыняцце і засваенне кладанага зместу Свяшчэннага пісання, Скарына ў выдадзеных ім кнігах змясціў свае прадмовы – арыгінальныя творы беларускай гуманістычнай публіцыстыкі эпохі Адраджэння. Толькі ў яго пражскіх выданнях надрукаваны 25 прадмоў. Лаканічныя, афарыстычныя, надзвычай змястоўныя, яны насычаны багатай інфармацыяй, разнастайнымі звесткамі па гісторыі, геаграфіі, культуры, літаратуры, філасофіі і праву народаў антычнага свету. Іх змест звязаны як са зместам біблейскіх кніг, так і з навучальна-пазнаваўчай і выхаваўчай накіраванасцю скарынаўскай асветніцкай праграмы. Яны вылучаюцца прастатой кампазіцыі, жывасцю выкладу, класічнай выразнасцю стылю, гарманічным адзінствам зместу і формы, думкі і слова. Сінкрэтычныя паводле жанравага характару прадмовы Скарыны спалучаюць у сабе рысы навукова-папулярнага літаратуразнаўчага артыкула, гісторыка-філалагічнага каментарыя і пашыранай анатацыі да твора. Яны – яркія ўзоры індывідуальнай літаратурнай творчасці беларускага гуманіста, яго самабытнага таленту. Калі знешняе аздабленне Скарынавых кніг выяўляе тонкі эстэтычны густ Першадрукара, то яго пераклады і арыгінальныя творы сведчаць пра яго, як пра выдатнага майстра мастацкага слова.

У 1522 выйшла яго “Малая падарожная кніжка”, якая складаецца з Псалтыра, Часаслоўца, акафістаў і канонаў, Шасціднеўца і Саборніка. У 1525 з’явілася яго апошняе выданне – Апостал, які ўключае апостальскія дзеі і пасланні. Як і пражскі Псалтыр 1517, віленскія выданні Скарыны былі надрукаваны на царкоўнаславянскай мове беларускай рэдакцыі і таксама багата ўпрыгожаны. На гэтым абарвалася яго кнігавыдавецкая дзейнасць.

Самыя розныя прычыны, матэрыяльныя і ідэалагічныя, перашкодзілі беларускаму асветніку ажыццявіць задуманае – завяршыць выданне ўсёй Бібліі, надрукаваць іншыя кнігі.

Дзейнасць Сімяона Полацкага. Сімяон Полацкі (1629–1680) акрамя роднай беларускай мовы, добра ведаў лацінскую, польскую, царкоўнаславянскую. Пісаў на гэтых мовах вершы, прамовы, навуковыя трактаты. У сваёй творчасці прытрымліваўся пазіцыі талерантнасці, ухіляўся ад крытыкі каталіцтва і уніяцтва, імкнуўся да ўзгаднення іхных дагматычных разыходжанняў з праваслаўем. Большасць твораў Сімяона Полацкага не перавыдавалася, творы на польскай і лацінскай мовах дагэтуль не маюць перакладаў на беларускую.

Творчасць Сімяона Полацкага вызначаецца энцыклапедычнасцю, шырокім ахопам падзей. У вершах уздымаюцца сацыяльна-філасофскія і гістарычныя пытанні, выкрываюцца заганы тагачаснага феадальнага грамадства, асуджаецца каставая іерархія, выказваюцца адносіны да “праведных” і “няправедных” войнаў, да творчай дзейнасці асобных мастакоў кансерватыўнага, архаічнага напрамку, прапагандуецца ідэя далучэння Беларусі да Маскоўскай Русі, ідэя пашырэння асветы, культуры і навукі.

У полацкі перыяд творчасці пісаў на беларускай, польскай і лацінскай мовах, раннія вершы (“Акафіст”, “Канон”, 1648), якія маюць рэлігійна-сакральнае прызначэнне. Большасць польскіх і лацінскіх вершаў Сімяона Полацкага належаць да г.зв. школьнай паэзіі: гэта “перакладыроўка” тагачаснай унівэрсітэцкай навукі і маральнай філасофіі ў сістэму сілабічнай паэтыкі барокавага кірунку.

У маскоўскі перыяд аснову літаратурнай спадчыны Сімяона Полацкага складаюць 2 вялікія зборнікі, падрыхтаваныя ў кан. 1670-х, аднак выдадзеныя пасмяротна: “Вертаград мнагацветны” і “Рыфмалегіён, ці Вершаслоў” (1678, выйшаў у 1681). Яшчэ пры жыцці манаха сучаснікі ацанілі ягоны Вертаград мнагацветны”, які з’яўляўся на той час сапраўднай энцыклапедыяй ведаў па гісторыі, антычнай міфалогіі, філасофіі, тэалогіі, маралі і хрысціянскай сімволіцы. У другім зборніку панэгірычнай скіраванасці змяшчаюцца драматычныя творы “Камедыя прытчы пра блуднага сына...” і “Пра Навухаданосара цара...”, якія ставіліся ў прыдворных тэатрах Крамля і сяла Праабражэнскае. У Маскве Сімяон Полацкі зрабіў вершаваны пераклад “Псалтыра”. Ён прызначаўся для сямейнага чытання і быў упрыгожаны цудоўнымі гравюрамі, што, безумоўна, спрыяла яго шырокаму распаўсюджанню.

Асветніцкая дзейнасць Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (1808–1884). Постаць і творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча з цягам часу становяцца ўсё больш значнымі для беларускай культуры.

Доўгі час, пакуль не сталі вядомы архіўныя дакументы, якія больш глыбока раскрылі В. Дуніна-Марцінкевіча як асобу, літаратара лічылі дваранскім рэвалюцыянерам, лібералам і сентыменталістам, слабым і непаслядоўным пісьменнікам з імкненнем да ідэалізацыі рэчаіснасці. Але

за апошнія дзесяцігоддзі літаратуразнаўцы змаглі па-новаму ўбачыць яго як творцу і грамадзяніна.

Усё сваё жыццё В. Дунін-Марцінкевіч фактычна знаходзіўся ў супярэчнасці з царскімі ўладамі, хоць і імкнуўся не даводзіць да адкрытага канфлікту. Складаныя варункі эпохі, клопат пра сваю шматлікую сям'ю часам вымагалі ад пісьменніка не выказваць свае памкненні адкрыта, спрабаваць знайсці пэўны кампраміс, асабліва пасля задушэння паўстання 1863–1864 гг.

Роля В. Дуніна-Марцінкевіча як аднаго з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры (у тым ліку драматургіі) і нацыянальнага тэатра надзвычай вялікая. В. Дунін-Марцінкевіч фактычна стаяў ля вытокаў новага нацыянальнага тэатра – ён выступаў у якасці не толькі драматурга, але і арганізатара тэатра, рэжысёра, акцёра.

Адным з першых ён зрабіў героямі сваіх твораў прыгонных беларускіх сялян. Таксама адным з першых многія з сваіх твораў напісаў на беларускай мове, якая ў яго час не толькі не мела афіцыйнага статуса, але і не была належным чынам распрацавана як мова мастацкай літаратуры. У часы В. Дуніна-Марцінкевіча, асабліва ў першай палове XIX стагоддзя, калі ў Расійскай імперыі панавала яшчэ сярэдневяковае прыгоннае права, калі да сацыяльнага ўціску дадаваўся нацыянальны, калі некалькі стагоддзяў паланізацыі змяніліся на не менш вышуканую і гвалтоўную русіфікацыю, адкрыта, у друку заявіць, што беларускі селянін такі ж высакародны чалавек, як пан або царскі чыноўнік, што яго “простая мова” такая ж людская, як польская або руская, што “нямаш зямелькі, як Беларусь радзона!” – на гэта трэба была не толькі прадбачлівасць, але і мужнасць”. В. Дунін-Марцінкевіч быў добра знаёмы з беларускай народнай творчасцю, шырока выкарыстоўваў фальклорныя здабыткі.

Яго п'есы “Сялянка” (“Ідылія”), “Пінская шляхта”, “Залёты” шмат разоў ставіліся на сцэнах тэатраў, як прафесійных, так і самадзейных. Творы В. Дуніна-Марцінкевіча знайшлі ўвасабленне і ў музыцы беларускіх кампазітараў.

Станаўленне беларускай дзіцячай літаратуры праз беларускі дзіцячы фальклор.

Вытокі беларускай дзіцячай літаратуры ляжаць у вуснай народнай творчасці. Вусна-паэтычная творчасць на Беларусі з даўніх часоў спрыяла выхаванню высокіх грамадскіх ідэалаў, здаровых маральных прынцыпаў і мастацкага густу народа. Гэтую ж функцыю выконваў і дзіцячы фальклор. Тэрмін “дзіцячы фальклор” з'явіўся ў пачатку XX стагоддзя. Пад яго паняццем разумелася тая частка вусна-паэтычнай творчасці, якая была даступнай, цікавай і карыснай у павучальным плане самім дзецям, і адпавядала пэўным асаблівасцям іх узроставага ўспрымання. Але карані дзіцячага фальклору ляжаць значна глыбей, і яго жанры часцяком звязаны з замоўнай паэзіяй. У дзіцячым фальклоры можна вылучыць тры асноўныя групы, якія склаліся гістарычна і замацаваліся ў фалькларыстыцы:

- творы, якія складаліся спецыяльна для дзяцей (забаўлянкі, калыханкі, песні, дзіцячыя гульні, некаторыя казкі, пястушкі і т. п.);
- творы, якія страцілі сваё значэнне для дарослых і перайшлі да дзяцей (прыгаворы, загадкі, лічылкі, заклічкі, казкі, некаторыя песні, гульні і пад.);
- творы, якія прыдумалі самі дзеці.

Такім чынам тэрмін “дзіцячы фальклор” робіцца вельмі шырокім. Бо ён аб'ядноўвае ў сабе ўсе віды вуснай народнай паэзіі, створанай дарослымі для дзяцей, а таксама і творчасць саміх дзяцей. Сюды ж уваходзяць і тыя творы, якія хоць спачатку і ствараліся для дарослых, але з цягам часу так ці інакш перайшлі ў разрад творчасці для дзяцей.

Гісторыя збірання і вывучэння дзіцячага фальклору пачынаецца ў першай палове XIX стагоддзя. Найбольш раннімі з'яўляюцца запісы Яна Чачота і Аляксандра Рыпінскага. У іх працах можна знайсці хай і не шматлікія, але прыклады беларускіх калыханак і дзіцячых песень. Вельмі каштоўныя і дастаткова поўныя калекцыі дзіцячага фальклору пакінулі П.В. Шэйн, Е.Р. Раманаў, М.А. Федароўскі, У.М. Дабравольскі. П.В. Шэйн уключыў у свае зборнікі “Беларускія народныя песні” (1874 г.) і “Матэрыялы для навучання быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю” (1887 г.) калыханкі, забаўлянкі, дражнілкі, рознага зместу дзіцячыя песні, а таксама апісанні гульні з адпаведнымі ім песнямі і лічылкамі. У гэтыя працы ўвайшло звыш 100 узораў творчасці для дзяцей.

Таксама багата прадставіў дзіцячы фальклор Е.Р. Раманаў у I–II выпусках “Беларускага зборніка” (1886 г.), прысвечанага народным песням. А ў VIII выпуску ён змясціў звыш 70 апісанняў беларускіх гульні і забаў, якія суправаджаюцца песенькамі. М.А. Федароўскі ў V томе сваёй працы “Lud białoruski” (1958 г.) падаў багатыя песенны матэрыял: калыханкі, дзіцячыя песенькі і прыпеўкі, апроч таго – дражнілкі і забаўлянкі. У.М. Дабравольскі ў працы “Смаленскі этнаграфічны зборнік” (1903 г.) змясціў калыханкі, дзіцячыя песні, дражнілкі, апісанне гульні, дзіцячыя прыгаворы, заклічкі. З найбольш поўных збораў дзіцячага фальклору трэба адзначыць запісы С.П. Сахарава. У яго зборніку “Народная творчасць Латгальскіх і Ілукстэнскіх беларусаў” (1940 г.) багата песень, апісанняў гульні, карагодаў і іншых жанраў дзіцячага фальклору.

Асноўныя накірункі дзіцячага фальклору.

Калыханкі – знаёмяць дзяцей з навакольным светам, адзіін з самых старажытных жанраў. Калыханкі захавалі рэшкі старажытных уяўленняў нашых продкаў: пра гэта сведчаць старажытныя вобразы (сон. Дрымота, бай, варкота). Менавіта калыханкі першымі знаёмяць дзяцей з навакольным светам. Даволі часта галоўнай дзючай асобай з'яўляецца кот (гусі, бычок, гуленькі). Падкрэсліваюцца клапатлівыя адносіны ката да дзіця.

Калыханкі простыя па кампазіцыі, у іх заўсёды выразны рытм, рыфма, яны вылучаюцца сваёй мілагучнасцю. Характэрна гукаперайманне, ужыванне вялікай колькасці слоў з памяншальна-ласкавымі суфіксамі.

Забяўлянкi – вершаваныя творы, якімі суправаджаюцца першыя рухі дзіцяці. Уласціва імправізаваыя форма, але існуюць і з замацаваным тэкстам.

Дзіцячыя песні – цікавыць дзяцей перш за ўсё сваім мастацкім зместам. Сярод іх вылучаюць песні якія, перайшлі да дзяцей ад дарослых, часцей за ўсё выглядаюць часткамі абрадавых песень.

Для дзіцячых песень уласцівы – гіпербала (перавелічэнне) апісальнасць (адлюстроўваюць тыя ці іншыя асаблівасці), кумулятыўны сюжэт (песня будуюцца ў форме пытанняў і адказаў), гукаперайманне, навучальнасць, дастаткова шмат дакучных песень (апошні радок патрабуе паўтарэння ўсяго тэксту).

Песні-заклічкі – звароты да з’яў (сонцу, дажджу), да жывёл.

Суправаджаюць многія дзеянні дзяцей (за грыбамі, пасвіць жывёл), прыгаворы да ікаўкі.

Дражнілкі – дзеці прыдумваюць самі, невялікія прыгаворы, у якіх высьмейваюцца нейкія асаблівасці хаарактару.

Лічылкі – гэтыя вершаваныя творы, дапамагаюць вызначыць вядучага, чарговасць у гульні. Лічылкі перайшлі да дзяцей ад дарослых.

Загадкі – невялікая мініацюра, якая ў форме іншасказання падае вобразнае апісанне прадмета ці з’явы. Выдзяляюць 10 груп загадак. Загадкі развіваюць лагачнае мысленне, уменне разумець іншасказанне, развіваюць разумовыя здольнасці, спрыяюць развіццю вобразнага мыслення, інтэлектуальнай вынаходлівасці дзіцяці.

Гульні – разнастайныя у фальклоры гульні грунтуюцца на такой з’яве, як карагод. У любой гульні ёсць пэўныя магічныя пачатак.

Казка – гэты мастацкае, вуснае, у пераважнай большасці праявічнае апавяданне сацыяльна-бытавога, фантастычнага або навелістычна-авантурнага зместу, якое адлюстроўвае рэчаіснасць скрозь прызму фантазіі, выдумкі, фальклорнай умоўнасці і заключае ў сабе дыдактычна-павучальны сэнс. Казкі маюць традыцыйную будову – зачын, кульмінацыя дзеяння, канцоўка, для іх характэрна ужыванне трохразовых паўтораў, сталых эпітэтаў.

Казкі літаратурныя і фальклорныя.

Беларускія народныя казкі як сродак выхавання дзяцей

Беларускія народныя казкі падзяляюцца на 3 групы:

- 1) казкі пра жывёл,
- 2) чарадзейныя,
- 3) сацыяльна-бытавыя.

Казкі пра жывёл самыя старажытныя (“Зайкава хатка”, “Лёгкі хлеб”), дзеючымі асобамі ў іх з’яўляюцца жывёлы, якія надзяляюцца тыповай рысай чалавечага характару (хітрасць, мудрасць, баязлівасць і інш), умеюць размаўляць, аднак захоўваюць свае біялагічныя прыкметы. У сусветным фальклоры вядома каля 140 сюжэтаў казак пра жывёл.

Чарадзейныя казкі вылучаюцца сістэмай вобразаў, эпічнасцю апавядання (“Каток – залаты лабок”, “Музыка-чарадзей”). Іх героі надзелены

незвычайнымі здольнасцямі. Побач з асілкамі дзейнічаюць звычайныя людзі і незвычайныя памочнікі. Казкі заснаваны на вымысле аб цудадзейным, спалучаюць фантастычны і рэальны змест, адлюстроўваюць веру ў лепшую будучыню.

Сацыяльна-бытавыя казкі (“Два маразы”, “Недалікатны сын”) вызначаюцца вострым сацыяльным зместам. Іх герой звычайна бедны селянін, работнік ці салдат выходзіць пераможцам з складанай сітуацыі, паказана перавага простага чалавека над панам. У казках шырока ўжываюцца гратэск, іронія, мова персанажаў насычана прыказкамі.

Тэма 2. Дзіцячая літаратура пачатку XX стагоддзя

Беларуская літаратура пачатку XX ст. развівалася ў рэчышчы адраджэнскага руху. Нацыянальна-культурнае адраджэнне Беларусі звязвалася пісьменнікамі, напрыклад, з адраджэннем нацыянальнага духу беларусаў і іх грамадзянскай актыўнасці (Я. Купала), з адраджэннем тэатра (Я. Колас), з адраджэннем “залатога веку” ў гісторыі Беларусі (М. Гарэцкі). У пачатку XX ст. была знята афіцыйная забарона з беларускага друкаванага слова, імкліва пачала развівацца кнігавыдавецкая справа, у беларускую літаратуру прыйшло новае пакаленне пісьменнікаў са сваёй канцэпцыяй развіцця літаратуры і адпаведнага адлюстравання праяў рэчаіснасці ў ёй. У тэты час узнікаюць розныя культурна-асветніцкія і выдавецкія таварыствы, гурткі, самадзейныя калектывы, нацыянальны тэатр, беларускія школы.

Актыўны ўдзел у адраджэнскім працэсе пачатку XX ст. прымалі такія пісьменнікі, як Я. Купала, Я. Колас, М. Багдановіч, Цётка, М. Гарэцкі, В. Ластоўскі, С. Палуян і інш. Значнымі праявамі грамадска-культурнага жыцця “залатога веку” былі наступныя: дзяржаўнасць беларускай мовы, фарміраванне нацыянальнай свядомасці беларусаў, пашырэнне культурных кантактаў з краінамі Заходняй і Цэнтральнай Еўропы, кнігадрукаванне, складванне сістэмы нацыянальнай адукацыі, зараджэнне трывалых традыцый у нацыянальнай літаратуры і інш. Асабліва ўвага ў гэты перыяд надавалася фарміраванню сістэмы нацыянальнай адукацыі і выхавання. Вядомы дзеяч беларускага адраджэння пачатку XX ст. Сяргей Палуян (1890–1910) званамі беларускага адраджэння называў, напрыклад, школу, друк, тэатр, мастацкую літаратуру. Настаўнікі ж і пісьменнікі, паводле яго вызначэння, з’яўляліся званарамі беларускага адраджэння. Менавіта яны былі закліканы ладзіць музыку беларускіх званоў адраджэння так, каб яна гучала на поўны голас, выклікала жаданне змяніць жыццё такім чынам, каб у ім пачалі панаваць сацыяльна справядліваець, духоўнасць, павага і любоў да Беларусі, яе гісторыі, яе будучага.

Тэматычныя групы літаратуры пачатку XX ст.

Мастацкая літаратура – гэта своеасаблівае люстра грамадскага жыцця, у якім адбываюцца формы мыслення людзей, іх памкненні, учынкi і ўзаема-

адносiны, стаўленне чалавека да грамадства ў цэлым і Сусвету наогул. У гэтым сэнсе творы беларускай дзіцячай літаратуры характарызуемага перыяду і творы “дарослай” літаратуры, якія могуць быць выкарыстаны ў дзіцячым, падлеткавым чытанні, вельмі гарманічна ўпісваліся ў кантэкст выхаваўчай місіі “нашаніўскага” (пачатак XX ст.) і адрэджэнскага (20-я гг. XX ст.) руху. Тэматычна такая літаратура была прадстаўлена наступнымі групамі:

- творы грамадзянскага, патрыятычнага зместу (вершы: “Родная вёска” Цёткі, “Беларусь! Ты краю родны!..” З. Верас, творы грамадзянскага, патрыятычнага зместу (вершы: “Родная вёска” Цёткі, “Беларусь! Ты краю родны!..” З. Верас, “Пагоня” М. Багдановіча, “Арлянтам”, “Піянерскае” Я. Купалы і інш.);

- творы сацыяльнага, сямейна-побытавага зместу (апавяданні: “Міхаська”, “Сірата” Цёткі, “Сірата Юрка” Я. Коласа, “Малы рызыконт” М. Гарэцкага; вершы: “Над калыскай” (“Спі, маленькі мой сыночак!..”), “Сіро-чая доля”, “Над калыскай” (“Люлі, спі, мой сынку!..”) Я. Купалы, “Кінь вечны плач свой аб старонцы!” М. Багдановіча; п’еса “Пастушкі” М. Чарота і інш.);

- творы рэвалюцыйнага зместу, аб грамадскіх зменах новага часу (апавесці: “Свінапас” М. Чарота, “На прасторах жыцця” Я. Коласа; апавяданні: “Бацькаў сын” М. Зарэцкага, “Гул бубна” А. Якімовіча і інш.);

- творы аб дзіцячых прыгодах, захапленнях, свеце дзіцячых уяўленняў (апавяданні: “Мая першая ахвота” К. Каганца, “Птушыная елка” З. Верас, “Чудо маленькага Петрыка”, “Катыш” М. Багдановіча, “Варка”, “Кот знайдзён” Л. Чарняўскай і інш.);

- творы прыродазнаўчага (прыродаапісальнага і прыродапазнавальнага) зместу (вершы: “Лясы, бары і дубровы...” К. Каганца, “Лета”, “Восень”, “Скора прыйдзе вясна”, “Лес” Цёткі, “Зімовая цішыня”, “Першы снег”, “Чароўны край” З. Верас, “Зімовая дарога”, “Зімой”, “Па-над белым пухам вішняў” М. Багдановіча; апавяданні: “Восенню”, “Вандроўка кроплі вады”, “Год”, нізка апавяданняў “Нашыя птушкі” К. Каганца, “Сварба” Цёткі і інш.);

- творы арніталагічнага, прыродаапісальна-аніمالістычнага і аніمالістычнага зместу (вершы: “Журавель”, “Птушкі”, “Тарабей” (“Верабей”) К. Лейкі, “Салавейка, мілы...”, “Жаваронча малы...”, “Сонейка прыгрэла...” К. Каганца, “Мароз” Я. Купалы; апавяданні: “Пчолы”, “Гутаркі аб птушках” Цёткі; паэма “Мушка-зелянушка і камарык-насаты тварык” М. Багдановіча і інш.);

- творы тапанімічна-гістарычнага зместу (легенды: “Навасадскае замчышча”, “Машэка” К. Каганца і інш.);

- творы з гістарычным зместам (вершы: “Перапісчык”; “Летапісец” М. Багдановіча, апавяданні: “Князёўна Рагнеда”, “Ізяслаў”, “Усяслаў”, “Бітва каля Магільны”, “Вітаўт і Ягайла” В. Ластоўскага і інш.);

- творы эстэтычна-выхаваўчага і эстэтычнага зместу (п’есы: “Снатворны мак” К. Лейкі, “Жывыя казкі” А. Гаруна; апавяданне “Адкуль

зязюля ўзялася” К. Каганца; казкі: “Чым болей хто мае, тым болей жадае, або адкуль мядзведзі на свет узяліся”, “Ваўчок” К. Каганца, “Башня мира” М. Багдановіча; вершы: “Добрыя дзеці”, “Салавейка” А. Гаруна, “Песня і казка” Я. Купалы і інш.);

- творы навучальна-пазнавальнага зместу (белетрызаваныя “Задачкі” Я. Купалы, забаўлянка “Бай” Я. Купалы і інш.).

Гэтыя і іншыя творы не страцілі свайго навучальнага, пазнавальнага і выхаваўчага значэння для дзяцей і сёння. Адзначым, што асаблівасцю твораў пачатку ХХ ст. для дзяцей з’яўляецца і іх дыдактызм (павучальнасць). У спадчыне беларускіх пісьменнікаў пачатку ХХ ст. ёсць вершы, апавяданні, якія, што ўзніклі як творы для дарослых, цяпер могуць выкарыстоўвацца ў працы як з малодшымі школьнікамі, так і з дзецьмі сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту.

Тэма 3. Дзіцячая літаратура ў 20–30-я гады ХХ стагоддзя

Стварэнне беларускай дзяржаўнасці ішло ў цяжкіх, супярэчлівых умовах. Супрацоўніцтва бальшавіцкіх і дэмакратычных нацыянальных сіл не атрымалася. Беларускія нацыянальныя сілы зрабілі спробу стварыць беларускую дзяржаўнасць пры падтрымцы нямецкіх акупацыйных улад, і гэтая спроба пацярпела няўдачу. Бальшавікі прыслухаліся да патрабаванняў нацыянальнага самавызначэння, была створана беларуская савецкая дзяржава, але яна адразу сутыкнулася з цяжкасцямі польскай інтэрвенцыі, у выніку якой значная частка тэрыторыі Беларусі адышла да Польшчы.

30 снежня 1922 г. БССР разам з РСФСР, УССР, ЗСФСР стала заснавальніцай Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік (СССР). У краіне наступіла беларусізацыя – нацыянальна-культурная палітыка ў БССР у 20-я гады. Яна ўяўляла сабой комплекс мерапрыемстваў, накіраваных на адраджэнне беларускай нацыі, абуджэнне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, развіццё нацыянальнай культуры, беларускай мовы, нацыянальнай школы, вылучэнне на кіруючыя пасады прадстаўнікоў карэннага насельніцтва.

На хвалі беларусізацыі надзвычай узрасла цікавасць да нацыянальнай культуры, літаратуры (у тым ліку і дзіцячай), пачаў інтэнсіўна пашырацца перыядычны друк. На другой сесіі ЦВК БССР (люты 1921 г.) упершыню на дзяржаўным узроўні вялася таворка аб праблеме нацыянальнай адукацыі. У сувязі з гэтым паўстала пытанне аб распрацоўцы падручнікаў, падрыхтоўцы педагагічных кадраў, якія б маглі выкладаць на роднай мове; паўстала неабходнасць беларускамоўных выданняў.

Першым беларускамоўным выданнем для дзяцей пасля рэвалюцыі стаў часопіс “Зоркі” (1921–1922). Галоўным рэдаістарам часопіса стаў Зм. Бядуля. У стварэнні часопіса прымалі ўдзел лепшыя прадстаўнікі тагачаснай беларускай культуры – Я. Купала, Я. Колас, К. Буйло, М. Чарот, К. Чорны, Я. Журба і інш. Аўтары публікацый імкнуліся да рознабаковага

развіцця маленькага чытача, дбалі пра выхаванне яго на родным матэрыяле, блізкім дзіцячаму ўспрыняццю. У “Зорках” выкарыстоўваліся пераважна фальклорныя жанры - казкі, дзіцячыя песні, загадкі, а таксама бытавыя замалёўкі. Па народнай аснове створаны казкі Зм. Бядулі “Мурашка”, “Скарб”, “Панская хвароба”. На старонках часопіса пабачылі свет такія цудоўныя творы дзіцячай паэзіі, як вершы Я. Купалы “Песня і казка”, “Мароз”, “Сын і маці”, пераклады Я. Купалы з рускай і польскай моў; вершы Я. Коласа, якія сталі хрэстаматыйнымі (“Вясна”, “Юрка і кот”), Зм. Бядулі (“Сняжыначкі”, “На пасецы”). Друкаваліся ў часопісе і праязныя творы “Страшнае спатканне”, “Наталька, Джон і муха” Я. Коласа, п’еса М. Чарота “Пастушкі”. Часопіс адыграў важную ролю ў станаўленні і развіцці дзіцячага перыядычнага друку і літаратуры.

Пачынаючы са снежня 1924 г. на змену “Зоркам” прыйшоў штомесячны часопіс піянерскай тэматыкі пад назвай “Беларускі піянер” (з 1929 г. – “Іскры Ільіча”, з 1945 г. – “Бярозка”); першым галоўным рэдактарам часопіса быў У. Дубоўка, а адказным сакратаром – А. Якімовіч. На старонках часопіса друкаваліся разнастайныя творы: Я. Коласа (казкі “Раквусач”, “Дзед і мядзведзь”), У. Дубоўкі (казка “Музыка-чарадзеінік”), З. Астапенкі (казка “Змаганне”), А. Якімовіча (апавяданні “Юрка”, “Шэфы”, “Гул бубна”), М. Зарэцкага (апавяданне “Бацькаў сын”), Зм. Бядулі (апавяданне “Кажы, дзе твой сын”). Піянерскай тэматыцы прысвечаны “Песня піянераў” А. Якімовіча, “Гімн піянераў” А. Гурло).

Часопіс пашыраў кола дзіцячага чытання за кошт твораў, якія напачатку прызначаліся дарослым, і змяшчаў паэмы П. Труса, байкі і вершы маладога К. Крапівы і інш.

Рэдактары часопіса ўдумліва ставіліся да дзіцячых лістоў, карэспандэнцый, стымулявалі да творчай працы. Для гэтай справы быў арганізаваны спецыялізаваны аддзел, які рыхтаваў лісты пра вучобу, работу піянерскіх атрадаў і г. д. Дзіцячыя творы, допісы былі не заўсёды дасканалыя ў мастацкіх адносінах, але іх друкаванне заахвочвала да далейшага самаўдасканалення, творчага пошуку.

Значэнне часопіса ў літаратурным жыцці Беларусі цяжка пераацаніць, бо на старонках друкаваліся амаль усе самыя лепшыя творы тагачаснай дзіцячай паэзіі і прозы. Напрыклад, аповесць Я. Маўра “Чалавек ідзе”.

У 1929 г. “Беларускі піянер” быў перайменаваны ў “Іскры Ільіча”. У кожным нумары асвятляліся праблемы і падзеі таго часу: вынікі першай пяцігодкі, матэрыялы з’ездаў камуністычнай партыі, пералёт адважных лётчыц на Далёкі Усход. Пытаннем міжнароднага жыцця быў прысвечаны асобны раздзел выдання “У краінах рабства, голаду і жабрацтва”, у якім змяшчаліся не толькі матэрыялы аб бяздольным жыцці дзяцей за мяжой, але і фотаздымкі, што ілюстравалі сказанае. Творы таго часу маюць адценне дакументальнасці. Значнае месца займае жанр мастацкага нарыса (Я. Маўр “Драўлянае апавяданне”, “Чорная кроў”). З часопісам супрацоўнічалі такія

мастакі слова, як Я. Купала, Я. Колас, А. Якімовіч, Я. Маўр, Зм. Бядуля, Т. Кляшторны, Э. Агняцвет, К. Крапіва, Ж Чарот.

Спецыяльная старонка была адведзена для зусім маленькіх чытачоў-дашкольнікаў. Там змяшчаліся аўтарскія творы, стылізаваныя пад фальклорныя, – калыханкі (Зм. Бядуля “Калыханка”), казкі А. Якімовіча, загадкі, жарты. Для малодшых школьнікаў спецыяльнага раздзела не было, але ім былі адрасаваны творы пра і для акцябрата. Напрыклад, “Пра слаўнага акцябронка Рому” Я. Маўра, “Іскры Ільіча” Я. Коласа, “Першы палёт” М. Лынькова, “Пра хлопчыка Боба і шкодныя мікробы” І. Каганоўскай.

Традыцыі “Беларускага піянера”, які друкаваў допісы і першыя спробы пяра сваіх маленькіх чытачоў, працягнуў і часопіс “Іскры Ільіча”, за ім – “Бярозка”.

У Вільні з 1927 па 1931 г. выходзіў дзіцячы ілюстраваны часопіс “Заранка”, які рэдагавала З. Верас (Людвіка Антонаяна Сівіцкая). Ёй даводзілася быць і аўтарам і карэктарам, і экспедытарам гэтага выдання. Рэдактар знаёміла сваіх чытачоў з творамі Я. Купалы, Я. Коласа, А. Гаруна, Зм. Бядулі, друкавала фальклорныя творы, шматлікія матэрыялы пра культуру, гісторыю роднага краю. На старонках часопіса ўпершыню выступілі такія дзеячы культуры і літаратуры Заходняй Беларусі, як Я. Пачопка (Я. Башкір), С. Крывец, М. Кепель (Маруся з Антокалю) і інш.

Па-ранейшаму матэрыяльнае становішча выдання было складаным, нават нягледзячы на дапамогу чытачоў. Фармат часопіса стаў кніжным, нумары выходзілі спаранымі. Вопыт працы ў “Заранцы” быў выкарыстаны З. Верас у часопісе “Пралеска”, які яна рэдагавала на працягу 1934–1935 гг. (з 1935 па 1939 г. рэдактар часопіса – А. Каткевічанка). Як і “Заранка”, гэтае выданне для дзяцей ставіла на мэце не толькі маральна выхоўваць юных чытачоў, але і прывіваць ім любоў да роднай мовы, культуры. На старонках часопіса змяшчаліся творы Я. Купалы, Я. Коласа, М. Чарота, заходнебеларускіх аўтараў, фальклорныя творы, пераклады з рускай і ўкраінскай класікі.

На сучасным этапе развіцця літаратуры для дзяцей на роднай мове выходзяць часопісы “Бярозка”, “Вясёлка”, “Лесавік”, газета “Раніца”.

Штомесячны дзіцячы часопіс ЦК ЛКСМБ і Рэспубліканскага савета піянерскай арганізацыі імя У.І. Леніна “Бярозка” пачаў выходзіць у 1945 г. Як вядома, напачатку ён меў назву “Беларускі піянер”, затым “Іскры Ільіча”.

Выданне вылучаецца зайздросным доўгажыхарствам, якое стала магчымым дзякуючы штодзённай карпатлівай працы рэдакцыі па адборы, пошуку і афармленні мастацкага і публіцыстычнага матэрыялу. Апошнім часам галоўным рэдактарам часопіса працаваў У. Ягоўдзік.

Сярод твораў, якія змяшчаліся на старонках часопіса, – лепшыя здабыткі дзіцячай літаратуры і твораў для юнацтва. З выданнем супрацоўнічаюць А. Бадак, Р. Барадулін, Д. Бічэль, Г. Бураўкін, В. Гардзей, В. Зуёнак, У. Мазго, С. Панізнік, М. Чарняўскі, У. Машкоў, П. Місько, А. Наварыч, Л. Рублеўская, С. Тарасаў, В. Ткачоў, А. Федарэнка. Матэрыялы часопіса не толькі цікавыя і

займальныя, але надзённыя і глыбока выхаваўчыя па сваім змесце. Тут друкуюцца цыклы публікацый пра славытыя мясціны Беларусі – Ружаны, Полацк, Камянец, Косава, Гродна, Мсціслаў.

Перыяд 1920–1950-х гг. у развіцці літаратуры і мастацтва быў надзвычай важным і ў той жа час супярэчлівым і трагічным. Гэта час, калі спынялася беларусізацыя (разгортванне яе прыпадае на першую палову 20-х гг.), пачалася і працягвалася барацьба супраць нацдэмаў, кулакоў, заможнага гаспадарання і інш. У карэнны ператрус папала ўся творчая інтэлігенцыя. Пісьменнікі павінны былі шукаць, выяўляць, адлюстроўваць у літаратуры толькі выключна станоўчых герояў; тым больш гэта прадпісвалася дзіцячай літаратуры. У такой сітуацыі найбольш выйгрышным у параўнанні з іншымі пражайчымі і паэтычнымі жанрамі быў жанр казкі. Для дзяцей ужо ў першае з гэтых дзесяцігоддзяў былі напісаны таленавітыя казкі Я. Коласа “Рак-вусач”, Зм. Бядулі “Качачка-Цацачка”, С. Шушкевіча “Звярыны бал”. У часопісах на працягу адзначанага перыяду пераважала публіцыстыка, галоўнай тэмай твораў было ўхваленне грамадзянскіх подзвігаў, памкненняў да асваення Поўначы, Сібіры і Далёкага Усходу.

Павышэнню мастацка-педагагічнай вартасці беларускай дзіцячай літаратуры спрыяў сваёй дзейнасцю Я. Маўр – заснавальнік новых тэм, жанраў і традыцый. Узрасла ў 30-я гг. XX ст. цікавасць беларускіх пісьменнікаў да свету дзяцінства, гісторыі, роднай прыроды, да маральна-этычных праблем – “Палескія рабінзоны” (1930), “ТВТ” (1934) Я. Маўра, “Міколка-паравоз” (1936) М. Лынькова, “Насцечка” (1941) К. Чорнага, “Міхасёвы прыгоды” (1935) Я. Коласа, зборнік вершаў “Падарунак дзеткам-малалеткам” (1936) А. Александровіча, “Гаспадарка” (1930), “Люцік” (1941) Зм. Бядулі і інш.

З’явіліся таленавітыя вершаваныя казкі для дзяцей – “Казка пра пана Жываглота” (1935) А. Александровіча, “Каваль Вярнідуб” (1936) А. Якімовіча, “Мурашка Палашка” (1939) Зм. Бядулі, яго казачная аповесць “Сярэбраная табакерка” (1940), п’есы-казкі “Цудоўная дудка” (1938), “Дзед і жораў” (1939), “Несцерка” (1940) В. Вольскага.

Станоўчым вынікам пераўтварэнняў у галіне літаратуры было тое, што дзяржава брала на сябе ўсе выдаткі кніжнага выдавецтва. У Белдзяржвыдаце стварыўся спецыяльны аддзел па выданні кніг для дзяцей. Там публікаваліся лепшыя кнігі на той час, яны выходзілі мільённымі тыражамі, прытым каштавалі больш танна за іншую друкаваную прадукцыю. Нават у часы жорсткіх рэпрэсій 1937–1938 гг. дзіцячая кніга не знікала з паліц бібліятэк і кніжных крамаў. Выдавецкую дзейнасць перапыніла вайна. Аднак літаратура працягвала развівацца, назапашваліся творы пісьменнікаў розных пакаленняў, пашыралася тэматыка, звязаная з паказам патрыятычнай барацьбы беларускага народа з фашызмам.

У цэлым для літаратуры 30–40-х гг. XX ст. характэрны ўзлёты і спады: адны жанры запавольвалі сваё развіццё, іншыя атрымлівалі імпульс для імкнення наперад. Адкрыццё ў 1931 г. Тэатра юнага глядача ў Мінску значна стымулявала ўзнікненне драматычных твораў для дзяцей рознага ўзросту. На

пачатку ставіліся ў асноўным перакладныя п'есы. З сярэдзіны 1930-х гг. усё больш практыкавалася пастаноўка спектакляў па творах беларускіх аўтараў. У гэтым напрамку шмат працаваў кіраўнік тэатра Еўсцігней Міровіч. Па яго просьбе для тэатра пісалі І. Гурскі, М. Клімковіч, В. Вольскі. У 1940-я гг. для юных глядачоў стварылі п'есы К. Губарэвіч, А. Махнач, В. Зуб і інш.

Увогуле літаратура таго перыяду, пры ўсіх яе мастацкіх стратах, здолела выявіць своеасаблівае адчуванне навакольнага свету яе героямі. Аўтарам у большасці ўдавалася раскрыць натуральнасць паводзін дзяцей. У гэтым плане цікавымі былі кніжкі для юнага чытача А. Александровіча. Яго творы істотна адрозніваліся ад дарослай паэзіі, дзе адкрыта прысутнічала прамалінейнасць, лозунгавасць.

Услаўленне самастойнасці дзяцей знайшло яркае выражэнне ў кнізе “Рыбак” (1928). Найбольш характэрна гэта выявілася ў аднайменным вершы, у якім паэтызуецца самавітасць хлапчука, яго адухоўленае ўспрыняцце прыроды, нават у саміх паводзінах героя адчуваецца нейкая паважнасць і даросласць. Рысы самастойнасці праяўляе і герой верша “Хлопчык і певень”. Хлопчык сам рыхтаваў сабе сняданак, замурзаўся, пайшоў памыцца, а певень пакляваў яго катлету, не з'еў, а толькі спаскудзіў. Раззлаванага хлапчука певень спалохаўся і ўцёк. У вершы адчуваецца далікатная іронія старэйшага чалавека ў адносінах да бедаў дзіцяці, але адначасова і ўсхваляецца яго імкненне быць незалежным. А. Александровіч імкнецца стымуляваць маленькіх чытачоў да самастойнай творчай працы. У кнізе “Як цацкі дома зрабіць самому” ўхваляецца энтузіязм дзяцей у дзіцячым садзіку, якія не чакаюць дапамогі ад старэйшых, а самі з усіх падручных матэрыялаў майструюць цацкі. Яны ад гэтага атрымліваюць задавальненне. Дыдактычнае значэнне такіх твораў яшчэ і ў тым, што з іх дапамогай выходзіць і беражлівасць: да зробленага сваімі рукамі абавязкова будуць адносіны з пашанай, а разам гэта выпрацоўвае павягу і да працы іншых. Увогуле творы А. Александровіча для дзяцей напоўнены лірызмам, замілаванасцю да юных герояў, што асабліва яскрава праявілася ў “Калыханцы”. Нават коцік па просьбе маці не свавольціць, праганяе ў норкі мышак, каб не перашкаджалі сну, а пасля і сам згортваецца ў клубочак каля калыскі. Можна сцвярджаць, што такія творы пісаліся пад непасрэдным уплывам трох фактараў: фальклорнай традыцыі, жыццёвых назіранняў і фантазіі аўтара.

З дастатковай мастацкай пераканаўчасцю напісаны аўтарамі творы для дзяцей школьнага ўзросту – пачатковых і сярэдніх класаў. Было надрукавана шмат апавяданняў і аповесцей, у якіх выяўляліся захапленні дзяцей, іх няўрымслівасць, імкненне да спазнання таямніц, самастойных здзяйсненняў (аповесці Х. Шынклера “Петрык-завадатар”, В. Каваля “Санька-сігналіст”, М. Лынькова “Янка-парашутыст”, Я. Маўра “ТВТ”, апавяданні М. Лынькова, Э. Самуйлёнка, К. Чорнага, П. Левановіча і інш.).

Аповесць Я. Маўра “ТВТ” (1934) хутка набыла вядомасць. Пісьменніку ўдалося ў звычайным паўсядзённым жыцці заўважыць такія важныя з'явы, якія выходзілі ў дзяцей разуменне беражлівасці, уменне самастойна

ліквідаваць рознага роду непаладкі, заўважаць дробязі, якія дакучалі людзям і псавалі ім настрой. Паўсядзённы (не драматычны) сюжэт пісьменнік здолеў напоўніць эпізодамі, якія прыцягвалі ўвагу юных чытачоў. Я. Маўру ўдалося падняць непрыкметны матэрыял да высокай эстэтычнай вартасці, паколькі вучыў не толькі шанаваць прыгожыя і каштоўныя рэчы, але і адчуваць, і разумець гэтае прыгожае ў жыцці. Відаць, таму і ў наступныя дзесяцігоддзі сярод школьнікаў нават стварыўся такі рух, які актыўна падтрымліваўся настаўнікамі, але быў перакрэслены высокім педагогічным кіраўніцтвам.

Твор “Янка-парашутыст” (1937) М. Лынькоў вызначаў як апавяданне, аднак па змесце і ахопу часу яго справядліва трэба аднесці да жанру невялікай аповесці для дзяцей. Самай рамантычнай марай было тады авалодаць лётнай прафесіяй (успомнім верш Я. Купалы “Хлопчык і лётчык”). Таму імкненне шасцігадовага Янкі стаць парашутыстам уяўляецца заканамерным. І прыгоды яго пісьменнік паказвае ў адпаведнасці з узростам героя. З зацікаўленасцю дзеці сочаць за спробай Янкі здзейсніць першы скачок з дапамогай бабулінага парасона. Вынік атрымаўся трагікамічны. Парашутыст на вачах сваіх сяброў зачэпіўся парасонам за страху, парваў яго, а сам няўдала прыжымліўся ў крапіву. Усе прыгоды дзяцей завяршаюцца шчасліва.

Тэма 4. Творчая спадчына Я. Купалы і Я. Коласа дзецям



Янка Купала (Іван Дамінікавіч Луцэвіч, 1882–1942)

Твораў, напісаных спецыяльна для дзяцей, у Я. Купалы няшмат. У 1921–1922 гг. на старонках часопіса “Зоркі” друкаваліся такія яго творы для дзяцей, як “Задачка”, “Песня і казка”, “Бай”, “Вяртаюцца з выраю жоравы, гусі...”, “Сын і маці”, “А зязюлька кукавала...”, “Мароз”, “Кароль”. У той жа час сярод твораў Я. Купалы, напісаных для дарослых, шмат такіх, якія могуць быць цікавымі школьнікам як творы – сведчанні пра пэўны гістарычны час. У іх адлюстраваны лёс, жыццёвыя праблемы людзей (дзяцей у тым ліку) у дарэвалюцыйны і савецкі час. Пры гэтым варта адзначыць і тое, што лірыка Я. Купалы не паддаецца адназначнаму сэнсавому тлумачэнню. Вобразы паэтавых твораў – гэта вобразы аб’ёмныя ў сэнсавых адносінах, грамадзянска-філасофскія. Да ліку такіх вершаў адносяцца, напрыклад, “Над калыскай” (“Спі, маленькі мой сыночак!..”) (1906), “Над калыскай” (“Люлі, спі, мой сынку!..”) (1906–1910), “Сын і маці” (1919), “Вяртаюцца з выраю жоравы, гусі...” (1921) і інш. Без дадатковага тлумачэння настаўніка вучням будзе цяжка зразумець аб’ёмны сэнс вершаў “Сын і маці”, “Вяртаюцца з выраю жоравы, гусі...”. Тут абавязкова трэба раскрыць асаблівасці грамадзянскай пазіцыі Я. Купалы ў паслякастрычніцкі перыяд, калі паэт пакутліва асэнсоўваў шляхі, па

якіх пойдзе Беларусь у будучае (паэт прадбачыў, што яно будзе супярэчлівым). Вершы Я. Купалы для дзяцей і ў дзіцячым чытанні, створаныя ў розныя перыяды творчасці, можна прадставіць у наступных тэматычных групах.

Дакастрычніцкі перыяд ён стварае даволі шмат твораў рознага накірунку.

Творы сацыяльнага, сямейна-побытавага зместу: “Над калыскай” (“Сні, маленькі мой сыночак!..”), “Сірочая доля”, “Над калыскай” (“Люлі, спі, мой сынку!..”) і інш. У творах адбываецца асэнсаванне праблемы лёсу чалавека, перспектыўных жыццёвых шляхоў, на якія можа стаць чалавек у пэўных абставінах. Літаратурныя героі гэтых твораў – маці, дзіця, сірата, а таксама вобраз лірычнага героя, які асэнсоўвае долю чалавека ад яго нараджэння да смерці (“Сірочая доля”). Форма гэтых вершаў – калыханка, песня, знаёмая для юнага чытача, спрыяе больш глыбокаму разуменню іх сэнсу.

Творы пазнавальна-выхаваўчага зместу: белетрызаваныя “Задачкі”. У іх не проста прапаноўваецца матэматычная ўмова, але і акрэсліваецца падзейная сітуацыя, якая вымагае лагічнага вырашэння. Такія кароткія белетрызаваныя задачкі спрыяюць развіццю лагічнага мыслення і вынаходлівасці дзіцяці.

У савецкі перыяд ён стварае *творы грамадзянскага, патрыятычнага зместу:* “Арлянтам”, “Піянерскае”, “Сыны”. Ва ўмовах, калі ў перыяд канца 20–30-х гг. ХХ ст. гаварыць праўду было небяспечна, калі пры татальным цэнзурным кантролі данесці адкрыта праўду да чытача было практычна немагчыма, паэт стаў гаварыць са сваім удумлівым сучаснікам-чытачом стылізаванай мовай і стылізаванымі (пад формы мыслення новага часу) сэнсаўтваральнымі формамі. І такая мова, і такія формы адлюстроўвалі сутнасць новага часу. Паміж радкамі такой стылізацыі паэту ўсё ж удавалася сказаць істотнае – тое, што магло быць заўважана пільнымі сучаснікамі і ўзята за узор грамадзянскай пазіцыі, за ўзор адносін да рэчаіснасці, якая, акрамя негатыўнага, давала і прыклады пазітыўнага развіцця абставін.

У такім кантэксце варта звярнуць увагу на вершы “Арлянтам” (1923) і “Піянерскае” (1926) – творы першай паловы 1920-х гг., перыяду, калі, здавалася, яшчэ можна было адкрыта выказвацца. Але гэта толькі на першы погляд. Ужо ў гэты час разгортваўся татальны кантроль над грамадскай свядомасцю. Сведчаннем таму можа быць, напрыклад, спроба стварэння літаратурнай арганізацыі “ВІР”. У 1922 г. Я. Купала падпісаў устаноўчыя дакументы маючага ўтварыцца літаратурнага таварыства “ВІР”. Супрацоўнікі Народнага камісарыята ўнутраных спраў пасля праверкі “палітфізіяномій” заснавальнікаў таварыства прыйшлі да заключэння аб іх палітычнай нядобранадзейнасці (Я. Купала пасля такой праверкі быў названы “беларускім пісьменнікам-шавіністам”), у выніку чаго бальшавікі забаранілі ўтварэнне таварыства.

Купала ва ўсе перыяды творчасці быў надзелены найдзіўнейшай асаблівасцю не толькі бачання сутнасці таго, што адбываецца ў жыцці, але і прадбачання будучыні свайго народа. І такія асаблівасці яго таленту прадвызначалі характар гутаркі паэта з сучаснікам. Так, напрыклад, глыбока асэнсоўваючы сутнасць бурапеннасці новага часу, негатыўны ўплыў яе на фарміраванне грамадзянскай свядомасці маладога пакалення, Купала, заклікаючы моладзь (арлянят) змесці *“цень мінуўшчыны праклятай”* (стылізацыя пад заклікі новага часу), у той жа час звяртаў увагу на іншае. І гэтае іншае было галоўным у працэсе самавыхавання. Менавіта самавыхавання, бо ў новых умовах спадзявацца на эстэтычную перспектыву бальшавіцкага выхавання не даводзілася. Купала накіроўвае погляд моладзі на памяць гісторыі: у ёй утрымліваецца наказ працягваць змаганне продкаў за волю.

“Пустацвет і зелле” ў дадзеным кантэксце, відаць, не што іншае, як нікчэмнасць новага жыцця. Увогуле дзве апошнія часткі верша – гэта гутарка пра волю, разлічаная на ўдумлівага чытача, які здольны пры асэнсаванні новых парадкаў аддзяляць насенне пустазелля ад жытнёвага зерня. Матывам волі (у нацыянальным сэнсе, а не бальшавіцкім) прасякнута першая частка верша *“Піянерскае”*; нацыянальныя праблемы тут ставяцца ў кантэкст агульначалавечых. Звяртаючыся да піянераў, паэт заклікае:

Як бачым, у гэтай частцы твора гучаць патрыятычныя матывы не часовага кшталту, а вечнага, трывалага. Паэт скіроўвае ўвагу чытача ў будучае Беларусі, пра якое марылі яшчэ продкі, змагары за сонца незалежнасці для сваёй краіны. У другой жа частцы верша назіраем адлюстраванне супярэчлівага (дзіцячага) мыслення новага часу. Галоўная прыкмета такога мыслення і яго слоўнага выражэння – тарабаршчына.:

Творы сацыяльнага, сямейна-побытавага зместу: *“Сын і маці”*, *“Алеся”* і інш.). У вершы-дыялогу *“Сын і маці”* маленькі хлопчык пытаецца ў маці, чаму яна так плача, гледзячы ў неба, ды яшчэ крыжамі яго знача. Маці адказвае, што ад неба залежыць ураджай, – град можа выбіць збожжа. Чорная хмара праходзіць, не зачэпіўшы хату, але ж маці плача без упынку. І гэта надта здзіўляе сына.

Верш заканчваецца шматкроп’ем. Такі абрыў невыпадковы. Ён дае магчымасць чытачу змадэліраваць наступную рэпліку ў гэтым дыялогу, якая будзе ўжо належаць маці. У такім выпадку можа паўстаць пытанне: хто стаіць за вобразам маці і сына? Дзеля адказу на яго варта прыгадаць, што верш быў напісаны ў 1919 г., у перыяд, калі Купала, асэнсоўваючы сучаснае жыццё і палітычныя, грамадскія перспектывы краю, знаходзіўся на раздарожжы. Па якім шляху ісці, якую яшчэ хмару чакаць? Вось пытанні, на якія канчаткова ў той час не мог адказаць ні сам Паэт-Прарок, ні маці-Радзіма з яго верша. Гэта разгубленасць і хаваецца ў шматкроп’і, якім заканчваецца твор.

Для Я. Купалы пры асэнсаванні рэчаіснасці і перспектывы развіцця Бацькаўшчыны будучае было цесна паяднана з сучаснасцю. Надзеяй будучыні былі дзеці. У гэтых і іншых творах паэт звяртаўся з яшчэ адным аспектам

для асэнсавання дарослым чытачом: будучае залежыць таксама ад выхавання дзяцей. У гэтых адносінах творчасць Купалы вельмі гарманічна кладзецца ў кантэкст нацыянальна-адраджэнскага руху 20-х гг. XX ст. працэсу, паказальнай рысай якога было нацыянальнае выхаванне.

Творы пра дзіцячыя захапленні, свет дзіцячых уяўленняў: (“Кароль”, “Хлопчык і лётчык” і інш.) Калі ў вершы-апаведзе “Кароль” (1922) адлюстраваны вобразныя ўяўленні хлопчыка-пастушка, што бачыць сябе каралём прасторы, на якой пасецца яго статак, то лірычны герой верша “Хлопчык і лётчык” (1935) – гэта маленькі рамантык новага часу. Твор вельмі ўдала перадае гераічна-рамантычныя захапленні і памкненні дзяцей савецкага часу. Варта адзначыць, што гэты верш-зварот (верш-прамова) быў папулярным сярод дзяцей на працягу цэлай эпохі. І гэта натуральна: у ім праўдзіва, жыва, пераканаўча, матывавана перададзены памкненні маленькага хлопчыка, які марыў стаць лётчыкам. Стыль гэтага твора вызначаецца меладычнасцю мовы, ён перадае рамантычную ўзнёсласць мары сямігадовага прамоўцы.

У 1942 г. быў напісаны верш “Хлопчык і лётчык на вайне”. Герой гэтага верша-звароту, трэба меркаваць, усё той жа, што і ў вершы 1935 г., але ўжо падрослы. Ён і цяпер марыць быць лётчыкам, толькі ўжо дзеля таго, каб помсціць фашысцкім захопнікам за зробленае імі зло.

Прыродазнаўчы змест – верш-апавед “Мароз” (1921). У ім створаны карціны зімовай казкі, дзе каронаю марозу бор, а “*тронам-пасадам бел-снег*”. Лес тут паказаны палацам. А воўк і мядзведзь, вавёрка і лось – яго ахоўнікамі.

Эстэтычны змест – верш “Песня і казка” (1921), дзе паэтычна вызначаюцца асаблівасці ўздзеяння казачна-песеннага свету на свядомасць дзіцяці, акрэсліваецца пазнавальная роля паэтычных вобразаў.

Павучальна-пазнавальны змест – верш-забаўлянка “Бай” (1921). Твор мае ланцужковы прыныш пабудовы, характэрны для народных “*баяў*”. Казачны персанаж – апавядальнік-Бай – гутарыць з дзіцём з той мэтай, каб пазабаўляць яго. Ён расказвае, як труцень-ашуканец убіваецца ў працавітую пчаліную сям’ю і пачынае жыць за яе кошт. Калі на ўсе ранейшыя пытанні Бая аб тым, “*баіць ці не*” далей, дзіця адказвала “*баіць*”, то ў фінале верша, даведаўшыся пра дармаедства трутня, маленькі суб’яднік не жадае далей слухаць пра яго. Гэтым самым аўтар звяртае ўвагу на здольнасць дзіцяці рабіць адпаведныя маральныя вывады і паказвае ўзор адносін да негатыўных праяў жыцця: дзіця павінна ад іх адмежавацца.



Якуб Колас (Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч, 1882–1956)

Шлях дзіцячага пісьменніка Якуб Колас пачаў у 1909 г. выданнем кнігі “Другое чытанне для дзяцей беларусаў”, і з таго часу на працягу амаль 50 гадоў пісьменнік плённа працаваў на ніве дзіцячай літаратуры. Першая коласаўская кніга для дзяцей, выдадзеная да рэвалюцыі, з’яўляецца найкаштоўнейшым укладам у беларускую дзіцячую літаратуру, значным этапам у гісторыі яе развіцця. “Другое чытанне для дзяцей беларусаў” стваралася ў перыяд паўсюднага наступу рэакцыі ў сувязі з паражэннем рэвалюцыі 1905 г., у перыяд, калі паэт быў звольнены з пасады настаўніка за ўдзел у нелегальным настаўніцкім з’ездзе. У 1909 г., калі аўтар за рэвалюцыйную дзейнасць сядзеў у турме, кніга была надрукавана пецярбургскім выдавецтвам “Загляне сонца і ў наша ваконца” са значнымі купюрамі. З рукапісу царскай цэнзурай былі выключаны творы, якія мелі вострае сацыяльна-палітычнае гучанне і былі накіраваны супраць прыгнятальнікаў народа (байкі “Пан і рэчка”, “Баба і куры” і інш.). Кніга Якуба Коласа адпавядае патрабаванням дзіцячага ўзросту, рознабакова адлюстроўвае жыццё, адрозніваецца адзінствам стылю, народнасцю і багаццем мовы, паслядоўнасцю, лагічнасцю пабудовы.

Ужо гэтая першая кніга выявіла ў творчай асобе Якуба Коласа яркія асаблівасці дзіцячага пісьменніка: глыбокае пранікненне ў духоўны свет дзіцяці, сардэчную ўвагу да працоўнага чалавека, ўменне складанае рабіць простым і зразумелым, простае і зразумелае – паэтычным і цікавым. Асноўная педагагічная задача аўтара – пашырыць жыццёвы далягляд дзяцей, навучыць іх роднай мове, выхаваць высокія этычныя і эстэтычныя ідэалы – вызначае як змест, так і будову кнігі. Аўтар групуе матэрыял вакол некалькіх асноўных тэм – прырода, родны край, жыццё і праца беларускага сяляніна, дзяцінства. Найбольш развітая і змястоўная тэма хрэстаматыі – тэма прыроды, маляўнічыя і паэтычныя апісанні якой складаюць значную частку ўсіх яе матэрыялаў. Ужо ў гэтай першай кнізе выявілася выдатнае майстэрства Якуба Коласа ў апісанні роднай, непаўторнай прыроды Беларусі. Ужо тут адчуваецца будучы аўтар трылогіі “На ростанях”, паэм “Новая зямля” і “Сымон-музыка”.

Амаль усе пейзажныя замалёўкі кнігі цесна звязаны з жыццём беларускага народа, што ў вялікай ступені вызначае іх агульную ідэйна-мастацкую значнасць. Пісьменнік не хавае ад дзяцей змрочныя бакі жыцця, несправядлівасць існуючага грамадскага ладу. Асобныя апісанні (“Могілкі”, “Палессе”), разам узятыя, ствараюць карціну жыцця дарэвалюцыйнай вёскі. У гэтых апісаннях – свая асаблівая танальнасць, звязаная з вялікім болям

аўтара за лёс роднага народа. Ад канкрэтных замалёвак і апісання асобных выпадкаў аўтар удала перакідвае мост да вялікіх чалавечых думак і пачуццяў.

Сістэматычны цесны кантакт з дзецьмі, праца педагога-практыка ў спалучэнні з вялікім пісьменніцкім талентам абумовілі ўменне аўтара чула бачыць і глыбока разумець псіхіку дзяцей. У створаных аўтарам вобразах дзяцей мы бачым вострую назіральнасць, веданне дзіцячай душы, тонкі псіхалагізм – якасці, неабходныя для дзіцячага пісьменніка. Якуб Колас паймаў злучае адукацыйны змест сваіх артыкулаў з займальнасцю выкладу (“Якую карысць прыносяць нам птушкі”, “Як выдумляюцца страхі”, “Адлёт птушак”). Веды, што паведамляюцца дзецям, падаюцца тут у форме мастацкіх замалёвак.

Настойліва працаваў пісьменнік над мовай і стылем кнігі, выкарыстоўваючы сваё шырокае знаёмства з фальклорнымі творамі, выдатнае веданне жывой гутарковай мовы народа, з гушчы якога ён сам выйшаў. Асноўная ўмова прыгажосці і сілы літаратурнай мовы Якуба Коласа – творчы адбор народных моўных сродкаў. Аўтар піша проста, ясна, а таму хораша. Характэрнымі асаблівасцямі кнігі з’яўляецца яе лаканізм, фальклорная афарыстычнасць мовы, трапнасць, сакавітасць, маляўнічасць выяўленчых сродкаў.

Нярэдка, каб дасягнуць большай займальнасці, захапіць, зацікавіць чытача, прывіць яму свае ідэалы і думкі, аўтар звяртаецца да страснасці апавядання, прыўзнятасці выкладу, лірычнай сардэчнасці, чым стварае асаблівую блізкасць да юнага чытача, перадаючы яму аўтарскае ўзнёслае ўспрыманне прыгажосці свету.

Каштоўнасць кнігі “Другое чытанне для дзяцей беларусаў” вызначаецца ў значнай меры тым, што ў аснове яе ляжыць фальклор. Акрамя арыгінальных твораў паэта, у якіх выкарыстоўваюцца традыцыі вуснай народнай творчасці, у чытанку ўключаны і ўласна фальклорныя творы. Апошні раздзел кнігі (“Казкі”) складаецца з 11 твораў, большасць з якіх – беларускія народныя казкі. Як настаўнік Якуб Колас разумеў, што дзецям вельмі імпануе форма казкі, яе фантастыка, цесна звязаная з жыццём, яе бадзёрасць і аптымізм, яе амаль заўсёды гумарыстычная афарбоўка.

Значная частка прадстаўленых на старонках хрэстаматыі гумарыстычных або сатырычных казак мае ярка выяўлены сацыяльны сэнс (“Мужык і пан”, “Мужык і цыган”, “Воўк-дурань”, “Леў і воўк”). У некаторых казках услаўляецца аптымізм і актыўнасць (“Цяжкая доля”), жыццё-подзвіг, рэвалюцыйная барацьба (“Песня птушкі”).

“Другое чытанне для дзяцей беларусаў” было значным крокам на шляху станаўлення беларускай дзіцячай літаратуры. Высокія мэты – прывіць любоў да радзімы, прыроды, навучыць роднай мове, развіць уменне самастойна думаць, выхаваць барацьбітоў за шчасце народнае – вызначаюць каштоўнасць кнігі. “Другое чытанне для дзяцей беларусаў” – адзіная кніга Якуба Коласа, напісаная і выдадзеная для дзяцей да Кастрычніцкай рэвалюцыі. Акрамя гэтай кнігі, пісьменнікам быў створаны шэраг апавяданняў,

якія, хоць і не былі адрасаваны дзецям, тым не менш трывала ўвайшлі ў круг дзіцячага чытання: “Думкі ў дарозе”, “Бунт”, “Васіль Чурыла”, “У балоце”, “Жывая вада” і інш.

Асабліва любімыя дзецямі тыя апавяданні, у якіх гучыць тэма дзяцінства: “У старых дубах”, “Дзеравеншчына”, “Сірата Юрка”, “На жалезнай дарозе”. У сваіх апавяданнях Якуб Колас увайшоў у свет дзіцячых думак і пачуццяў, намалюваў карціны па-свойму цікавага і змястоўнага жыцця дзяцей (“У старых дубах”). Разам з тым ён не мог прайсці міма тых умоў, якія нараджалі дзіцячую бездагляднасць, беднату, пакуты і адзіноту. Прызай распрацаваў некалькі сітуацый, тыповых для жыцця дзяцей у дарэвалюцыйны час (“Дзеравеншчына”, “Сірата Юрка”). Аўтар часта прымушае чытача ўбачыць свет вачамі дзяцей, карціны жыцця падае праз іх успрыманне (“На жалезнай дарозе”).

У гэтых творах выявілася высокае псіхалагічнае майстэрства пісьменніка, веданне асаблівасцей мыслення, пачуццяў, духоўнага жыцця дзіцяці. Апавяданні, створаныя да рэвалюцыі, маюць шэраг агульных асаблівасцей, якія набліжаюць іх да дзіцячага ўспрымання. Апавяданні кампазіцыйна стройныя, маюць выразную аўтарскую пазіцыю, т. зв. “адкрытую ідэю”, што дасягаецца выразнасцю, жыццёвай пераканаўчасцю малюнка. У апавяданнях – багацце мастацкіх вобразаў вялікай жыццёвай і псіхалагічнай напоўненасці. Асабліва падабаюцца дзецям вобразы іх аднагодкаў – у маленькіх героях юныя чытачы бачаць саміх сябе, пазнаюць свае думкі і пачуцці.

Папулярнасці апавяданняў Якуба Коласа сярод дзяцей спрыялі асаблівасці яго апавядальнай манеры, у якой арганічна спалучаюцца розныя стылёвыя элементы – лірычнасць, драматызм і эпічнасць (“Малады дубок”, “Нёманаў дар”). Сродкам эстэтычнага ўздзеяння на дзяцей з’яўляюцца апісанні прыроды. Роля пейзажаў у апавяданнях пісьменніка таксама вельмі разнастайная. Яны – фон, на якім адбываецца дзеянне (“Васіль Чурыла”), нярэдка прырода – сіла, якая ўздзейнічае на чалавека, накіроўвае яго пачуцці і думкі (“Думкі ў дарозе”). У іншых выпадках – у светлых, жыццесцвярджальных карцінах прыроды крыецца пратэст супраць змрочнай рэчаіснасці, гора і пакут людскіх (“На жалезнай дарозе”). Прырода ў Коласа заўсёды актыўная, у ёй – суд над рэчаіснасцю. Яна ж – дзейсны сродак выхавання патрыятычных пачуццяў дзяцей. Яна ж – адзін са сродкаў адукацыі, крыніца росту і ведаў, пашырэння жыццёвага далягляду.

Педагагічнай каштоўнасці апавяданняў Якуба Коласа садзейнічае блізкасць да фальклору, шырокае выкарыстанне казачных вобразаў і алегорый (“Жывая вада”), прыказак і прымавак, народных фразеалагічных выразаў (“У балоце”). Мова дзіцячых кніг пісьменніка – гэта арганічны спляў фальклорнай вобразнасці і паэтычнасці з выразнасцю і сакавітасцю гутарковай мовы.

Узятыя ў цэлым, творы Якуба Коласа для дзяцей, створаныя да рэвалюцыі, складаюць найкаштоўнейшае звязно беларускай дзіцячай літаратуры. Разам з тым, яны адыгралі станоўчую ролю ў працэсе развіцця пісьменніцкага майстэрства аўтара, ва ўдасканаленні яго творчага метаду.

Пасля рэвалюцыі 1917 года ў працэсе стварэння новай беларускай літаратуры для дзяцей быў заснаваны часопіс “Зоркі” (1921–1922). Якуб Колас узяў актыўны ўдзел у яго выданні. На старонках “Зорак” паэт змясціў каля 20 сваіх твораў для дзяцей, большасць якіх трывала ўвайшла ў залаты фонд беларускай дзіцячай літаратуры.

Не менш плённым было супрацоўніцтва паэта ў часопісе “Беларускі піянер” (першы нумар выйшаў у 1924 г.). Асабліва шмат твораў Якуба Коласа было надрукавана ў 1926 г., сярод іх – стаўшыя класічнымі казкі “Рак-вусач” і “Дзед і мядзведзь”, шматлікія вершы. Казка “Рак-вусач” вылучаецца дзіўным багаццем ідэйнай задумы. Паэт не толькі пашырае сферу жыццёвага вопыту свайго чытача, ён прывівае яму любоў да жыцця, выходзіць цікавасць да навакольнай рэчаіснасці. Прадстаўлены ў творы раслінны і жывёльны свет – гэта свет беларускай прыроды, роднай і блізкай дзецям. Казка спрыяе развіццю пачуцця гумару, тым самым выходзіць стойкасць і мужнасць душы дзіцяці, гартуючы яго да жыццёвай барацьбы. У ёй асуджаюцца нэндзы, сцвярджаюцца жыццярэдаснасць, працавітасць, светлая вера ў будучыню.

У 1930-я гады Якубам Коласам быў напісаны і выдадзены шэраг кніг для дзяцей. Сярод іх – зборнікі апавяданняў, зборнікі вершаў і вершаваных апавяданняў, народныя казкі ў апрацоўцы пісьменніка, літаратурныя казкі і паэмы, аповесці для піянераў. Паэма “Міхасёвы прыгоды” прысвечана тэме дзяцінства. У цэнтры паэмы – вобраз хлопчыка, які ўспрымае свет непасрэдна, па-дзіцячы. Усім зместам паэмы, усім характарам паэтычных вобразаў, карцінамі жыцця прыроды і людзей аўтар падводзіць юнага чытача да разумення велічы чалавека, яго стваральнай дзейнасці.

Асобнымі выданнямі для дзяцей быў выпушчаны шэраг зборнікаў вершаў: “На рэчцы зімою”, “Вершы для дзяцей”, “Усход сонца”, “Дзецям”. Да лепшых узораў пейзажнай лірыкі паэта можна аднесці вершы “На полі вясною”, “Ручэй”, “Дуб”, “Зіма”, “Вясна”, “Летам”, “Лес”, “Ноч”. Паэт адухаўляе прыроду, вучыць дзяцей бачыць у, здавалася б, звычайных карцінах неўміручую прыгажосць і сілу. Паэтычная спадчына Якуба Коласа дае багаты матэрыял для дзіцячага чытання. Паэт культываваў у паэзіі для дзяцей амаль усе вядомыя формы паэтычных твораў – песні, вершаваныя казкі і апавяданні, калыханкі, байкі.

Значная частка вершаў прысвечана тэме дзяцінства. Паэт расказвае пра дзяцей, пра іх уражанні і настроі, пра выпадкі з іх жыцця. Звычайнае жыццё хлопчыкаў і дзяўчынак пад пяром паэта губляе сваю звычнасць, набываючы навізну, становячыся цікавым і займальным (“На рэчцы зімою”, “Летам”,

“Песня аб вясне”, “Дронік”, “Дзед і ўнук”, “Рагатка”, “У школу”, “За навуку”, “Піянерам”, “Піянерская песня”).

Вершы паэта – адна з самых папулярных, найбольш ахвотна чытаемых дзецьмі старонак творчасці Якуба Коласа.

У паслякастрычніцкі перыяд быў таксама выдадзены шэраг апавяданняў Якуба Коласа для дзяцей (“Першыя крокі”, “Крок за крокам”, “Выбраныя творы”, “У старых дубах”, “Раніца жыцця”, “Аповяданні”).

У аповесці Якуба Коласа “Каля заставы” расказваецца пра подзвіг, здзейснены двума савецкімі школьнікамі-піянерамі. Макарка Новак і Лёнік Атрашкевіч – дзеці, выгадаваныя савецкай школай, савецкай рэчаіснасцю. Абодва яны – гарачыя патрыёты сваёй радзімы. Яны гатовы шчыра і аддана служыць ёй. Менавіта таму яны дапамагаюць пагранічнікам злавіць мацёрага шпіёна. У аповесці ўслаўляецца рамантыка подзвігу, выхоўваюцца высакародныя якасці грамадзяніна-патрыёта. Аповесць цікавая і тым, што ў ёй пісьменнік паставіў і па-мастацку пераканаўча вырашыў праблему вобраза піянера ў дзіцячай літаратуры, тым самым зрабіўшы свой уклад у рашэнне праблемы станоўчага героя савецкай літаратуры.

Акрамя твораў Якуба Коласа, напісаных спецыяльна для дзяцей, у скарбніцу дзіцячай літаратуры трывала ўвайшлі кнігі, разлічаныя на дарослага чытача. Любімым прадметам дзіцячага чытання сталі аповесці “Дрыгва” і “На прасторах жыцця”, паэмы “Новая зямля” і “Сымон-музыка”.

Якуб Колас займае адно з самых пачэсных месцаў у гісторыі беларускай дзіцячай літаратуры. Яму належыць гонар быць адным з яе заснавальнікаў, заклаўшым першыя цагліны ў падмурак будучага будынка. Народны паэт азначыў шляхі развіцця нацыянальнай дзіцячай літаратуры, гэта былі шляхі народнасці і патрыятызму, гуманізму і інтэрнацыяналізму.

Якуб Колас пакінуў магутны след у беларускай дзіцячай літаратуры. Ён надаў творам для дзяцей такія ідэйна-мастацкія асаблівасці, якія засталіся жыць у літаратуры, сталі традыцыйнымі. Вельмі шырокі і ўзроставы дыяпазон кніг пісьменніка: ад казак для дашкольнікаў да кніг для юнацтва. Кожны твор пісьменніка знаходзіць свайго ўдзячнага чытача сярод дзяцей. І ў гэтым – пацвярджэнне таго факту, што спадчына народнага паэта ўвайшла ў залаты фонд класічных твораў.

Тэма 5. Творчасць Я. Маўра ў дзіцячым чытанні



Янка Маўр (Іван Міхайлавіч Фёдараў, 1883–1971).

Янка Маўр стаў вядомы чытачу ў 1926 г., калі ў “Беларускім піянеры” пачала друкавацца першая яго аповесць “Чалавек ідзе” з такім інтрыгуючым, незвычайным для беларускай літаратуры, загадкавым псеўданімам: чарнаскуры Маўр, звязаны ў адно з адвечна беларускім імем Янкам. Сэнс гэтага псеўданіма раскрыецца трохі пазней, калі з’явіцца наступныя аповесці пісьменніка. А тады аўтару, настаўніку гісторыі і географіі 25-й чыгуначнай мінскай школы Івану Міхайлавічу Фёдараву ішоў ужо 44-ы год, за плячыма яго быў значны і важкі жыццёвы вопыт.

Настаўніцкую працу Фёдараў пакінуў толькі ў 1930 г., калі перайшоў на працу ў дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, дзе працаваў да 1936 г. уключна. У душы ж ён заўсёды заставаўся настаўнікам.

Літаратурная творчасць напачатку і выспявала з патрэб педагагічнай працы, з жадання захапіць вучняў прагай ведаў аб бязмежнасці свету і няспыннасці развіцця чалавецтва, але ў хуткім часе стала неадольнай творчай патрэбай, унутранай неабходнасцю, выкліканай загадкай самога феномена дзіцяці, што прыцягвала яго як бацьку, як настаўніка, як чалавека наогул і, нарэшце, як пісьменніка. У пошуках гэтай разгадкі ён ішоў ад вытокаў, пачынаючы з гісторыі чалавека наогул.

У аповесці “Чалавек ідзе” ён зазірнуў у глыбіні стагоддзяў, звярнуўся да жыцця першабытнага чалавека на той стадыі яго развіцця, калі чалавек толькі станавіўся на ногі, нічога яшчэ не ўмеўшы – не вырабляў прылад, не ствараў новых рэчаў, а толькі вучыўся карыстацца гатовымі, прыроднымі, не валодаў агнём, не ўмеў ні смяцца, ні плакаць, ні гаварыць. У аснову сюжэта аповесці пакладзены сам працэс развіцця чалавека, мільённагадовы, пакутлівы і драматычны, напоўнены барацьбой за сваё жыццё і з самім сабой, шлях працяглага і маруднага назапашвання не толькі вопыту практычнага, але і духоўнага. Не паступаючыся ў цэлым навуковасцю (што не выключае спрэчнасці і гіпатэтычнасці асобных аўтарскіх меркаванняў, якія могуць і не адпавядаць цалкам сённяшняму стану навукі), Маўр разам з тым выходзіць за рамкі строгай і дакладнай навуковасці: ён імкнецца дзякуючы фантазіі ўзнавіць жывыя малюнкi, сцэнкі з жыцця першабытнага чалавека, разгадаць, змадэліраваць яго пачуцці, думкі ў тых ці іншых канкрэтных сітуацыях. Аўтар фіксуе ўвагу на найбольш драматычных, напружаных момантах жыцця: смерць старога дзядулі, жанчыны з дзіцем, выратаванне чалавека з багны, авалоданне вялікай сілай прыроды – агнём,

з якім звязваецца радасць і гора першабытнага чалавека. Апавяданне, у якім няма ніводнага дыялогу, трымаецца на ўнутраным драматызме. З’яўляюцца ў аповесці і дзеючыя асобы – Краг, дзяўчына Агу, хлопчык Ра, хоць у той час чалавек, член гурту, яшчэ не вылучаў сябе з навакольнай прыроды і асяроддзя. Для абвастрэння чытацкай увагі аўтар выкарыстоўвае элементы прыгодніцтва, таямнічыя і загадкавыя загаловкі раздзелаў, казачны зачын, які надае апісанню каларыт сёвай даўніны: “Гэта было даўно-даўно... Можа мільён гадоў назад”.

Аповесць “Чалавек ідзе” накрэсліла, такім чынам, тую тэндэнцыю спалучэння пазнавальнасці і прыгодніцтва, якую Маўр развіў потым у наступных сваіх аповесцях і ў рамане “Амок” (1930). У кантэксте ж усёй дзіцячай літаратуры 20-х гадоў аповесць падключалася да тых навукова-мастацкіх твораў, якія стварылі прыблізна ў гэты час В. Біянкі, У. Обручаў, А. Фармозаў, Б. Жыткоў, У. Арсеньёў, а пазней М. Ільін у рускай літаратуры. Маўр на многа гадоў апярэдзіў з’яўленне кнігі М. Ільіна і А. Сегал “Як чалавек зрабіўся веліканам” (1940), першая частка якой – таксама пра жыццё першабытнага чалавека – блізкая па духу аповесці беларускага пісьменніка ўслаўленнем чалавека-пераможцы, пераўтваральніка свету.

Апавяданне “Слёзы Тубі” трагічнае. Сюжэт гэтага твора Я. Маўру падказала легенда. (жэмчуг – гэта скамянелыя божыя слёзы). Герой хлопчык Тубі з вострава Цэйлон. Тубі маленькі шукальнік жэмчугу, ён быў уважлівым да бацькоў і таварышаў, любіў мора. У апавяданні жэмчуг асацыіруецца са слезамі пакутнікаў, якія для багатых белых паноў ныраюць за тымі чарапашкамі аж на дно мора. Тубі з 12 гадоў, каб пракарміць сям’ю вымушаны ныраць у марскія глыбіні па дзівосныя жамчужыны. Тубі з’ела акула. Акулу злавілі, разрэзалі ёй бруха і там знайшлі беднага Тубі з яго кошыкам. Жамчужыну ацанілі ў 50 000 рупій, таму маці заплацілі за ўвесь месяц і дадалі яшчэ 100 рупій. Кульмінацыйным з’яўляецца момант, калі супрацьпастаўляюцца жыццё чалавека і прага да грошай.

Апавяданне “Незвычайная прынада” таксама трагічнае. Супроць пастаўляюцца ўмовы жыцця простых людзей і каланізатараў. Індыя была ў той час англійскай калоніяй. Містэр Блэнсдорф і Гопкінс выкарысталі ў якасці прынады пры паляванні на кракадзілаў дзяцей. Голад прымусаў простых людзей рызыкаваць жыццём сваіх дзяцей. Асан спачатку абурываўся такой прапанове, але... калі не скарыстаць гэты выпадак, то ўсё роўна загіне сын, ды і яны ўсе разам. Жонке ён нічога не сказаў. Асан прывёў свайго 10-гадовага сына Сідры (сярод 8 дзяцей) ў якасці прынады для кракадзілаў. Яму абяцалі, што з хлопчыкам нічога дрэннага не здарыцца, аднак здарылася нечаканае і хлопчык застаўся калекам, страціў нагу. За гэту нагу сям’я кармілася некалькі месяцаў А потым зажылі як раней.

Апавяданне “Лацарроні” паказвае два Неапаля: уладкаваны і беспрытульны. Галоўны герой хлопчык Джузэпе ловіць манеткі, якія пані кідаюць

у ваду. Аўтар паказвае адваротны бок прыгажосці горада, таксама падымаецца праблема фашызма.

Аповесць “Сын вады”. Дзеянне адбываецца вельмі далёка: ля берагоў Вогненай Зямлі ў Магеланавай пратоцы. Там на лодках жылі дзеці прыроды – фуіджынцы. Галоўны герой 19-гадовы сын вады Манг – смелы, дужы, скрытны, хацеў пра ўсё даведацца. Асабліва цікавілі яго белыя людзі, што зрэдку праязджалі. І вось Манг вырашыў вырвацца ў шырокі свет. У час буры ён выратаваў ад смерці англійскую арыстакратку міс Грэт, і назваў яе белай птушкай. Іх узаемаадносіны заснаваны на прынцыпе эмацыйнага кантрасту. Але Манг увесь час заставаўся шчырым, гатовым у любы час на самаахвярнасць дзеля “белай птушкі”. Мис Грэт спачатку баялася дзікуна, а потым пачала адносіцца да яго як да слугі. Яна ўзяла Манга з сабай, але хутка забылася пра яго і Манг апынуўся сярод тысяч беспрацоўных. Вобраз Манга садзейнічае выхаванню у чытача дабрыні, спагады, павагі да іншых народаў

Спасціжэнне дзіцячай душы ў псіхалагічных эцюдах і апавяданнях пра Вялікую Айчынную вайну (“Шчасце”, “Бярозавы конь”, “Максімка”, “Дом пры дарозе”. “Завошта” і інш.)

Апавяданне “Завошта?” (1944). Аўтар дасягае агульначалавечага асэнсавання у гэтым апавяданні: людзі неарыйскага паходжання не вінаватыя ў тым, што паводле фашысцкай ідэалогіі лічацца за народ ніжэйшага гатунку. Малы Міхаська не зусім разумеў трагічнасць сітуацыі, ён верыў, што мама абараніць яго ад усіх бедаў, як гэта было і раней. Я. Маўр перадае адчуванні дзяцей: хлопчык не можа зразумець, чаму ён павінен адмовіцца ад роднага чалавека. Тамму і не вытрымлівае пры арышце маці, кідаецца да яе, у выніку гіне разам з ёй у гета.

Апавяданне “Дом прыдарозе” (1945) Васілёк разам з маці апынуўся на працоўнай катарзе ў мясцовага прускага баўэра. Старэйшыя з сям’і баўэра і малы Макс адносяцца да Васілька, як да рэчы, цацкі. Прыніжэнне і здзек панавалі пакуль не пачало набліжацца савецкае войска. Ні маці Васілька Арына, ні настаўніца, якая таксама апынулася разам з імі не помсцяць за здзекі і крыўды сваім гаспадарам.

Апавяданне “Максімка” (1946) Герой Максімка – ахвяра вайны. Письменнік звяртае увагу на тым, што грамадства павінна клапаціцца пра сірот, а найлепш гэта можа адлюстравана ва ўсынаўленні такіх дзяцей, каб даць ім сям’ю, змяніць загінуўшых бацькоў. Максімка ўспрымае афіцэра сваім бацькам. Дарослыя не могуць знішчыць даверлівасці дзіцяці і прымаюць рашэнне аб усынаўленні.

Апавяданне “Падарожжа вакол дома”. (1947) Ірачцы крыху больш за 1 г. Аўтар расказвае, што гэта той узрост, калі пачынаецца актыўны працэс пазнання дзецьмі навакольнага, калі да ўсяго міжволі цягнуцца дзіцячыя ручкі, хочацца ўсё паглядзець, а калі магчыма дык і пакаштаваць. На кожным кроку – новая загадка і адкрыццё Таму падарожжа маленькай Ірачкі

вакол дома дало ёй столькі ўражанняў, колькі не кожны дарослы вынес бы з падарожжа вакол свету.

Апавяданне “Запіска” тэма загубленага дзяцінства, у ім ушаноўваецца памяць 13-гадовага беларускага піянера-героя Алёшы Патапчыка. У аснове яго сапраўдны факт і імя.

Значэнне творчасці Янкі Маўра:

1. З прыходам у літаратуру дзіцячая літаратура выходзіць на самастойны шлях развіцця.
2. Заснавальнік навукова-пазнавальнай аповесці.
3. Першы пачаў пісаць пра замежныя краіны.
4. Заснавальнік прыгодніцкай аповесці.
5. Заснавальнік школьнай аповесці.
6. Пашырыў жанрава-тэматычныя абсягі беларускай дзіцячай літаратуры.

Практычныя заняткі. Модуль 1

Практычныя заняткі № 1

Станаўленне і развіццё айчынная дзіцячай літаратуры

1. Узнікненне беларускага кнігадрукавання, распаўсюджванне кніг вучэбнага прызначэння.
2. Ф. Скарына “Псалтыр” – “Дзесям малым пачаток всякое доброе науки...”
3. С. Будны “Катэхізіс” – кніга для дарослых і падручнік для дзетак.
4. Сімяон Полацкі як пачынальнік дзіцячай паэзіі (зб. “Рифмологион, или “Стихослов”, “Вертоград многоцветный”, “Казнь сыну за отца”). Асветніцкая дзейнасць С. Полацкага.
5. Беларускі дзіцячы фальклор.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / М.Б. Яфімава [і інш.]; пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.

4. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юніпресс, 2005. – 688 с.

5. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

Практычныя заняткі № 2 ***Дзіцячая літаратура пачатку XX стагоддзя***

1. Беларускае нацыянальнае адраджэнне. Адкрыццё нацыянальных школ, легалізацыя беларускага друку

2. “Беларускі лемантар” (1906) – першая кніга для навучання дзяцей роднай мове. Пытанне аб аўтарстве.

3. Цётка. Асветніцкая дзейнасць пісьменніцы, яе роля ў станаўленні літаратуры для дзяцей.

4. “Другое чытанне для дзяцей беларусаў” Якуба Коласа.

5. Кандрат Лейка, Францішак Аляхновіч – пачынальнікі нацыянальнай драматургіі для дзяцей.

6. Максім Багдановіч. Паэтызацыя прыроды. Ідэйны змест казкі “Мушка-зелянуска і камарык – насаты тварык”

Літаратура

1. Арабей, Л.Л. Стану песняй...: Жыццё і творчасць Цёткі / Л.Л. Арабей. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 268 с.

2. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юніпресс, 2005. – 688 с.

3. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.

4. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.

5. Беларуская дзіцячая літаратура; пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток: вучэб. дапаможнік / М.Б. Яфімава [і інш.]. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.

6. Дыдактычны матэрыял па беларускай дзіцячай літаратуры: вучэб.-метад. дапаможнік / М.Ф. Шаўлоўская. – 3-е выд. – Мінск: БДПУ, 2007. – 82 с.

7. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

Практычныя заняткі № 3
Дзіцячая літаратура 20–30-я гады ХХ стагоддзя

1. Задачы літаратуры для юнага чытача: асваенне новых тэм, пашырэнне сувязі з жыццём, жанравае ўзбагачэнне.
2. Дыскусія аб развіцці казачнага жанру ў літаратуры для падростаючага пакалення.
3. Развіццё дзіцячай літаратуры ў жанравых і тэматычных адносінах. Роля перыядычных выданняў у папулярызацыі мастацкага слова.
4. Пошукі пісьменнікаў у стварэнні вобраза юнага героя сучаснасці, узбагачэнне мастацкага вопыту дзіцячай літаратуры творамі Янкі Маўра, М. Лынькова. Паглыбленне псіхалагізму ў творах гэтага перыяду.
5. Паэзія для дзяцей, жанр казкі ў дзіцячай літаратуры 20–30-х гг. ХХ стагоддзя.
6. Дзіцячая драматургія. Фальклорная аснова твораў.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юніпресс, 2005. – 688 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.
4. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / М.Б. Яфімава, М.М. Барсток, Э.С. Гурэвіч і інш.; Пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.
5. Кабашнікаў К.П. Сустрэчы з казкай: кніга для настаўніка / К.П. Кабашнікаў, Г.А. Барташэвіч. – Мінск: Нар. асвета, 1984. – 96 с.
6. Лашкевіч, В.А. Змітрок Бядуля – дзецям / В.А. Лашкевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1986. – 110 с.
7. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

Практычныя заняткі № 4
Творчая спадчына Я. Купалы і Я. Коласа дзецям

1. Жыццё і творчасць Я. Коласа.
2. Жыццё і творчасць Я. Купалы.
3. Праблематыка твораў Я. Купалы для дзяцей.

4. Паэма Я. Купалы “Бандароўна”.
5. Паэма Я. Купалы “Магіла льва”.
6. Дзіцячы свет у ранніх апавяданнях Я. Коласа.
7. Жанр вершаванай казцы ў творчасці Я. Коласа. Алегарычны змест казкі “Рак-вусач”.
8. Тэма дзяцінства ў паэме “Міхасевы прыгоды”. Функцыя пейзажных малюнкаў.
9. Сатырычны верш “Савось-распутнік”. Майстэрства паэта-псіхолога. Камічныя сітуацыі ў творы.
10. Выхаваўчае і эстэтычнае значэнне пейзажнай лірыкі Я. Коласа.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / М.Б. Яфімава [і інш.]; пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: Хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.
4. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юніпресс, 2005. – 688 с.
5. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

Практычныя заняткі № 5 *Творчасць Я. Маўра ў дзіцячым чытанні*

1. Жыццё і творчасць Я. Маўра.
2. Лёс дзяцей у апавяданнях Янкі Маўра 20-х гадоў “Слёзы Тубі”, “Незвычайная прынада”, “Лацароні”. Роля эпілогаў у раскрыцці ідэйнага зместу твораў. Майстэрства мастацкай дэталі ў творах.
3. Пазнавальнае значэнне прыгодніцкай аповесці “У краіне райскай птушкі”. Вобразы галоўных герояў. Мастацкія асаблівасці твора.
4. Праблематыка аповесці “Сын вады”. Вобраз Манга. Элементы прыгодніцтва, займальнасць сюжэта.
5. Творчая распрацоўка сюжэта рабінзанады ў аповесці “Палескія рабінзоны”. Традыцыі “Палескіх рабінзонаў” у сучаснай літаратуры.

6. Псіхалагічныя апавяданні Янкі Маўра 30-хгадоў і пасляваеннага часу (“Шчасце”, “Падарожжа вакол дома”, “Завошта”, “Максімка”). Вобразы дзяцей у іх.

7. Навукова-пазнавальная аповесць “Чалавек ідзе”. Апісанне клімату, жывёльнага і расліннага свету, жыцця першабытных людзей. Навуковае і мастацкае ў творы.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэбны дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юніпресс, 2005. – 688 с.

2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.

3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.

4. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / М.Б. Яфімава [і інш.]; пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.

5. Гурэвіч, Э.С. Янка Маўр: нарыс жыцця і творчасці / Э.С. Гурэвіч; рэд. П.К. Дзюбайла; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы. – 2-е выд., дап. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 148 с.

6. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: Выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

7. Яфімава, М.Б. Цэлы свет – дзесям: Творчы партрэт Янкі Маўра / М.Б. Яфімава. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1983. – 136 с.

МОДУЛЬ 2. АЙЧЫННАЯ ДЗІЦЯЧАЯ ЛІТАРАТУРА (АД ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ ДА НАШАГА ЧАСУ)

Тэма 6. Дзіцячая літаратура першага пасляваеннага дзесяцігоддзя

Грамадска-палітычная атмасфера пасля Перамогі. Абмеркаванне праблем развіцця дзіцячай літаратуры на пісьменніцкіх з’ездах і пленумах.

Увага да тэмы Вялікай Айчынна вайны. Дзіцячае бачанне як спосаб выяўлення і асэнсавання рэчаіснасці. Кніга пісьмаў-успамінаў дзяцей “Ніколі не забудзем” (1948). Тэма дзяцінства ў полыме вайны.

Творчыя шляхі новых пісьменнікаў.

Алесь Іванавіч Якімовіч (1904–1979)



А.І. Якімовіч пераклаў на беларускую мову ўсе казкі А.С. Пушкіна, П.П. Яршова “Канёк-Гарбунок”, казкі Г.-Х.Андэрсена і іншыя казкі і творы для дзяцей.

Першая літаратурная казка А.І. Якімовіча “Каваль Вярнідуб”. У яе сюжэце выкарастыны матывы некалькіх беларускіх чарадзейных казак пра волатаў-асілкаў – заступнікаў прыгнечаных, пакрыўджаных. У казцы, як і ў народнай ёсць зачын (пераносіць чытача ў фантастычную краіну, што знаходзіцца “Не далёка, не блізка...”). Жыў у той краіне яе ўладар – найлюты цар. Таго цара не хвалявала, што народ яго краіны пакутаваў ад голаду і няволі. Калі ад галадухі пачалі паміраць людзі, цар скеміў, што калі ўсе паднявольныя памруць, то давядзецца яму працаваць гарбом сваім. Тады ён вырашыў звярнуцца да сваіх дарадцаў, а тыя параілі знішчыць усіх малых. Цар адразу прыняў гэту парадку і пачаў склікаць сваіх катаў. Маці Вярнідуба Параска ўратавала сына, песціла яго і даглядала. Вярнідуб пайшоў насустрэч выпрабаванням, тройчы браў ён ў рукі чарадзейную булаву ў час сустрэчы з сіламі зла. Першы раз з разбойнікам Салаўём. Перамог Вярнідуб і цара з яго войскам. У вобразе Вярнідуба спалучана казачнае і рэальнае: ён добра выхаваны, умее прывеціць, падтрымаць чалавека, нікому не дазволіў Вярнідуб прынізіць сябе, нішто не магло яго запалохаць, ён заўсёды гатоў уступіць у барацьбу са злом. Казка выхоўвае ў дзяцей прыгажосць народных вобразаў, выхоўвае ў іх разуменне ідэалаў дабрывіні, прыгажосці, чалавечнасці, адданасці свайму народу.

“Казка пра смелага вожыка” напісана прозай, у казцы шмат дыялогаў. Дзецям перадаецца думка аб тым, што трэба ўмець пераадоляваць

палахлівасць, бо нават дужыя, калі яны баяцца, становяцца смешнымі і бездапаможнымі.

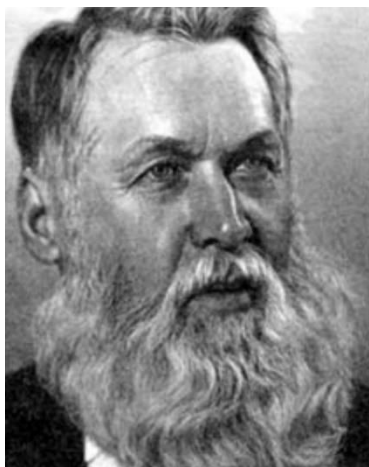
У пасляваенны час А.І. Якімовіч заняўся апрацоўкай беларускіх народных казак. Якімовіч апрацаваў больш за 200 беларускіх народных казак. Многія з іх увайшлі ў зборнікі казак А. Якімовіча: “Каток – залаты лабок”, “Бацькаў дар”, “З рога ўсяго многа”, “Андрэй за ўсіх мудрэй” і інш. Апрацаваныя ім казкі перакладзены на многія мовы: рускую, украінскую, польскую і інш.

А.І. Якімовіч пісаў тэматычна разнастайныя творы, якія ўваходзяць у дзіцячае чытанне

Тэме Вялікай Айчыннай вайны прысвечаны апавяданні “Чарнавочка”, “Аладкі”, “Аўтамат” і інш. У гэтых творах адлюстроўвана мужнасць, узаемная падтрымка савецкіх людзей, аб’яднаных прагай перамогі над нямецка-фашысцкімі акупантамі. Расказаваў Якімовіч і пра дзяцей, якія на часова акупіраванай ворагам тэрыторыі Беларусі таксама актыўна ўключыліся ў змаганне. Беларускія дзеці ў час вайны станавіліся партызанскімі разведчыкамі, сувязнымі.

Шмат апавяданняў пра жыццё, вучобу, узаемаадносіны дзяцей, а таксама тэма працы, выхавання ў дзяцей працавітасці. Таксама ён пісаў пра непажаданыя звычкі, схільнасці дзяцей, але ніколі не павучаў адкрыта.

Шмат увагі пісьменнік удзяляў ў сваіх апавяданнях роднай прыродзе.



Уладзімір Мікалаевіч Дубоўка (1900–1976.) – беларускі пісьменнік, перакладчык, крытык.

У дзіцячым чытанні вялікую роль маюць яго казкі. Тэматыка казак разнастайная: пра чалавечы розум і дасціпнасць, пра ляноту і зайздрасць, пра ганарыстасць і нядобразычлівасць. Казкі “Цудоўная знаходка”, “Як сінячок да сонца лётаў”, “Мілавіца”, “Кветкі – сонцавы дзеткі” і інш.

Вялікую ўвагу пісьменнік надаваў праблеме “чалавек і прырода”, праз ўзаемаадносіны чалавека з прыродай.

У вершах, байках і казках Ул. Дубоўка закранаў шмат праблем, якія тычацца ўзаемаадносін паміж людзьмі, іх дачынення да прыроды. Так аповесць “Як Алік у тайзе заблудзіўся” заснавана на дакументальных фактах. Аповесць павучае дзяцей як трэба сябе паводзіць у лесе. Калі трапляеш у экстрэмальную сітуацыю, то неабходна ведаць, што рабіць, а дакладней, ведаць прыроду. Алік не спужаўся, апынуўшыся у тайзе, ён пачаў шукаць выйсце. Пісьменнік паказаў, як хлопчык, які добра вывучыў тайгу, не разгубіўся, пайшоў дарогай сваіх ведаў. У творы адлюстравана праблема – трэба ведаць свой край, добра ў ім арыентавацца. Аліку 7 год, яго бацька з самага дзяцінства вучыў разумець і любіць прыроду. Пісьменнік паказаў у творы, што безвыходных сітуацый у жыцці

бывае мала. Пакуль ёсць надзея трэба змагацца за сваё жыццё. Цікаvasць да твора выклікаецца і тым, што пісьменнік звярнуўся да матэрыялу, малавядомага дзецям. Назвы раслін будуць запамінацца, параўноўвацца з беларускімі, што таксама павялічвае пазнавальнае значэнне кнігі. Аповесць замацоўвае урокі маральнасці, атрыманыя дзецьмі ў школе і дома.

Тэма 7. Дзіцячая літаратура 1955–1965 гадоў

У гэты час ўсё больш ствараецца твораў ваеннай тэматыкі. Аднак яна не з’яўляецца адзінай.



Генадзь Мікалаевіч Бураўкін (1936–2014) – з пакалення дзяцей вайны. Памяць вайны, абарона высокіх ідэйных і маральных каштоўнасцей, гуманістычных ідэалаў – адна з важнейшых тэм публіцыстыкі Г. Бураўкіна.

Гераічнай можна назваць “Палескую балладу”, што прысвечана братам Міхаілу і Івану Цубам, загубленым фашыстамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Іван Цуба паўтарыў подзвіг Івана Сусаніна, завёў фашыстаў у балота, дзе яны былі знішчаны партызанамі. Гэтай тэме паэт прысвяціў многія творы: “Хатынь”, “Хатынскі снег”, “Асвейская балада”, “Балада пра мінёраў” і інш.

Вострыя ўспаміны дазволілі Генадзю Бураўкіну стварыць жахлівую карціну дзікага сваявольства фашыстаў у Хатыні. У паэме “Хатынь” асобныя дэталі нагадваюць: на дварэ прадвесня, яшчэ ляжыць снег, невыпадкава, што снег белы, а дровы ля прыпечка бярозавыя, таксама белыя, як чыстае сумленне ні ў чым не павінных жыхароў Хатыні.

Паэт адзначаў, што ўсё жыццё нясе як узнагароду той факт, што паэму “Хатынскі снег” выдаў Аляксандр Твардоўскі, калі сыходзіў з пасады галоўнага рэдактара “Новаго мира”. Яму было прадастаўлена права падпісаць у друк апошні нумар. І там сярод іншых матэрыялаў аказалася гэта паэма.

Легендай пра суровае ваеннае дзяцінства, пра адданасць Радзіме, пра чалавечую мужнасць назваў Генадзь Бураўкін сваю дакументальную аповесць пра юную партызанскую разведчыцу Надзю Багданаву “Тры старонкі з легенды”.

Генадзь Бураўкін спрабаваў свае сілы і ў кінадраматургіі, напісаў два сцэнарыі для кароткаметражных фільмаў: “Падарожжа па Беларусі” (1976) і “Апалённая памяць” (1975). Галоўная яго работа ў гэтай галіне – удзел у стварэнні кінасцэнарыя “Полымя” (1974), па якому быў пастаўлены двухсерыйны мастацкі фільм з той жа назвай. Г. Бураўкін выступіў у суаўтарстве з кінадраматургам Ф. Коневым і мастацтвазнаўцам У. Халіпам у стварэнні кінаэпапеі пра гераічную дзейнасць беларускіх партызан, якая пазней атрымала назву “Прарыў”.

Калі Генадзь Мікалаевіч працаваў галоўным рэдактарам часопіса “Маладосць”, то друкаваў творы Васіля Быкава і Уладзіміра Караткевіча, а таксама знакамітую кнігу Алеся Адамовіча, Янкі Брыля і Уладзіміра Калесніка “Я з вогненнай вёскі”.

Народны паэт заўжды адчуваў сябе арганічнай часцінкай свайго народа. У вершы “Народ мой” праявіўся шырокі погляд на пройдзены нашым народам гістарычны шлях.



Творчасць *Галіны Васілеўскай* (1927–2017) для дзяцей і юнацтва.

Творчасць Галіны Ануфрыеўна Васілеўскай, магчыма, па складанасці, паваротах сюжэта не такая захапляльная, як іншамоўная прыгодніцкая проза, але значна больш карысная для розуму і душы дзіцяці. У ёй не размыты межы паміж добрым і дрэнным, чалавечным і антычалавечым, не існуе ратавальнага іншасвету, у якім маглі б ажыццяўляцца жаданні галоўнага персанажа, з якім, як правіла, у працэсе чытання атаясамлівае сябе чытач.

Літаратурнай працай Галіна Васілеўская стала займацца яшчэ ў маладосці: калі ёй споўнілася 23 гады, у часопісе “Работніца і сялянка” апублікавала першае апавяданне “Блакiтныя канверты”, якое засведчыла з’яўленне новай асобы ў беларускай прозе. Цяпер яна прызнаны майстар мастацкай біяграфіі, яе юнацкія аповесці пра дзяцінства і юнацтва славурых (і не) людзей нашай зямлі.



Г.А. Васілевіч – аўтар дакументальных аповесцей пра юную партызанку Рыму Кунько (“Маланка ўначы”, 1963), пра партызана-разведчыка Ціхана Барана (“Малюнак на снезе”, 1969), аповесці-хронікі пра барацьбу з нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў акупіраваным Мінску (“Бывай, Грушаўка”, 1978), пра баранавіцкага школьніка-вынаходніка Віталія

Пятроўскага (“Крылы”, 1987), пра дзіцячыя гады Веры Харужай (“Што помніцца”, 1991).

Адметныя рысы творчасці пісьменніцы – зрокава-мастацкае бачанне навакольнага свету, добрае веданне псіхалогіі падлеткаў, уменне раскрыць у дзіцячым творы недзіцячыя праблемы даступна і разумна, без дакучлівага дыдактызму і маралізатарства. Прозу Галіны Васілеўскай таксама вылучаюць напоўненасць і матываванасць развіцця характараў, удалае выкарыстанне мастацкай дэталі, эпизода. Чуйнасць да змен у грамадстве, хуткае рэагаванне на яго сацыяльныя запыты, рэдкае ўменне “трымаць руку на пульсе часу” забяспечылі папулярнасць героям аўтаркі сярод моладзі.

Аповесць “Што помніцца” прапануе звесткі з гісторыі старажытнай Беларусі, уплеченыя ў главы, дзе Верын дзед расказвае ўнучцы пра мінуўшчыну роднага краю. У “Крылах” даюцца элементарныя ўяўленні пра фізічныя законы і працу механізмаў. Аповесць “Бывай, Грушаўка” паказвае сапраўдныя гістарычныя факты, якія мелі месца ў Мінску ваеннага часу.

Думаецца, найбольш блізкай сэрцу пісьменніцы стала аўтабіяграфічная аповесць “Бывай, Грушаўка”, галоўнай тэмай якой стала вайна, гады акупацыі сталіцы. Эпіграфам да твора магла б стаць філасофская думка польскага падпольшчыка Эрыка, выказаная амаль у фінале. Ёю пісьменніца сама акрэсліла і тэму твора, і асабістую зацікаўленасць ёю: “Куля, пушчаная ў вайну, даганяе чалавека ўсё жыццё”. Гэта кніга той, якая памятае вайну, для тых, хто пра яе толькі чуў. Каб помнілі, каб не паўтарылі. Абраўшы такую тэму, аўтарка сцвярджае, што вайна (а не зорныя войны) – гэта сапраўды страшна, бо гэта праўда, а не фантастыка.

Яе проза вяртае чытача-падлетка з віртуальнага свету электронных гульняў да жывых пачуццяў, да разумення зместу слоў “стрэл”, “жыццё-смерць”, “кроў”. Калі дзіця знаёміцца з гэтай аповесцю, яно даходзіць да думкі, што пытанне: “А колькі ў цябе засталася жыццяў?” выглядае кашчунна. А сапраўдныя каштоўнасці якраз прамяняць з кожнага радка – гэта і любоў да сям’і, роднага горада, яго гісторыі, да працы і вучобы, наогул, да людзей.

Чытанне твораў Галіны Васілеўскай – гэта духоўная вучоба, гэта сутыкненне твар у твар з праўдай мінулага і сённяшняга дня. Думаецца, пасля знаёмства з аповесцямі пісьменніцы для вучняў рытарычным будзе адказ на яе пытанне: “Я люблю свій горад. Радуюся кожнаму новаму будынку, кожнай вуліцы. Мне давалося бачыць яго зруйнаваным, знявечаным. Ці любяць тыя, хто нарадзіўся пасля вайны, горад так, як люблю яго я?”

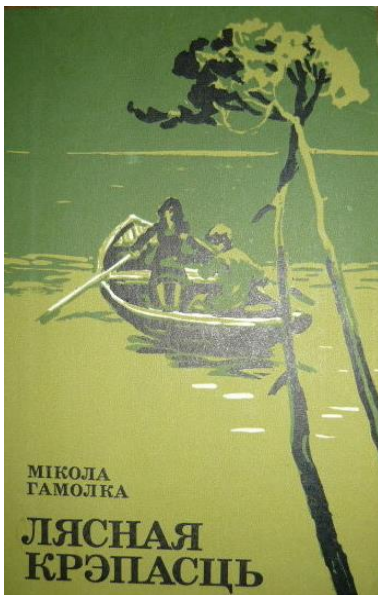


Мікола Гамолка (Мікалай Іванавіч Гамолка 1922–1992)

З 1950 года пачынае паспяхова працаваць у жанры прозы ў першую чаргу для дзяцей і юнацтва. Ubачылі свет аповесці “Лета ў Калінаўцы” (1950) і “Добры дзень, школа” (1953). Абедзве гэтыя аповесці вызначаюцца займальнасцю, цікавай выдумкай, уменнем жыццёва, рамантычна расказваць аб паводзінах юных герояў, падзеях з іх жыцця, вучобы. У аповесцях узнікаюцца і пытанні маралі, выхавання дзяцей у сям’і і школе.

У 1960 годзе ён выдае зборнік апавяданняў “Шлях адкрыты”, ізноў звяртаючыся да вечнай праблемы бацькоў і дзяцей, пошукаў ідэала, на якім выходзяць падрастаючае пакаленне. У апавяданнях няма сумнай павучальнасці, якія часта адштурхоўваюць падлеткаў ад кнігі.

З семідзясятых гадоў XX стагоддзя Мікола Гамолка звяртаецца да адлюстравання падзей Вялікай Айчыннай вайны. Выходзяць у свет яго апавесці “Дзяўчына ішла па вайне” (1972), “Лясная крэпасць” (1980), “Сокалы-сакаляняты” (1987). У 1989 годзе выйшла другая кніга першай аповесці, якая называлася “Партызанскія сёстры”.



Адна з важнейшых асаблівасцей гэтых “ваенных” аповесцей – іх дакументальная аснова. У дзвюх кнігах “Дзяўчына ішла па вайне” і “Партызанскія сёстры” прасочваецца складаны лёс семнаццацігадовай камсамолкі Ніны Воранавай, якая ўключаецца з сябрамі ў барацьбу за сваё права на жыццё і шчасце ў ім, трапляе пры гэтым у складаныя сітуацыі. Невыпадкова гаворка ідзе не толькі пра трагічныя падзеі, але і першае каханне.

Галоўныя героі прыгодніцкай аповесці “Лясная крэпасць” чатырнаццацігадовы падлетак Ціток і настаўнік Вадзім Мікалаевіч Мурашка. У час Вялікай Айчыннай вайны яны змагаліся з фашыстамі на Палессі. Ратуючыся ад ворагаў, трапляюць на востраў. Героі пачынаюць жыццё, нібы сапраўдныя Рабінзоны, здзейснілі шмат прыгод.

У гэты час развіваецца і навукова-пазнавальная літаратура.

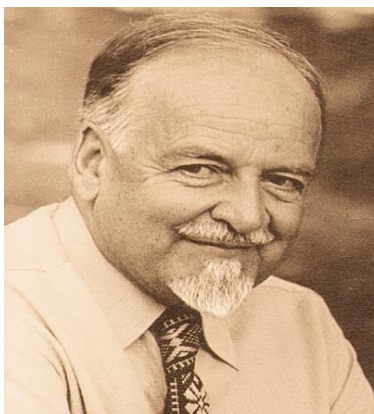
Трэма ўлічваць, што ў гэты час у рэспубліцы клопатамі партыі на першае месца была пастаўлена марксісцка-ленінская адукацыя, якая павінна была забяспечыць выхаванне новага чалавека з яго камуністычным светапоглядам. Партыя аб'явіла непрымірную барацьбу з рэлігійнай ідэалогіяй, яшчэ больш узмацніла так званую антырэлігійную прапаганду. Рэспубліканскі друк, телебачанне, радыё пад кіраўніцтвам партыі вялі настойлівую работу па камуністычным выхаванні працоўных. Народная адукацыя развівалася пад непасрэдным уплывам тых працэсаў, якія характарызавалі ўнутрыпалітычнае жыццё краіны. Развіццё навукі ў Беларусі ішло вельмі супярэчліва.

Беларуская літаратура перажывала складаны час свайго развіцця. Зноў на першае месца вылучалася ідэйная накіраванасць твораў, іх адпаведнасць устаноўкам партыі. Але насуперак устаноўкам партыйнага кіраўніцтва нараджаліся і сапраўды праўдзівыя творы. Хоць дэсідэнтаў, якія аказаліся ахвярамі рэпрэсій, сярод беларускіх пісьменнікаў у гэтыя гады і не было, але не было і ўсеагульнай пакорнасці. Алесь Адамовіч, напрыклад, быў вымушаны пакінуць рэспубліку. У. Караткевіч заўчасна памёр і тым пазбег ужо падрыхтаванага абвінавачвання ў нацыяналізме. Не меў пашаны ў кіраўніцтва і В.Быкаў, які не падабаўся дэмакратызмам і абаронай у сваіх творах агульначалавечых каштоўнасцей.

У гэтыя гады былі напісаны творы на тэму Вялікай Айчыннай вайны. Лепшыя з іх – дакументальная аповесць “Зона маўчання” С. Грахоўскага, раманы “Кар’ер”, “Знак бяды” В. Быкава, “Дарогі спазнання і неспазнання” А. Кулакоўскага і інш.

Пісьменнікі працягвалі раскрываць гісторыю свайго народа. Гэта раманы І. Мележа “Завеі, снежань...”, У. Караткевіча “Чорны замак Альшанскі” і інш.

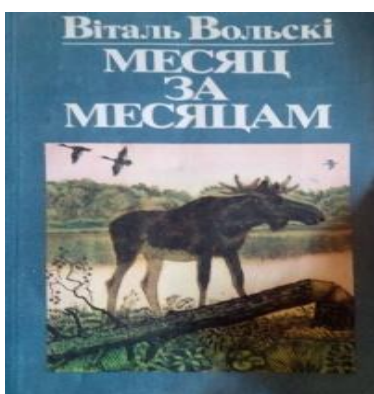
У гэты час тварылі наступныя паэты: П. Панчанка, М. Танк, В. Вітка, С. Грахоўскі, Н. Гілевіч, А. Лойка, Р. Барадулін і інш. Аднак з пункту гледжання сацыяльнай значнасці ўплыў літаратуры на грамадскае жыццё быў невялікім.



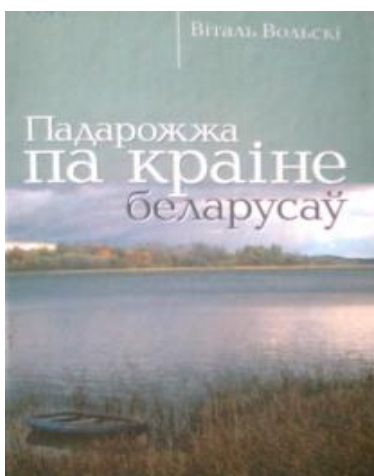
Віталь Фрыдрыхавіч Вольскі (1901–1988)

Навука і паэзія паяднаны ў прыродазнаўчых кнігах Віталія Вольскага. Пісьменнік даносіць да дзяцей жывое дыханне прыроды, узбагачае іх духоўна, дапамагае сэрцам адчуваць, “які незвычайны свет і якая прыгожая наша краіна – Беларусь”.

Адметнасць краязнаўчых кніг В. Вольскага і ва ўменні аўтара звычайнае ўводзіць у ранг узнеслага, паэтычнага. У здольнасці захапіць дзяцей паэзіяй паўсядзённасці. Як, напрыклад, у серыі нарысаў “Месяц за месяцам”.



В. Вольскі расказвае падрабязна і пра кожны месяц, каб, прачытаўшы пра яго, можна было знайсці ў апісаннях нешта раней табе знаемае. І яго знаходзіш, бо аўтар не проста прыводзіць пэўныя звесткі. Ён не задавальняецца спісаннем прыкмет таго ці іншага месяца, а падае ўсе праз навелы, а героі іх – тыя ж птушкі, жывелы. І сам чалавек, безумоўна.



Калі В. Вольскі пісаў “Падарожжа па краіне беларусаў”, ён знайшоў арыгінальны прыем, каб прывабіць юнага чытача. Успомніў любоў да казак і прапанаваў дзецям адправіцца над роднай старонкай на незвычайным кіліме-самалеце, каб, па меры неабходнасці, рабіць патрэбныя прыпынкі ў тым ці іншым месцы, пераносячыся і на шмат гадоў назад. “Палет скрозь стагоддзі” называецца першая частка кнігі.

Нясецца, бы вецер той, кілім-самалет над матухнай-Беларуссю, паступова скіроўваючыся на зніжэнне. Паўсюдна, як кінуць вокам, пасуцца дзіўныя жывелы. Але не толькі зуброў можна ўбачыць, калі ляцець на кіліме-самалеце, а і мамантаў, насарогаў... І кожны чарговы круг пераносіць нават не праз стагоддзі, а праз тысячагоддзі, усе больш і больш набліжаючы падарожнікаў да дня сённяшняга. Дарэчы, большую частку кнігі займаюць “Падарожжы па сталіцы” і “На прасторах Беларусі”.

“Дзень добры, Бяроза!” (1984) – кніга прысвечана асноўнай тэме аўтара – чалавек і прырода. Яна складаецца з цыкла апавяданняў аб Бярэзінскім запаведніку, аб яго прыродзе і геаграфічных асаблівасцях, аб жыцці звяроў і птушак у вярхоўях Бярэзіны. У аснове кнігі – гутаркі з людзьмі, якія працуюць у запаведніку, асабістыя назіранні і ўражанні аўтара.

ВІТАЛЬ ВОЛЬСКІ
ЛЁС ДУНКАНА
АПОВЕСЦЬ



Пражыўшы доўгае жыццё, В. Вольскі не рас-траціў прагі да пазнання свету, захаваў бадзёрасць, аптымiзм. І жаданне творча працаваць. Пацвярджэн-нем таму стала кніга “Лёс Дункана”, выпушчаная ў 1978 г.

Юныя чытачы атрымалі яшчэ адну магчы-масць зрабіць з любiмым аўтарам падарожжа ў свет прыроды, даведацца пра паводзіны звяроў і птушак, адчуць, наколькі чалавек, становіцца больш духоўна багатым, калі ўмее па-сапраўднаму любіць яе. З любові ж да прыроды пачынаецца лю-боў да Радзімы. Пра гэта ніколі не забываў В. Вольскі.

Тэма 8. Дзіцячая літаратура 1965–1985 гадоў

Праблема выхавання ў дзяцей гістарычнай свядомасці заўсёды была актуальнай для беларускай дзіцячай літаратуры. У гэтым напрамку пісаў свае творы А. Якімовіч “Адкуль ліха на свеце”, “Кастусь Каліноўскі”. Апо-весці А. Якімовіча раскрываюць сілу, веліч, жыццяздольнасць народа.

Беларуская дзіцячая літаратура глыбока і ўсебакова адлюстроўвала паўсядзённае жыццё школьнікаў, іх праблемы. Праблемам бадзяжніцтва дзяцей, спаўзання іх на злачынныя сцежкі. Павел Кавалёў гэтай праблеме пры-свяціў шмат твораў. “Лёнька Гром” часцей драматычныя выпадкі здараліся там, дзе адсутнічала ўзаемаразуменне ў сям’і і школьным калектыве. І. Наву-менка “Вайна каля Цітавай копанкі” пісьменнік раскрыў праблему: ста-наўленне асобы, прызнанне самакаштоўнасці чалавека. Дзіцячыя “войны” за ва-лоданне копанкай урэшце перарастаюць у трывалае сяброўства. Выхаванню высакародных пачуццяў, адчування чалавечай годнасці ў школьніка, га-тоўнасці дапамагчы сябру ў бядзе, ветлівасці, павазе да старэйшых садзейнічае паэзія. Вершы В. Віткі, Э. Агняцвет, Р. Барадуліна, Н. Гілевіча і інш.

Літаратурныя казкі ствараюць амаль усе пісьменнікі, якія пішуць для дзяцей. М. Танк апавядае пра падарожжа мураша Бадзіні. Паэт не проста расказвае пра дзівосы, але і вучыць чытача слухаць прыроду, захапляцца яе прыгажосцю. Казкі У. Караткевіча змяшчаюць у сабе глыбокі філасофскі сэнс. Казкі У. Караткевіча тэматычна разнастайныя, моцныя патрыятычным пафасам, напоўнены любоўю да роднага краю “Лебядзіны скіт”; Калі ча-лавек спагадлівы, добра працуе, то яму і ўжыцці шчасціць “Чортаў скарб”; вучаць казкі Караткевіча і жыццёвай мудрасці, уменню бачыць прыгожае, разумець яго “Жабкі і чарапахы” Вучобе малых дзетак садзейнічаюць вершы Е. Лось “смачныя літары” пра алфавіт. Апавяданні і аповесці Д. Слаўковіча героі дзеці. Пісьменнік імкнецца паказаць не толькі паўсядзённыя заняткі дзяцей, але і падштурхнуць іх да розуму, зацікавіць праявамі жыцця.



Максім Танк (Яўген Іванавіч Скурко, 1912–1995).

Творы Максіма Танка, якія ўваходзяць у дзіцячае чытанне вельмі разнастайныя.

Першыя творы М. Танка для дзяцей з’явіліся ў 1937 г., але і да гэтага ў некаторых вершах паэта ўжо гучала тэма дзяцінства.

Разнастайныя па тэматыцы, праблематыцы і мастацкіх асаблівасцях творы Танка для дзяцей цесна звязаны з фальклорам. Паэт творча перапрацоўваў народныя сюжэты. У сваіх казках

М. Танк закранаў розныя этычныя праблемы, як у казцы “Мухамор”.

Свет роднай прыроды паказан у “Казцы пра Мядзведзя”. Паэт імкнецца выклікаць у дзяцей гонар за сваю Бацькаўшчыну. Тут пісьменнік канкрэтызуе месца дзеяння, згадваючы нарачанскія мясціны і Белавежскую пушчу.

У “Казке пра Музыку” тут паэт уводзіць вобраз асілка і паказвае змаганне народа супраць несправядлівасці і ўціску.

Казка “Быліна пра мураша Бадзіню” з’явілася водгукам на рэальныя падзеі, што адбыліся ў краіне і былі звязаны з актыўным асваеннем космасу.

Многім вершам М. Танка характэрны жарт. У даходліва-забаўляльнай форме вызначаецца паэтызацыя М. Танкам навакольнага свету ў вершах “Паклон хлебу”, “Чаму птушкі лётаюць”, “Красуня”, “Бабка”. У цэнтры гэтых твораў прывабны вобраз маладога чалавека: уражлівага, чулага, здольнага бачыць прыгажосць.



Станіслаў Пятровіч Шушкевіч (1908–1991).

Дэбютаваў вершам у 1924 (газета “Чырвоная змена”). Аўтар зборнікаў паэзіі “Вершы” (1934), “Дарогаю вясны” (1959), “Услед за марамі” (1961), “Навальніца” (1966), “Сябрам” (1972), “Дарога ў залатую восень” (1983), “Рэха маладосці” (1984), “Сонца над маім асеннім садом” (1987), кнігі ўспамінаў “Вяртанне ў маладосць: Успаміны і нататкі” (Мінск, 1968; у т.л. успаміны пра беларускіх пісьменнікаў), зборніка сатыры і гумару “Грушы на вярбе” (1969), кніжак вершаў, апавяданняў і казак для дзяцей “Звярыны баль” (1936), “Лясная калыханка” (1958), “Сарочы керамок” (1959), “Мы

на змену ідзем” (1961), “Гара Марата Казея” (1963), “Будзільнік” (1966), “Апавяданні пра Марата Казея” (1968, 1988), “Вясёлыя дзятлікі” (1970), “Колькі кіпцікаў у кошкі” (1972), “Дванаццаць пасланцоў” (1973), “Барадаты камар” (1977), “Красавік” (1977), “Ліса з магнітафонам” (1979), “Казачны керам” (1983), “Едзе страшная Яга” (1985), “Казёл на верталёце”

(1987). У 1978 г. выйшлі Выбраныя творы ў 2 тамах, у 1988 г. – “Выбранае”. Многія вершы С.П. Шушкевіча пакладзены на музыку.

Творы С. Шушкевіча прыносяць дзецям радасць, выходзяць у іх дабыню, спагадлівасць, любоў да роднай зямлі і мовы. З казкі ён пачаў свой шлях да беларускай дзіцячай літаратуры.

Зло, нядобразычлівасць, вераломнасць асуджаюцца ў казцы “Пра лісу-хітруху і добрых сяброў Мядзведзя, Зайца і Пеўніка”. Геранія гэтай казкі – лісіца – страшэнна напалохала зайчыка: абяцала, што зловіць яго і будзе біць пугаўём, а потым у хамут зайца запражэ ды будзе на ім поле араць. Пажаліўся заяц мядзведзю. Далучыўся певень да зайца і мядзведзя. Утрох сябры добра правучылі хітруху: засталася ліса без хваста, аднак звычай сваіх яна не кінула, бо бядуе: чым цяпер будзе свае сляды замятаць?

Усе літаратурныя казкі Шушкевіча традыцыйна звязаны з народнымі. Ва ўсіх казках і многіх вершах яго дзейнічаюць звяры, птушкі, свойскія жывёлы. Гэтыя літаратурныя героі надзелены рысамі і здольнасцямі людзей. Дзеці міжволі супастаўляюць паводзіны герояў са сваімі, робяць адпаведныя высновы, засвойваюць правілы паводзін, узаемаадносін.

Павучальныя і гумарыстычныя вершы:

“Непамыцька – хлопчык Віцька” нагадвае дражнілку. Хто з дзяцей пажадае быць падобным на Віцьку, які не любіць мыцца?

“Рыгор-экскурсавод”. Герой хвалько Рыгор напасіўся быць экскурсаводам, абяцаў адказваць на ўсе пытанні. А калі давялося яму пацвердзіць свае веды на справе, дык назваў ліпу асінай, акацыю – крушынай, кедр – ялінай, граб – рабінай.

“Крыкліўцы”. Звернута увага на звычай не класці на месца свае рэчы, не рыхтаваць звечара кніжкі, сшыткі, што спатрэбяцца ў школе. Таму раніцай, калі трэба збірацца ў школу, у кватэры, дзе жывуць Галя і Лёня, падымаецца шум, лямант, беганіна, што здаецца, дом разваліцца, а глухі сусед міжволі бамбёжку ўспомніў.

“Дзе ж той Лёня?”. Станіславам Шушкевічам супрацьпастаўлены паводзіны вучня-першакласніка Лёні і яго сшыткаў, буквара, лінейкі. Лёня, які загуляўся на горцы, вырашыў, што ўрокі зробіць заўтра, а ў ранцы хвалююцца, ажно плачуць аловак, сшыткі-абарванцы, буквар, лінейка шчарбатая.

“Танцавалі ў сшытку кляксы”. У гэтым вершы спалучаецца рэальнае з фантастычным, незвычайным. Гэта добра вядомыя вучням кляксы. Паэт знаёміць дзяцей з Ляготай. Гэта істота хітрушчая, умее падласціцца да дзяцей, прыкінуцца шчырай сяброўкай. Тэме працы паэт надаваў шмат увагі. Уменне школьнікаў спалучаць паспяховую вучобу з выкананнем працоўных абавязкаў.

“Дружны клас”. Толькі тая праца дасць жаданыя вынікі, што выконваецца з зацікаўленасцю, са стараннем і руплівасцю.

“Казка-быль пра рэпку”. Героі верша кінулі зярнятка ў зямлю і чакалі, што з яго вырасце. Не палолі, не палівалі, а калі ўвосень запрасілі на поле бабку і дзедку, каб здзівіць іх сюрпрызам-ураджаем, які давялося шукаць між хвашчу і асоту да сёмага поту, бо вырасла рэпка зусім малою. З таго ўраджаю ўсе смяяліся.

У вершы “Колькі кіпцікаў у кошкі” ёсць элементы гульні. Дзяўчынка даведлася колькі кіпцікаў у кошкі, хоць гэта было няпроста, бо Мурка ўпарцілася. Дзяўчынка даведлася пра колькасць кіпцікаў ў кошкі па крываваых драпінках на сваёй руцэ, а іх было 5.

У вершы “Гыля, гыля, гусачкі” дзецям прапануецца займальная задачка-гульня. Верш развівае ў дзяцей назіральнасць, кемлівасць. У вершы гаворыцца пра зіму. Рэчка пакрываецца лёдам, мерзнуць лапкі гусачак на лёдзе, тупаюць гусі. Калі гусі спыніліся. Дзеці сталі іх лічыць. Усяго 5 гусей. 10 у іх крылаў, а лапак чамусьці 5. Гусі па чарзе грэюць лапкі. Адказ загадкі ёсць: “Хтосьці ў руці пляснуў з усіх сіл – 10 лапак, як і крыл”.

Тэма прыроды таксама гучыць у вершах Шушкевіча. Шмат вершаў пра розныя поры года. (Лістапад, Жнівень, Восень, Зазімак, Снежны дзед, 12 пасланцаў і інш.). Прырода, звяры, птушкі, дрэвы, кветкі, пчолы у творах надзелены пачуццямі дабрыні. Прыкметы апошняга месяца восені перададзены ў вершы “Лістапад”. “Паўзе паволі месяц. У лістападзе сонейка за хмары пайшло адпачываць. Паляцелі гусі клінам, каб у выраі пагрэцца, бо недалёка маразы, завіруха”.

Творы Станіслава Шушкевіча далучаюць дзяцей да скарбаў роднай мовы. Яны насычаны элементамі гульні, гумарам. Паэт даносіць да дзяцей агульначалавечыя ідэалы дабра, сумленнасці, справядлівасці, спагады.

Васіль Вітка (Цімох Васільевіч Крысьско, 1911–1996).



Вялікай творчай удачай стала наступная казка Васіля Віткі – “Буслінае лета” (1957), з галоўным персанажам трэцякласнікам Васем. Шчаслівы лёс напаткаў казку Васіля Віткі – “Казка пра цара Зубра” (1959). У “Казцы пра цара Зубра” фантастычнае цесна пераплецена з рэальным, зямным жыццём. Яе героя завуць ужо не проста Васем, а Васем Вясёлкіным. Кожны пісьменнік марыць стварыць такога героя, якога б палюбілі. У Васіля Віткі такі герой ёсць. Гэта шчыры, непасрэдны, цікаўны і дапытлівы Вася Вясёлкін.

У адным выпадку Вася – пачынаючы паэт-казачнік (“Буслінае лета”), у другім – смелы пераможца ляснога Зубра (“Казка пра цара Зубра”), у трэцім – сябра птушак і звяроў (“Азбука Васі Вясёлкіна”, 1963). Вася Вясёлкін і зараз з’яўляецца любімым героем беларускіх дзяцей, вядомым усім талісманам часопіса “Вясёлка”. Затым амаль адна за адной выходзяць казкі

“ППШ” (1962), “Дударык” (1962), “Казкі дзеда Васіля” (1969), “Казка без канца” (1969), “Хто памагае сонцу” (1975), “Казкі і краскі” (1978) і іншыя.

Дзіцячая паэзія Васіля Віткі багатая рознымі жанрамі, сярод іх ёсць “складанкі-чытанкі, байкі-самаграйкі, песні-калыханкі, жарты-перакруткі, гулі-самагудкі, лічылкі, загадкі, ладачкі-ладкі”. Напісаны яны з тонкім адчуваннем асаблівасцей дзіцячага ўспрымання, з любоўю да загадкава-чароўнай краіны Дзяцінства. Дзеці палюбілі кнігі Васіля Віткі, такія, як – зборнік апавяданняў “Зайчык-вадалаз” (1962), кнігу вершаў “Дударык” (1964), “Азбука Васі Вясёлкіна” (1965), выдатную кнігу вершаў, загадак, лічылак, пацешак і казачак для малодшага ўзросту “Чытанка-маляванка” (1971). Добра вядомыя беларускім дзецям кнігі – “Беларуская калыханка” (1971), “Хто памагае сонцу” (1975), “Казкі” (1976), “Ладачкі-ладкі” (1977), “Мы будзем метро” (1979), “Казкі і краскі”, “Госці”, “Загадка пра зярнятка” (усе выйшлі ў 1984 годзе), “Дзецям” (выбраныя творы ў 2-х кнігах, 1986), “Свята дружбы” (1987), “Выхаванне словам” (2001), “Урокі роднага слова” (2008) і інш.

Творчасць Васіля Віткі для дзяцей – свет чарадзейства, характара, незвычайных прыгод, прывабнай гармоніі гукаў і фарбаў. Сваімі творамі, Васіль Вітка імкнецца дапамагчы дзецям разабрацца ў разуменні добра і зла, выхаваць іх людзьмі актыўнымі, бадзёрымі, эмацыянальнымі, дапамагае дзецям – у адпаведнасці з узростам – своечасова рабіць для сябе патрэбныя адкрыцці ў навакольным асяроддзі. Кнігі Васіля Віткі для дзяцей – гэта школа дабрата, справядлівасці, гуманізму. Школа прыгажосці роднай беларускай мовы, беларускага фальклору, да якіх ён ставіўся з вялікім захапленнем. Вершы, казкі, загадкі Васіля Віткі, выходзячы з друку, адразу пераходзілі ў шэраг хрэстаматыйных. Іх і зараз выкарыстоўваюць у падручніках і дапаможніках.

У 1972 годзе за кнігі для дзяцей “Беларуская калыханка”, “Казкі” і “Чытанка-маляванка” Васілю Вітку была прысуджана Дзяржаўная прэмія Беларусі імя Янкі Купалы. Пазней прыйшло і сусветнае прызнанне. Васіль Вітка быў узнагароджаны Міжнародным ганаровым дыпламам імя Ханса Крысціяна Андэрсена з занясеннем прозвішча пісьменніка ў Ганаровы спіс выдатнага дацкага казачніка. Васіль Вітка шырока вядомы за межамі Беларусі галоўным чынам дзякуючы перакладам яго лепшых кніжак для маленькіх – “Чытанка-маляванка” і “Ладачкі-ладкі” не толькі на славянскія мовы – сербахарвацкую, славацкую, чэшскую, польскую, але на нямецкую, англійскую, галандскую, літоўскую, эстонскую, узбекскую і інш.

Яшчэ адным своеасаблівым этапам ў творчасці Васіля Віткі стала з’яўленне ў канцы пяцідзсятых гадоў яго таленавітых апавяданняў. Першыя апавяданні з’явіліся ў 1960 годзе на старонках часопіса “Польмя”. Зноў звярнуўся да жанру прозы, у сямідзсятых гадах, апублікаваўшы цыкл “Паміж людзей добрых”. Гэта ўдумлівы, шчыры расказ пісьменніка пра час, у якім ён жыў, і пра людзей, з якімі яму пашанцавала быць блізкім. Асабліва ўдаліся партрэты Кузьмы Чорнага, Міхася Лынькова, Івана Мележа,

Максіма Танка, Янкі Брыля, Янкі Маўра, Уладзіміра Дубоўкі, Міколы Лобана, выдатнага ўкраінскага педагога і пісьменніка Васіля Сухамлінскага і іншых. Яго пярэ належаць зборнік сатыры і гумару “Для дома, для альбома і трохі для эпохі” (1983).

Цесна прымыкае да прозы публіцыстыка. Арыгінальная, наватарская, яна нясе ў сабе роздум над праблемамі часу, жыцця, лёсу нацыянальнай беларускай культуры, літаратуры, мовы. Пісьменнік даследаваў праблемы выхавання, закранаў шмат праблем школьнага жыцця і выхавання. І ў большай ступені гэта кнігі “Дзеці і мы” (1977), “Урокі” (1982), “Азбука душы” (1988). Ён адзін з аўтараў чытанак “Роднае слова” для 1-га (1969), 2-га (1970) і 3-га (1988) класаў. Уся творчасць Васіля Віткі прасякнута пачуццём глыбокай адказнасці за выхаванне дзяцей. Ён быў пісьменнікам-педагогам, настаўнікам, выхавацелем, які ўсур’ёз і заўсёды заклапочаны педагогічнымі праблемамі. Васіль Вітка – педагог па прызванні, па складзе характару, па спосабу мыслення.

Тэма 9. Дзіцячая літаратура канца ХХ стагоддзя



Рыгор Іванвіч Барадулін (1935–2014).

Тэматычная разнастайнасць вершаваных твораў Р. Барадуліна, якія уваходзяць у дзіцячае чытанне Галоўны выток барадулінскай дзіцячай паэзіі – вопыт народнай творчасці, мудрай педагогікі. Творчае асэнсаванне народна-паэтычных традыцый ярка люструецца ў аўтарскіх калыханках, забаўлянках, лічылках, дражнілках, хуткамоўках, загадках, казках, небыліцах-перакрутках, прыбабуньках, жартоўных і гумарыстычных вершах. Свае першыя творы для дзяцей Р. Барадулін напісаў у пачатку далёкіх 1960-х гг., калі ў самога падрасцала дачка Ілона. Ён свядома з бацькоўскім замілаваннем абірае пастаяннай гераіняй-суб’яседніцай дзяўчынку Лану. Сваім першым творам ён лічыць напісаную спецыяльна для дачушкі па просьбе мамы “Калыханку”.

Вобразны свет сваіх калыханак Р. Барадулін насяліў і любімым персанажам гэтага жанру – катом. У кожным творы паэта прысутнічае запрашэнне да гульні. Дзіцяці неабходна пастаяннае самасцвярджэнне ў свеце. Непахіснае пачуццё справядлівасці, вабную таямнічасць, выпадковасць утрымліваюць менавіта лічылкі як спецыфічны жанр дзіцячага гульнівага фальклору.

Аўтарскія лічылкі, у адрозненне ад фальклорных, перш за ўсё сюжэтныя. Шырокае прызнанне маюць загадкі Р. Барадуліна. Кожная загадка захвочвае да максімальнай аддачы разумовых здольнасцей дзяцей.

Пашыраючы сферу псіхалагічнага жыцця герояў, Барадулін прыходзіць да літаратурнай апрацоўкі такога няпростага і прывабнага фальклорнага жанру, як казка. У замысле апрацаванай казкі “Мех шэрых, мех белых” (па матывах народнай “Мужык, мядзведзь і ліса”), відавочна жыццёвая ісціна: нішто на зямлі без працы не даецца. Аўтар вядзе сваіх выхаванцаў у зачараваны казачны свет праз прасякнуты духам народна-казачнай традыцыі спяхмурнелы зачын (“Пыхцеў, пацеў, Ды больш не змог цяпець, Над сошкаю-крывуляй гнуцца полазам) і шчаслівую канцоўку (“І зараз у футры мядзведжай са стрэльбаю ходзіць дзед, А бабка гатуе ежу, Хвастом лісіным Змятае загнет), выпукласць характараў-тыпаў (працавіты мужык, лянiвы мядзведзь, хiтрая ліса). Усё гэта сведчаць пра захаванне многіх атрыбутаў народных казак.

У аснову барадулінскай “Бабулінай казкі” таксама лёг народны сюжэт пра казу і семярых казлянят, якіх з’еў злы воўк. Зачын казкі “Бедненькія сіроткі, Беленькія казляняtki, Летняя ночкай кароткай Не стала Іхняга таткі. Сазлымі-злымі вачыма, З ікластаю Пашчай-пасткай, З’еў яго люты ваўчыла костачкі перахраскаў. Барадулін удала перадае ўсю непасрэднасць і каларыт казкі: мацярынскую любоў казы-гаспадыні да сваіх любых рахманых казлянятак, атмасферу паразумення і дабрабыту ў іх хацінцы да прыходу ваўка. Канцоўка казкі шчаслівая.

Яркай мастацкай знаходкай з арсенала барадулінскай творчасці вылучаюцца прыбабунькі. (гэта слова ад маці і баялася пры маці, пры бабулі). Вытокі гумарыстычнай дзіцячай паэзіі – у фальклоры. Сакавітым гумарам, парадкальнай вобразнасцю розняцца жарты-перакруткі. Тонкая павучальная іронія прыхавана ў многіх барадулінскіх запамінальных вобразах. Гэта шкодны раскідач (Нежаданы гэты госць Раскідае ўсё як ёсць) з верша “Раскідач”, гэта і тры Ланіны сястрычкі-капрызулі Ай!, Не буду!, Не хачу!, з якімі не хочучь сябраваць дзеткі і самі падказваюць, як пазбавіцца ад непаслухмяных. Старэйшыя дзеткі распазнаюць і невука-задаваку Максімку (“на ўроках Няўседу, у класе Непрыходу”), з якога насмяяліся мясячане (касмiчная быль “Не такі... Не такое...”), і абяцалу-Мікітку, у якога “двойкі ў сшытку Шыі гнуць, Як тыя гусі”, і непаседу з самым доўгім носам (“Хто паўсюль Яго суче У свае І не ў свае Справы І забавы) з верша “Пытанне ўсім”, і няспрытнага гультаяватага хлопчыка-ўсхопчыка, які прарадзіў бабулі агарод так, што “ – Дзякуй! Крычалі Асот І макрыца” верш “Хлопчык-усхопчык”. Даспадобы дзецям апісанне адухоўленых з’яў прыроды.

Р. Барадулін – непаўторны пейзажыст. Красавік-чараўнік напоўніў наваколле ластаўкамі, засеяў кветкамі луг і “Закасаўшы рукавы, Неба ўзняў вяскелкамі” (“Красавік”). Вершы пра жывёл развіваюць пачуццё прыгожага як найпершы элемент чалавечнасці. Верш-казка “Экзамены” знаёміць з прадстаўнікамі жывёльнага, птушынага і насякомага свету. Многія творы актыўна пашыраюць дзіцячы пазнаваўчы круггляд. “Ці ляцяць вароны ў вырай?”, “Ці пазяхае бегемот?”. Творчасць Р. Барадуліна для дзяцей носіць арыгінальны характар.



Еўдакія Якаўлеўна Лось (1929–1977).

Паэзія была для Е. Лось і сэнсам, і мэтай, і апраўданнем жыцця. Першы зборнік вершаў Е. Лось пад назвай “Сакавік” з’явіўся ў 1958 г. Гнуткая ўсхваляваная інтанацыя, энергічны, інфармацыйна і эмацыянальна насычаны радок, непадробная шчырасць былі выразнай адзнакай вершаў Е. Лось. У тэмах, вобразах, асацыяцыях побач з той няўлоўнай вечнай сутнасцю, вечным сэнсам, без якіх немагчыма сапраўдная паэзія, выразна праглядалі рэальныя прыкметы тагачаснага жыцця. Кніга была прыхільна сустрэта і чытачамі, і крытыкай. Неўзабаве з’явіліся зборнікі “Палачанка” (1962), “Людзі добрыя” (1963), пазней – “Хараство” (1965), “Яснавокія мальвы” (1967), “Вянцы зруба” (1969), “Перавал” (1971), “Галінка з яблыкамі” (1973), “Лірыка ліпеня” (1977), некалькі кніг для дзяцей, а таксама проза – апавяданні і лірычныя замалёўкі. Еўдакія Лось. Аўтар таленавітых кніжак паэзіі для маленькіх – “Абутая ёлачка” (1961), “Казка пра Ласку” (1963), “Вяселікі (1964), “Зайчык-выхваляйчык” (1970), “Дванаццаць загадак” (1974), “Смачныя літары” (1978).

Яе дзіцячыя творы звонкія, багатыя гумарам. Многія з іх маюць форму займальнага пытанняў. Шырока выкарыстоўвала Е. Лось гукапіс, рытарычныя звароты, якія узмацняюць эмацыянальнае, эстэтычнае уздзеянне беларускага мастацкага слова на малых. Вядома і як перакладчыца. Верш “Пых” адкрыў першы зборнік Е. Лось для дзяцей “Абутая ёлачка” (1961). Пых – гэта герой самой Е. Лось. Да таго загадкавы ён – адраз і не скажаш, хто перад табой... Адкуль узяўся... Які намеры мае... На што здатны... Хацелася б верыць, што на добрае нешта. Але ж, магчыма, і на злое, бо такі ж ё непрадказальны.

Еўдакія Лось і ўваходзіла ў дзіцячую літаратуру са сваімі героямі. І такімі арыгінальнымі, як Пых. І падгледжанымі з самога жыцця. Але зноў жа з ярка выражанымі індывідуальнымі рысамі. А што гэта і на самай справе так, пераконваў і невялікі верш “Будзільнік”. Адразу запамніліся дзяўчынкі-блізняты, героі верша “Клаша і Наташа”. Да таго яны падобныя між сабой, што цяжка разабрацца, каторая Клаша, а якая Наташа “Пальчыкі ружоныя, штонікі бардовыя”. Блытаюцца дарослыя, не могуць даць пэўнага адказу. Адзін Саша можа пэўна сказаць, “хто – Клаша, хто – Наташа: калі вядзерца адбіраў, ён Клашы пальчык абадраў”. Верш жа “Светлячок” – сапраўдны паэтычны абразок. Як тонка адчула ў ім паэтэса душу дзіцяці, у дадзеным выпадку дзяўчынкі! Па сутнасці, не аўтар прамаўляе, а сама дзяўчынка, якая ўмее радавацца прыродзе, адчуваць яе хараство.

У прыродаапісальных вершах выразна праяўляецца і маральна-этычная праблематыка. Паэтэса сцвярджае, што трэба аберагаць прыроду, якая

служыць чалавеку, ахоўваць кожнае дрэўца, бо зялёныя пасадкі ачышчаюць паветра у горадзе, шанаваць працу чалавечых рук, самім аказваць дапамогу старэйшым. Гэта яскрава вынікае з твораў “Гуляка”, “Ох, гарох”, “У фруктовы магазін. Вучобе малых дзетак садзейнічаюць вершы-скарагаворкі “Самавар”, “Мала шыла...”, “Пры кастры – кара”, верш пра алфавіт “Смачныя літары”.



Сяргей Іванавіч Грахоўскі (1919–2002) – паэт, празаік, перакладчык, публіцыст, крытык – адзін з тых, чый жыццёвы шлях быў азмрочаны дзесяцігоддзямі сталінскага ГУЛагу. Творчасць гэтага таленавітага паэта, а быў ён найперш паэт, вызначаецца ў беларускай літаратуры незвычайна плённымі і важкімі мастацкімі дасягненнямі ў самых розных жанрах,

прыцягвае ўвагу гуманістычнай скіраванасцю, шчырым лірызмам і моцным публіцыстычным пафасам.

Пасля рэабілітацыі з 1956 па 1973 гг. працаваў на радыё, у часопісах “Бярозка” загадчыкам аддзела рэдакцыі (1957–1959), “Вясёлка” (1960–1973).

Паэт сцвярджае, што чалавеку і прыродзе патрэбна не толькі спагада, але найперш дабрата, людская ўвага і ласка. Ён выказвае глыбокую занепакоенасць станам прыроды, з болей і трывогай гаворыць пра неразумнае, неашчаднае карыстанне яе дабротамі. Яму невыносна бачыць мечаныя шрамамі, базадказнай вырубкай пушчы, спрамленыя рэкі, асушаныя без меры балоты, атамныя грыбы.

Паэт разумее не абстрактна, а канкрэтна, як актыўную дзейнасць, неабходнасць “тварыць дабро, як дыхаць і любіць” (“Калі прыходзіць неспадзеўкі сталасць...”, “Баліць душа за кожнага калеку...”, “Нельга ні забыцца, ні адкласці...”, “Сэрца”, “Свята душы”, “Прага душы”). Уменне тварыць дабро разглядаецца паэтам як найвышэйшая праява духоўнасці, як своеасаблівы талент (“Дабрата”). Дабрата, любоў, каханне, шчасце – гэтыя філасофскія катэгорыі з’яўляюцца асноўнымі ў лірычным роздуме С. Грахоўскага. Здольнасць праяўляць любоў да людзей, да зямлі, да кожнай маленькай істоты з’яўляецца неабходнай умовай для шчасця (“Патрэбен чалавеку чалавек”, “Любоў”, “Давер”).

Шмат сваіх твораў паэт прысвяціў маці. У вершах розных гадоў не раз прыгадаецца дарагі вобраз: “Пачатак дарогі” (1959), “Разам з маці” (1969). Маці бачыцца заўсёды ў працы: “То жне, то сцеле лён у непагоду, то месіць хлеб на досвітку ў дзяжы”. Прысутнасць маці ў сынавым лёсе адчуваецца нязменна: то зрокава асязальна, то псіхалагічна. Як анёл-ахоўнік, яна сцеражэ сына ад няшчасцяў і бедаў.

У лірыцы Сяргея Грахоўскага ёсць нямала вершаў, дзе дэкларуецца вернасць Радзіме, гатоўнасць аддаць за яе жыццё: “Вера” (з прысвячэннем У. Мязэвічу, разам з якім пакутаваў на этапных дарогах), “Беларусь”, “Радзіма”, “Бацькаўшчыне”.

Пісьменнік шмат стварыў і для дзяцей. Выйшлі кнігі вершаў “Ад вясны да вясны (1959), “Сённі і заўтра” (1961), “Гарыць касцёр” (1966), “Сонечная сцежка” (1980), “Знаходка” (1985), зборнік апавяданняў “Агеньчык у акне” (1972). Нямала цікавых вершаў, казак, легендаў адрасавана дзецям: “Дзяцел”, “Ласяня”, “Ходзіць сон”, “Вася Вясёлкін ляціць на Месяц”, “Слон” і іншыя.

Тэма 10. Дзіцячая літаратура на сучасным этапе

Канец ХХ – пачатак ХХІ ст. – гэта час карэнных грамадскіх зрухаў на Беларусі, што, несумненна, адбівалася не толькі на сацыяльна-эканамічным і духоўным жыцці грамадства, але і на літаратурным працэсе, у рэчышчы якога развівалася ўся літаратура для дзяцей, у тым ліку і проза.

У развіцці апошняй можна вылучыць некалькі перыядаў, якія адрозніваюцца як сутнасцю падыходаў да адлюстравання рэчаіснасці, так і сваім ідэйным зместам. Пачатак апошняга 15-годдзя ХХ ст. істотна не адрозніваўся ад папярэдняга часу. У перыядыцы (“Вясёлка”, “Бярозка”) друкаваліся апавяданні, традыцыйна прысвечаныя выключным асобам рэвалюцыйнага руху, удзельнікам грамадзянскай вайны, юбілейным датам, святам і да т.п., працягваючы папулярныя міфы, што былі створаны савецкай ідэалогіяй.

А ўжо з канца 1980-х гг. сітуацыя істотна мяняецца, у перыядычны друк усё больш трапляе твораў на адраджэнскую тэматыку, пра даўнюю гісторыю, пра знакамітыя постаці мінулага. Адбываюцца і жанравыя змены. Побач з традыцыйным сюжэтна-разгорнутым апавяданнем рэалістычнага зместу з’яўляюцца творы з выкарыстаннем элементаў фантастыкі, міфалагічнай вобразнай сістэмы і г.д.

Асаблівую жанравую і тэматычную разнастайнасць проза набыла на пачатку 1990-х гг. ХХ ст. У перыядычным друку змяшчаюцца навукова-папулярныя нарысы пра даўнюю беларускую гісторыю С. Тарасава, Ул. Арлова, К. Тарасава, В. Чаропкі. Неўзабаве з’яўляюцца і кнігі на гэтую тэматыку, адаптаваныя да ўспрыняцця малодшымі школьнікамі.

Проза канца ХХ – пачатку ХХІ ст. характарызуецца ўстойлівасцю, паслядоўным засваеннем традыцый. Як і раней, на першым плане застаецца станаўленне гарманічна развітай асобы чалавека, выхаванне пачуцця калектывізму, уласнай годнасці. Менавіта маральна-этычная праблематыка раскрываецца ў большасці твораў розных жанраў. У першую чаргу асноўная ўвага звяртаецца на сацыяльна-бытавыя праблемы, вядома, у даступнай для дзяцей форме.

Выпрацоўцы маральных якасцей, любое! да прыроды, дабыні прысвечана апавяданне І. Навуменкі “Год карася” (зборнік “Год карася”, 1988). Яно пабудавана ў форме рэтраспекцый-успамінаў: дзеці выраслі, даўно раз’ехаліся па краіне, а Мікалай Іванавіч адзначае кожны год “дзень карася”, нібы па ўсходнім календары, паколькі яго маленькія некалі дзеці не далі за смажыць карася і выпусцілі таго ў вадаём.

Маральна-этычная праблематыка ўзнімаецца і ў апавяданнях Л. Арабей “Мікітаў сон”, “Дагары нагамі”, “Васільковы бант”, дзе вы’яўляюцца адносіны людзей да прыроды, сяброўства паміж дзецьмі, асуджаюцца зазнайства і грубасць. У яе ж апавяданнях “Новае сяброўства”, “Птушка Хірасімы”, “Калібры” (усе ў зборніку “Ісці ў разведку”, 1989) услаўляецца дружба дзяцей розных народаў і краін, выказваецца спачуванне да абяздоленых і пакрыўджаных.

У падобным жа рэчышчы адлюстроўваюць жыццё, думкі, мары, памкненні падлеткаў і юнакоў маладзейшыя аўтары. Напрыклад, апавесць пра школьнае жыццё В. Гапеева “Пастка на рыцара” (2002) прысвечана сістэме маральна-этычных каштоўнасцей пакалення next. Арыгінальным у кантэксце распрацоўкі актуальных гтраблем, якія хвалююць сучасных дзяцей, з’яўляецца зборнік А. Паскробышава “Міколкава камандзіроўка” (1987). Гэта цыкл апавяданняў, галоўным героем якіх з’яўляецца хлопчык Міколка. Бацькі адправілі яго да дзеда Нупрэя ў Нарачанскі край, бо самі паехалі ў доўгую замежную камандзіроўку. У вёсцы Міколка і праходзіць першую школу жыцця: дапамагае дзеду выкрыць браканьераў, даглядае маленькую казулю, спасцігае таямніцы лесу, адкрывае для сябе новыя бакі чалавечага характару, каштоўнасць сяброўства, важнасць працы як асновы жыцця.

Праблемы ўзаемаадносін паміж людзьмі цікавяць і Э. Луканскага (зборнік апавяданняў “Калі лета канчаецца”, 1989). Школьнік Пеця дабіваецца права насіць дзедаву пілотку як сімвал сувязі пакаленняў. Сваімі дзеяннямі ён узрушыў бацьку, які пачаў ужо забываць пра подзвігі на вайне старэйшага пакалення (“Дзядулева пілотка”), Стасік з апавядання “Які доўгі дзень” адпраўляецца з бацькам у рэйс, пазнае шмат цікавага, пераконваецца, што праца шафёра і карысная, і цяжкая. Хлопчык Сярожка марыць атрымаць у падарунак веласіпед, ды яму ўвесь час дораць кнігі, але неўзабаве хлопчык так захапіўся імі, што папрасіў бацьку купіць палічку для кніг, а не веласіпед - гэта сведчыць пра прынцыповыя змены ў характары і сістэме прыярытэтаў (“Палічка”). Вяртанне да родных каранёў, жаданне ведаць сваіх продкаў, іх думы і памкненні прыводзяць пяцікласніка Лявона Бондара (“Калі канчаецца дзяцінства”) да разумення неабходнасці напісаць нешта накошт летапісу пра свой род, пачынаючы ад прадзеда Лявона. Пісьменнік удала перадае падзеі ад першай асобы: гарадскі хлопчык ад свайго прадзеда даведваецца пра клопаты вёскі, пачынае разумець іх, разам з тым адкрывае для сябе духоўнае багацце людзей, пранікаецца гішанай да вяскоўцаў за іх працавітасць, захаванне традыцый, шанаванне сваёй роднай мовы.

Менавіта ў канцы 1980 – пачатку 1990-х гг. пражылі, што пішуць для дзяцей, усё больш засяроджваюць увагу на выхаванні патрыятычных пачуццяў. Пры гэтым звернем увагу, што паняцце “Радзіма” ў сучаснай беларускай прозе, як і ў літаратуры для дзяцей у цэлым (у параўнанні з сярэдзінай XX ст.), паступова лакалізуецца: пісьменнікі шмат увагі надаюць выхаванню павагі да роднага горада, краю і ўрэшце - Беларусі, адыходзячы ад глабальнага паняцця Радзімы як 1/6 часткі планеты Зямля. Такі падыход цалкам апраўданы не толькі ў кантэксце змен дзяржаўнага ладу і ідэалагічных установак, але і з пункту погляду псіхалогіі. Дзіцяці лягчэй навучыць адданасці, ахвярнасці не дзеля абстрактнай Радзімы, а дзеля блізкай яму вуліцы, школы і г.д., навучыць любіць не абстрактны народ, а суседа па парце, знаёмага ветэрана...

Дзейным сродкам выхавання патрыятычных пачуццяў з’яўляецца знаёмства з гістарычным мінулым. Таму значнае месца ў пражытных творах канца XX ст. займае гістарычная тэматыка, прычым у большай ступені аб’ектам адлюстравання становіцца далёкая гісторыя. Прычына таму – рух грамадства за адраджэнне нацыянальнай культуры, мовы, што, найперш, звязана з набыццём Беларуссю незалежнасці. Перад пісьменнікамі стаяла задача адкрыць дзецям багацце гісторыі, вытокі беларускай дзяржаўнасці, каб яны змаглі асэнсаваць тое, што адбываецца зараз і зазірнуць у будучыню.

Адной з асаблівасцей сучаснай беларускай прозы для дзяцей з’яўляецца яе інтэлектуальная скіраванасць, акцэнтаванне ўвагі на самастойнае набыццё ведаў. Цікавымі тут з’яўляюцца публікацыі ў “Вясёлцы” за 1988 г. цыкла навукова-пазнавальных твораў В. Віткі “Урокі думкі”.

Дэпытлівасць развіваюць апавяданні З. Марозава са зборніка “Азбука агранома Валожкі” (1989), у якіх аўтар у даходлівай папулярнай форме расказвае дзецям пра свет флоры, пра расліны, што растуць у агародзе і ў полі, пра вялікую працу па іх вырошчванні, пра карысць кожнай з іх у жыцці.

Падобнай пазнавальнасцю вызначаецца і невялікая апавесць М. Чарняўскага “Акадэмія”... на колах, альбо За вясёлкай наўздагон” (1991). Каб пазнаёміць малога Андрэйку з працай калгаснікаў, яго бацька, мясцовы аграном, бярэ хлопчыка ў паездку па палях. Андрэйка даведваецца шмат цікавага і карыснага, а таму яшчэ з большай павагай пачынае адносіцца да старэйшых. Гэткія ж праблемы раскрываюцца і ў апавесці К. Каліны “Бабуля Насця, дзед Адам, Петрык і каза Рагуля” (1985). Петрык прыязджае ў вёску, дзе яму расказваюць пра гераічную барацьбу партызанаў з захопнікамі, пра радасці і складанасці сучаснага вясковага жыцця.

У 1995 г. выйшла ў свет арыгінальная кніга А. Бадака “Маленькі чалавек у вялікім свеце”, у якой арыгінальныя мастацкія творы (вершы, апавяданні) суправаджаюцца каментарыямі – гэта ў сваю чаргу аблягчае разуменне дзецямі складаных філасофскіх паняццяў. Акрамя таго, у кнізе ёсць шэраг карысных метадычных парадак для педагогаў. На новым вітку ў гэты час знаходзіцца навукова-фантастычная і прыгодніцкая літаратура.

Лепшыя традыцыі вострасюжэтных авантурных твораў працягвае А. Федарэнка. У 2001 г. ім была напісана аповесць “Афганская шкатулка”, у якой расказваецца пра прыгоды вясковых хлопчыкаў Діма і Валіка, якія дапамаглі галоўнаму герою твора Барысу Крушынскаму вызваліцца з-пад арышту, высачыць злачынцаў, а таксама пра карэнныя змены ў жыцці цэнтральнага персанажа, які зведаў многае ў жыцці і змог дапамагчы 13-гадовай дзяўчынцы, якую звалі Віка, зноў адчуць, што такое клопат, што ў свеце ёсць яшчэ людзі, якія неаб'якава ставяцца да гора і бяды іншых.

Адной з важных асаблівасцей сучасных беларускіх літаратурных казак з'яўляецца іх пазнавальная скіраванасць. Пісьменнікі імкнуцца, каб казка не толькі выходзіла, але і вучыла, знаёмячы з правіламі руху: “Чарадзейная іскра: Казкі аб правілах руху” (1986) Р. Аўраменкі; з магчымасцямі інтэрнэту і здольнасцямі камп'ютэраў: “Як акіян з кропелькай барукаўся” (2003) А. Бутэвіча; з літарамі “Пра Андрэйку Добрыка і чорціка Дуроніка” (1993) Ул. Ліпскага і інш. Арыгінальнасцю формы і зместу вызначаюцца казкі са зборніка Р. Бензюка “Зайцаў кажухок” (2004), большая частка якіх мае прыродазнаўчы характар. Пісьменнік выкарыстоўвае арыгінальную форму “казкі-загадкі” (“Сустрэча ў навагоднюю ноч”, “Самы кароткі месяц”, “Чыя моркаўка?”, “Зорачкі-зоркі”, “Грыбы ў горадзе”) для таго, каб зацікавіць чытача працэсам пазнання, даць штуршок для самастойнага набывання ведаў, развіваць дзіцячую крэатыўнасць. Падобнага роду мастацка-пазнавальныя казкі максімальна набліжаюць для дзіцячага разумення навуковыя веды, садзейнічаюць сацыялізацыі дзяцей, бо звязваюць.

Такім чынам, аналіз сучаснай беларускай прозы для дзяцей дае магчымасць сцвярджаць наступнае. У канцы ХХ і пачатку ХХІ ст. адбываюцца змены ў спосабах адлюстравання рэчаіснасці і ідэйнай скіраванасці літаратуры (найрыклад, назіраецца адыход ад ідэі сляпой адданасці дзяржаве, пануючым становіцца лакальны патрыятызм). Сучасная проза для дзяцей імкнецца максімальна задаволіць запатрабаванні кніжнага рынку. Актыўна пішуцца творы, адносна новыя для беларускай літаратуры паводле формы і зместу (комікс, фэнтэзі, навуковая фантастыка і інш.). Разам з тым падобнае стварае пэўную крызісную сітуацыю: назіраецца недахоп арыгінальных сюжэтаў, што адпавядае постмадэрнісцкаму тэкстуальнаму светаўспрыманню. Да таго ж пісьменнікі ўсё часцей аддаюць перавагу творам энцыклапедычнай скіраванасці, пакідаючы, на жаль, па-за ўвагай эмацыйную сферу жыцця чалавека. Перавага ж аднаго над другім, асабліва ў дзіцячым узросце, вядзе да механізацыі чалавечага існавання. У маленькага чалавека, які яшчэ не мае вялікага сацыяльнага вопыту і не можа самастойна ацэньваць тыя або іншыя з'явы мастацтва, ствараецца няправільны стэрэатып паводзін, што вядзе да замены маральных прынцыпаў амаральнасцю, культурным вакуумам, а таксама да дэградацыі мыслення, прымітывізму.

Падобнае не стасуецца з галоўнай мэтай дзіцячай літаратуры – выхаванне лепшых маральных якасцей і адукацыя праз далучэнне

да высакаякасных узораў слоўнага мастацтва, якое адпавядае як асаблівасцям дзіцячага светаўяўлення, так і магчымасцям духоўнага засваення акаляючага асяроддзя, культурных набыткаў эпохі. Звяртае на сябе ўвагу аднабаковая ўзроставае скіраванасць сучаснай беларускай прозы: фактычна нераспрацаванай застаецца літаратура для дзяцей 7–15 гадоў.

Адначасова беларускія пісьменнікі імкнуцца захаваць лепшыя традыцыі класічных узораў слоўнага мастацтва, прычым традыцыі не столькі стылёвыя, колькі духоўныя. Сучасная айчынная дзіцячая літаратура арыентуецца на рамантычныя антырэалістычныя эстэтычныя ўстаноўкі, а таксама на “чысціню пафасу” і слабую рухомасць частак, што выражаецца ў прынцыповай немагчымасці змешвання “высокага” і “нізкага”, “сатырычнага” і “гераічнага” і да т.п. Тым не менш пачатак ХХІ ст. паказвае, што сёння істотным чынам змяняецца роля кнігі: яна замяняецца віртуальнай прасторай, што, несумненна, павінна падштурхоўваць беларускіх пісьменнікаў да пошукаў альтэрнатыўных спосабаў перадачы духоўнага і навуковага вопыту нашага народа і агульначалавечага. Напрыклад, праз стварэнне аўдыёкніг, фільмаў, камп’ютэрных гульняў (зразумела, пры ўмове іх самага пільнага кантролю на якасць мастацкага ўзроўню), віртуальных бібліятэк. Пры гэтым вядучую ролю павінна адыгрываць яе вялікасць Дзіцячая Кніга.

Сучасная беларуская паэзія для дзяцей характарызуецца жанравай разнастайнасцю: вершы, вершаваныя казкі, паэмы, калыханкі, забаўлянкі, жарты, лічылкі, загадкі, скорагаворкі, пацешкі, чыстагаворкі і інш. Сярод жанраў беларускай дзіцячай паэзіі асобнае месца займае загадка, якая мае не толькі пазнавальнае значэнне, але спрыяе развіццю фантазіі, асацыятыўнага мыслення, назіральнасці дзіцяці.

Развіццю фантазіі, творчых здольнасцей садзейнічаюць і шматлікія маленькія азбукі.

Развіццё сучаснай беларускай дзіцячай паэзіі цесна паяднана з літаратурна-грамадскімі працэсамі апошніх дзесяцігоддзяў, дабратворны ўплыў якіх відавочны. Паэзія для дзяцей, як і ўся літаратура, набыла нацыянальны каларыт, пазбавілася ідэалагічнай зададзенасці, пэўнага схематызму, пашырыліся яе жанрава-тэматычныя абсягі, памножыліся выяўленчыя сродкі.

У ёй плённа працавалі выдатныя прадстаўнікі старэйшага паэтычнага пакалення. У апошнія дзесяцігоддзі ў дзіцячую паэзію ўвайшлі кнігі такіх таленавітых майстроў паэтычнага слова, выдатных знаўцаў дзіцячай псіхалогіі. Сучасная беларуская дзіцячая паэзія далучае падростаючае пакаленне да агульначалавечых каштоўнасцяў, да духоўных скарбаў народа, абуджае патрыятычныя пачуцці, заклікае любіць свой край, берагчы яго непаўторную прыроду, паважаць чалавека працы – выходзіць ў дзіцяці лепшыя маральна-этычныя якасці.

Адной з асаблівасцей беларускай дзіцячай паэзіі на сучасным этапе з’яўляецца цікавасць да самой гісторыі дыхання – даўняй культуры Беларусі, традыцый нашага народа. Такія творы вучаць маленькага чалавека

любіць свой край, ганарыцца яго людзьмі, выхоўваюць пачуццё нацыянальнай годнасці; некаторыя з іх вяртаюць да славытай мінуўшчыны роднага краю – яго старажытнага сцяга і герба.

Неабходна сказаць, што для сучаснай беларускай дзіцячай паэзіі характэрна лакалізацыя вобраза Радзімы, які ўсё часцей атаясамліваецца з роднай вёсачкай, рэчкай, полем. Творы пра – малую радзіму робяць само паняцце бацькаўшчыны блізкім да – маленькага свету дзіцяці, уводзяць яго ў мікракосмас, у якім адлюстроўваюцца сувязі і вытокі вялікага свету. Лірычны герой выразна ўсведамляе свае карані, сувязь з прыродай, гісторыяй, ён стаіць бліжэй да пазнання спрадвечных каштоўнасцей, без якіх будзе непараўна збеднена яго душа.

Сучасная беларуская дзіцячая паэзія далучае падростаючае пакаленне да агульначалавечых каштоўнасцей, да духоўных скарбаў народа, абуджае патрыятычныя пачуцці, заклікае любіць свой край, берагчы яго непаўторную прыроду, паважаць чалавека працы выхоўвае ў дзіцяці лепшыя маральна-этычныя якасці.

Адной з асаблівасцей беларускай дзіцячай паэзіі на сучасным этапе з’яўляецца цікавасць да “самой гісторыі дыхання” – даўняй культуры Беларусі, традыцый нашага народа (зборнікі В. Жуковіча “Гуканне вясны”). У раздзеле кнігі “Гуканне вясны” (“Свята песенькай сустракаем”) В. Жуковіч знаёміць маленькага чытача з цікавымі народнымі традыцыямі беларусаў, іх абрадамі, святамі (вершы “Гуканне вясны” “Калядная вячэра”, “Каляднікі”). Дасціпна, з лёгкім гумарам паэт распавядае пра святочную калядную вячэру.

Цесна звязана з тэмаю Радзімы пейзажная лірыка. Прырода – гэта адухоўлены вобраз прыгажосці жыцця. Прыродаапісальная лірыка для дзяцей сагрэта аўтарскай любоўю да ўсяго жывога: дрэўца, птушачкі, рачулкі.

Шматлікія творы пра прыроду маюць вялікае пазнавальнае значэнне.

Шматлікую групу сярод дзіцячых паэтычных твораў складаюць вершы маральна-этычнай праблематыкі, у якіх даходліва, тактоўна аўтары распавядаюць, “што такое добра і што такое дрэнна”.

Практычныя заняткі. Модуль 2

Практычныя заняткі № 6

Дзіцячая літаратура першага пасляваеннага дзесяцігоддзя

1. Грамадска-палітычная атмасфера пасля Перамогі.
2. Прыход новых аўтараў (Васіль Вітка, А. Вольскі, П. Кавалёў, А. Васілевіч, Я. Бяганская, В. Хомчанка, Н. Гілевіч, Е. Лось, А. Дзеружынскі і інш.)
3. Патрыятычная накіраванасць мастацкай літаратуры ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Арганічнае збліжэнне літаратуры для дарослага чытача і дзяцей.
4. Шляхі развіцця прозы ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе, яе шматтэмнасць і шматжанравасць.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юніпресс, 2005. – 688 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.
4. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / М.Б. Яфімава [і інш.]; пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.
5. Васючэнка, П. Сучасная беларуская драматургія / П. Васючэнка. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 158 с.
6. Дыдактычны матэрыял па беларускай дзіцячай літаратуры: вучэб.-метад. дапаможнік / М.Ф. Шаўлоўская. – 3-е выд. – Мінск: БДПУ, 2007. – 82 с.
7. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка : Выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

Практычныя заняткі № 7

Дзіцячая літаратура 1955-1965 гадоў

1. Літаратурна-грамадская атмасфера сярэдзіны 50–60-х гг. XX стагоддзя.
2. Здабыткі паэзіі Васіля Віткі, С. Грахоўскага, С. Шушкевіча, М. Калачынскага, А. Пысіна і інш.
3. Проза. Узмацненне цікавасці да маральна-этычнай праблематыкі.
4. Кнігі апавяданняў.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юнипресс, 2005. – 688 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.
4. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / М.Б. Яфімава [і інш.]; пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.
5. Дыдактычны матэрыял па беларускай дзіцячай літаратуры: вучэб.- метада. дапаможнік / М.Ф. Шаўлоўская. – 3-е выд. – Мінск: БДПУ, 2007. – 82 с.
6. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.
7. Несцяровіч, В.Б. Свет гармоніі і прыгажосці ў творах Васіля Віткі / В.Б. Несцяровіч // Роднае слова. – 2011. – № 5. – С. 12–18.

Практычныя заняткі № 8 ***Дзіцячая літаратура 1965–1985 гадоў***

1. Плённае развіццё прозы. Пашырэнне тэматычных абсягаў. Жанрава-стылявыя пошукі ў адлюстраванні тэмы Вялікай Айчыннай вайны. Творчасць літаратараў – “дзяцей вайны”.
2. Навукова-пазнавальная літаратура. Краязнаўчыя кнігі В. Вольскага.
3. “Зямля над белымі крыламі” У. Караткевіча
4. Вядучыя матывы, вобразы літаратуры для дзяцей гэтага перыяду.
5. Паэзія. Жанрава-тэматычная разнастайнасць. Багацце творчых індывідуальнасцей.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.
4. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юнипресс, 2005. – 688 с.

5. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

6. Марчанка, С.М. Васіль Вітка: нарыс жыцця і творчасці / С.М. Марчанка. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 187 с.

Практычныя заняткі № 9 ***Дзіцячая літаратура канца ХХ стагоддзя***

1. Творчае выкарыстанне народных матываў, сюжэтаў, вобразаў, моўна-выяўленчых сродкаў у творах В. Віткі.

2. Творчая спадчына А. Васілевіч.

3. Жанравая разнастайнасць паэзіі Р. Барадуліна

4. Спалучэнне паэзіі, прозы і драматургіі ў некаторых творчасці А. Вольскага.

5. Фальклорная аснова твораў і маральна-этычная праблематыка казак У. Ягоўдзіка.

Літаратура

1. Марчанка, С.М. Васіль Вітка: нарыс жыцця і творчасці / С.М. Марчанка. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 187 с.

2. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юнипресс, 2005. – 688 с.

3. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.

4. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.

5. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.

6. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.

7. Несцяровіч, В.Б. Бацькаў дар (творчасць Алеся Якімовіча) / В.Б. Несцяровіч // Пачатковая школа. – 2009. – № 1. – С. 45–47.

8. Несцяровіч, В.Б. Дзівоснае – побач з намі (пра пісьменніка Уладзіміра Ягоўдзіка) / В.Б. Несцяровіч // Пачатковая школа. – 2006. – № 2. – С. 38–40.

9. Несцяровіч, В.Б. Свет гармоніі і прыгажосці ў творах Васіля Віткі / В.Б. Несцяровіч // Роднае слова. – 2011. – № 5. – С. 12–18.

10. Трафімчык, А.В. Беларуская дзіцячая драматургія / А.В. Трафімчык. – Мінск: Ковчег, 2012. – 127 с.

11. Яфімава, М.Б. “Ключык да маленькіх сэрцаў”: да 75-годдзя Ніны Галіноўскай / М.Б. Яфімава // Пачатковая школа. – 2010. – № 12. – С. 61–62.

Практычныя заняткі № 10
Дзіцячая літаратура на сучасным этапе

1. Пашырэнне жанрава-тэматычных абсягаў у прозе, паэзіі, драматургіі.
2. Сучасная літаратурная казка і яе асаблівасці.
3. Характэрныя асаблівасці сучаснай паэзіі.
4. Драматургія для дзяцей.
5. Зварот да жанру – фэнтэзі ў сучаснай дзіцячай літаратуры.
6. Экалагічныя праблемы ў творах для дзяцей.
7. Перыядычны друк для дзяцей.

Літаратура

1. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для пед. спецыяльнасцей ВНУ / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юнипресс, 2005. – 688 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 687 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 638 с.
4. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 350 с.
5. Васючэнка, П. Сучасная беларуская драматургія / П. Васючэнка. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 158 с.
6. Марціновіч, А. Святло чароўнага ліхтарыка: выбран. старонкі гісторыі белар. дзіцячай літаратуры: дапаможнік для педагогаў дашк. устаноў: у 2 кн. / А. Марціновіч. – Мінск: Нар. асвета, 1998.
7. Трафімчык, А.В. Беларуская дзіцячая драматургія / А.В. Трафімчык. – Мінск: Ковчег, 2012. – 127 с.

ПЫТАННІ ДЛЯ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ

1. Вершаваныя жанры дзіцячага фальклору (калыханкі, забаўлянкі, заклічкі, прыгаворы, песні, лічылкі, пацешкі, загадкі). Іх паходжанне, жанравыя асаблівасці, выкарыстанне ў педагагічна-выхаваўчай рабоце.
2. Узнікненне беларускага кнігадрукавання, распаўсюджванне кніг вучэбнага прызначэння. Асветніцкая дзейнасць Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча.
3. Літаратура для дзяцей XIX ст. Значэнне твораў П. Багрыма, Ф. Багушэвіча, А. Гурыновіча ў развіцці беларускай дзіцячай літаратуры.
4. Першыя навучальныя кнігі “Беларускі лемантарык” К. Каганца, “Першае чытанне для дзетак беларусаў” Цеткі. Іх структура, змест, асветніцкае і выхаваўчае значэнне.
5. Творы Цёткі для дзяцей (“Сірата”, “Міхаська”).
6. Драматургія для дзяцей пачатку XX ст. К. Лейка – пачынальнік нацыянальнай драматургіі для дзяцей. П’еса-казка Францішка Аляхновіча “У лясным гушчары”. “Жывыя казкі для дзіцячага тэатру” А. Гаруна.
7. Глыбокі псіхалагізм у апавяданнях М. Багдановіча. Зварот М. Багдановіча да фальклорных матываў. Майстэрства М. Багдановіча як паэта-казачніка.
8. Беларуская дзіцячая літаратура 20–30 гг. XX ст. Выданне беларускіх часопісаў, газет для дзяцей.
9. “Другое чытанне для дзяцей беларусаў” Якуба Коласа. Ідэйна-тэматычнае і жанравае багацце, гуманістычны пафас твораў чытанкі.
10. Жанр вершаванай казкі ў творчасці Якуба Коласа. Пазнавальна-эстэтычнае значэнне казкі “Рак-вусач”.
11. Тэма дзяцінства ў паэме Якуба Коласа “Міхасёвы прыгоды”. Функцыя пейзажных малюнкаў.
12. Дзіцячы свет ў прозе Якуба Коласа (апавяданні “Дзеравеншчына”, “Сірата Юрка”, “У старых дубах”, “Страшнае спатканне”).
13. Пейзажныя вершы Якуба Коласа для дзяцей. Сатырычны верш “Савось-распуснік”.
14. Праблематыка твораў Янкі Купалы для юных чытачоў.
15. Рэалістычныя апавяданні Змітрака Бядулі. Глыбіня псіхалагічнага аналізу ў творах “Малыя дрывасекі”, “Велікодныя яйкі”, “Дзе канец свету?”, “Пяць лыжак заціркі” і інш.
16. Зварот З. Бядулі да сюжэтаў і матываў вуснай народнай творчасці. Казкі “Скарб”, “Музыка”.
17. Творчасць Уладзіміра Дубоўкі для дзяцей. Гуманістычная накіраванасць, маральна-этычная праблематыка вершаваных казак.
18. Тэма чалавека і прыроды ў навукова-пазнавальных аповесцях У. Дубоўкі.
19. Жанравая і тэматычная разрастайнасць творчасці Янкі Маўра. Апавяданні 20-х гг. XX ст. аб лёсе дзяцей.
20. Жанр прыгодніцкай аповесці ў творчасці Янкі Маўра (“Сын вады”, “У краіне райскай птушкі”).
21. Навукова-пазнавальная аповесць Янкі Маўра “Чалавек ідзе”. Улік дзіцячага светаўспрымання пры выкладанні навуковых звестак.

22. Вобразы дзяцей у псіхалагічных апавяданнях Янкі Маўра 30-х гг. XX ст. і пасляваеннага часу.
23. “Палескія рабінзоны” Янкі Маўра. Творчая распрацоўка сюжэта апо-весці-падарожжа.
24. Трансфармацыя фальклорных матываў А. Якімовічам у казках “Каваль Вярнідуб”, “Першае яечка”, “Пра смелага Вожыка”, “Лянота”, “Вераб’ёвы госці”.
25. Патрыятычная накіраванасць мастацкай літаратуры ў гады Вялікай Ай-чыннай вайны (вершы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Танка, Эдзі Агняцвет, А. Куляшова, П. Броўкі, апавяданні К. Чорнага, М. Лынькова).
26. Шляхі развіцця прозы ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе, яе шматтэмнасць і шматжанравасць.
27. Тэматычная і жанравая шматстайнасць творчасці Эдзі Агняцвет.
28. Тэматыка і праблематыка твораў Максіма Танка для дзяцей. Ідэя жы-ватворнай сілы мастацтва ў “Казцы пра Музыку”.
29. Паэтычная апрацоўка Максімам Танкам народных казак “Конь і Леў”, “Галінка і верабей”, “Ехаў казачнік Бай”, “Журавель і чапля” і інш.
30. Маральна-этычныя праблемы і прыёмы іх увасаблення ў казках Максіма Танка “Мухамор”, “Жук і Слімак”, “Казка пра Мядзведзя” і інш.
31. Асаблівасці паэтыкі вершаў С. Шушкевіча: канкрэтнасць паэтычнага вобраза, дакладнасць рыфмы, інтанацыйнае багацце, меладычнасць.
32. Вершаваныя жанры дзіцячага фальклору (калыханкі, пацешкі, лічылкі, загадкі, скарагаворкі) у апрацоўцы Васіля Віткі.
33. Майстэрства Васіля Віткі як апавядальніка.
34. Жанр вершаванай казкі ў творчасці Васіля Віткі.
35. Маральна-этычная праблематыка апавяданняў А. Васілевіч. Раскрыццё ўнутранага свету дзяцей.
36. Фальклорныя матывы і жанры ў паэзіі Ніла Гілевіча.
37. Традыцыйныя вобразы, матывы і наватарства У. Караткевіча-казачніка.
38. Гістарычнае мінулае ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча.
39. Дзіцячая драматургія: п’есы “Цудоўная дудка”, “Дзед і жораў” В. Вольскага.
40. Навукова-пазнавальная літаратура. Краязнаўчыя кнігі В. Вольскага і У. Караткевіча.
41. Пазнавальны і выхаваўчы патэнцыял апавяданняў П. Місько.
42. Свет дзяцінства і прыроды ў вершах Алега Лойкі.
43. Народныя ідэалы дабрыні, сумленнасці, прыгажосці ў вершах, казках і жартах Васіля Зуенка.
44. Наватарскія пошукі Артура Вольскага ў галіне тэм і жанраў. Інтэрпрэта-цыя сюжэтаў вядомых казак Ш. Перо.
45. Жанравая разнастайнасць паэзіі Р. Барадуліна (вершы, калыханкі, па-дешкі, жарты, скарагаворкі, лічылкі, задачкі, загадкі, казкі).
46. Дзіцячая літаратура на сучасным этапе: проза, паэзія, драматургія.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік для студ. / пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 688 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапаможнік / пад агул. рэд. М.Б. Яфімавай, М.М. Барсток. – выд. 2-е, дапрац. і дап. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 352 с.
3. Беларуская літаратура: XI–XX стст. – Мінск: Аверсэв, 1999. – 415 с.
4. Бельскі, А.І. Беларуская літаратура XX стагоддзя. Гісторыя і сучаснасць. – Мінск: Аверсэв, 2005. – 270 с.
5. Губская, О.Н. Мировая литература: учеб. пособие для студентов учреждений высшего образования по специальности «Лингвистическое обеспечение межкультурных коммуникаций (по направлениям)» / О.Н. Губская, И.И. Шматкова; [ред. И.М. Подоматько]. – Минск: РИВШ, 2021. – 258, [1] с.: ил.
6. Гурэвіч, Э.С. Беларуская дзіцячая літаратура (1917–1967). – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 311 с.
7. Макарэвіч А.М. Беларуская дзіцячая літаратура ў тэрмінах і паняццях: дапаможнік / пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча; М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, УА “Магілёўскі дзярж. ун-т імя А.А. Куляшова”. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2014. – 140 с.: іл.
8. Максімовіч, В.А. Беларуская літаратура першай трэці XX стагоддзя. – Мінск: Беларус. навука, 2006. – 424 с.
9. Мішчанчук, М.І. Беларуская літаратура XX ст.: вучэб. дапаможнік. – Мінск: Выш. шк., 2001. – 352 с.

Дадатковая

1. Ахрыменка, П.П. Беларуская літаратура і фальклор / [рэд. А. Лойка]. – Мінск: Выд-ва М-ва вышэйшай, сярэдняй спецыяльнай і прафесіянальнай адукацыі БССР, 1962. – 141 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для студ. пед. спец. выш. навуч. устаноў / аўт.-уклад. М.Ф. Шаўлоўская. – Мінск: Юніпрэс, 2003. – 687 с.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для навуч. пед. каледжаў і вучылішчаў / склад. М.Б. Яфімава, В.М. Ляшук. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 637 с.
4. Беларуская літаратура: Дзень сённяшні / рэд. П.К. Дзюбайла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – 334 с.
5. Беларуская літаратура XIX – пачатку XX стагоддзя: зб. тэкстаў / склад. і аўт. уступ. артыкула У.М. Казбярук. – Мінск: Нар. асвета, 1977. – 191 с.

6. Беларуская літаратура XVIII–XIX стагоддзяў: зб. тэкстаў / БДУ, Філар. фак., Каф. гіст. беларус. літ ; склад. і аўт. камент. М.В. Хаўстовіч. – Мінск: БДУ, 2000. – 229 с.
7. Беларуская літаратура і праблемы сучаснасці / рэд. П.К. Дзюбайла; АН БССР, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 256 с.
8. Беларуская літаратура: даследаванні і публікацыі. – Мінск: АН БССР, 1958. – Ч. 1. – 261 с.
9. Беларуская літаратура: даследаванні і публікацыі / АН БССР, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: АН БССР, 1959. – Ч. 2. – 317 с.
10. Беларуская літаратура. Проза 20-х гадоў: хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік для студэнтаў філар. фак. ВДУ па спецыяльнасці 02.19 “Беларуская мова і літаратура” / [склад.: Д.Я. Бугаёў [і інш.]; пад рэд. Д.Я. Бугаёва]. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 592 с.
11. Беларуская літаратура: У святле новых фактаў і назіранняў: вучэб. дапаможнік / Брэсцкі дзярж. ун-т, Філар. фак.; рэд. кал.: В.Я. Зарэцкая [і інш.]; гал. рэд. З.П. Мельнікава. – Брэст, 1996. – Вып. 1. – 249 с.
12. Дабрынін, М.К. Беларуская літаратура: старажытны перыяд. – Мінск: Дзярж. выд-ва БССР, 1952. – 306 с.
13. Дасаева, Т.М. Беларуская літаратура XX – пачатку XXI стагоддзя – Мінск: РІВШ, 2016. – 264 с.
14. Мушынская, Т.Ф. Беларуская літаратура 20–30-х гадоў. – Мінск: Нар. асвета, 1994. – 160 с.
15. Падстаўленка, В.Ф. Беларуская літаратура першай паловы XX ст.: вучэб.-метадыч. комплекс / М-ва адукацыі РБ, УА “Віцебскі дзярж. ун-т імя П.М. Машэрава”, Каф. беларус. літ. – Віцебск: УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2010. – 119 с.
16. Старычонок, В.Дз. Беларуская літаратура: ад А да Я. – Мінск: Выш. шк., 2000. – 528 с.

Вучэбнае выданне

**АЙЧЫННАЯ ДЗІЦЯЧАЯ ЛІТАРАТУРА
ДЛЯ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ 1-01 01 01 ДАШКОЛЬНАЯ АДУКАЦЫЯ**

Вучэбна-метадычны комплекс па вучэбнай дысцыпліне

Складальнік

ПУШКІНА Вольга Іванаўна

Тэхнічны рэдактар	<i>Г.У. Разбоева</i>
Камп'ютарны дызайн	<i>Л.Р. Жыгунова</i>

Падпісана ў друк .2022. Фармат 60x84 ¹/₁₆. Папера афсетная.
Ум. друк. арк. 4,13. Ул.-выд. арк. 4,39. Тыраж экз. Заказ .

Выдавец і паліграфічнае выкананне – установа адукацыі
“Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі ў якасці выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў
№ 1/255 от 31.03.2014.

Надрукавана на рызографе ўстановы адукацыі
“Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”.
210038, г. Віцебск, Маскоўскі праспект, 33.